Author:
Pacioli, Luca

Title:
Paciuolo's Verhandeling over de...

Place:
Rotterdam

Date:
1896

94-82115-7

MASTER NEGATIVE #

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DIVISION

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

ORIGINAL MATERIAL AS FILMED - EXISTING BIBLIOGRAPHIC RECORD

Montgomery

Pacioli, Luca, d. ca. 1514.

...Paciuolo's Verhandeling over de koopmans-boekhouding, in het Nederlandsch overgebracht door J. V. en C. v. R.; met een naschrift en enkele biographische aanteekeningen voorzien, door J. G. Ch. Volmer. Rotterdam, Kreukniet, 1896.

xvii, 102, x p. facsim. 23 cm.

At head of title: Frater Lucas de Burgo sancti sepulchri Tractatus de computis et scripturis.

RESTRICTIONS ON USE:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 12:1 IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB

DATE FILMED: 6/9/94 INITIALS: W.W

TRACKING # : MSH 01427

FILMED BY PRESERVATION RESOURCES, BETHLEHEM, PA.

2.0 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

1.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

PM-MGP 13"x18"
METRIC GENERAL PURPOSE TARGET
PHOTOGRAPHIC

150 mm

100 mm

1.0 1.1 1.25 1.4 1.6 1.8 2.0 2.2 2.5 2.8 3.2 3.6 4.0 4.5 5.0

1.0 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

1.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

2.0 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

2.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

A5

A4

PRECISION℠ RESOLUTION TARGETS

Century

1303 Geneva Avenue
St. Paul, MN 55119

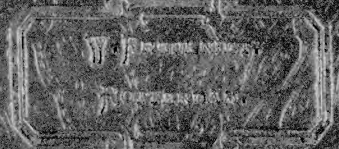
4.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

3.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

80

[illegible]'s Verhandeling

Koopmansboekhouding

Tractatus
de Computis et Scripturis.

Frater Lucas de Burgo Sancti Sepulchri.
Tractatus de Computis et Scripturis.

Paciuolo's VERHANDELING

OVER DE

KOOPMANSBOEKHOUDING,

in het Nederlandsch overgebracht

DOOR

J. V. en C. v. R.

Met een naschrift en enkele biographische aanteekeningen voorzien

DOOR

J. G. CH. VOLMER.

W. KREUKNIET. - ROTTERDAM.
1896.

Sũma de Arithmetica Geometria Proportioni e Proportionalita.

Continentia de tutta lopera.

De numeri e misure in tutti modi occurrenti.
Proportioni e pportiõalita anotitia del. 5°. de Euclide e de tutti li altri soi libri.
Chiaui ouero euidentie numero. 15. p le q̃tita continue pportiõali del. 6°. e. 7°. de Euclide extratte.
Tutte le pti delalgorismo: cioe releuare. ptir. multiplicar. sũmare. e sotrare cõ tutte sue pue i sani e rotti. e radici e progressioni.
De la regola mercantesca ditta del. 3. e soi fõdamenti con casi exemplari per c°. m°. 8. 6. guadagni: perdite: transportationi: e inuestite.
Partir. multiplicar. summar. e sotrar de le proportioni e de tutte sorti radici.
De le. 3. regole del catayn ditta positiõe e sua origie.
Euidentie generali ouer conclusioni n°. 66. absoluere ogni caso che per regole. ordinarie nõ si podesse.
Tutte sorte binomii e recisi e altre linee irratiõali del decimo de Euclide.
Tutte regole de algebra ditte de la cosa e lor fabriche e fondamenti.
Compagnie i tutti modi. e lor partire.
Socide de bestiami. e lor partire
Fitti: pesciõi: cottimi: liuelli: logagioni: egodimenti.
Baratti i tutti modi semplici: composti: e col tempo.
Cambi reali. secchi. fittitij. e diminuti ouer comuni.
Meriti semplici e a capo danno e altri termini.
Resti. saldi. sconti. de tempo edenari ede recare a un di piu partite.
Oro. argẽti. elloro affinare. ecarattare
Molti casi e ragioni straordinarie varie e diuerse a tutte occurentie commo nella sequente tauola appare ordinatamente de tutte.
Ordine a saper tener ogni cõto e scripture e del quaderno in vinegia.
Tariffa de tutte vsançe e costumi mercanteschi in tutto el mondo.
Pratica e theorica de geometria e de li. 5. corpi regulari e altri dependenti.
E molte altre cose d grandissimi piaceri e frutto cõmo difusamente per la sequente tauola appare.

Verkleind facsimile van de eerste pagina van het titelblad.

Magnifico Patritio veneto Bergomi pretori designato. D. Marco sanuto viro in omni disciplinarum genere peritissimo Frater lucas de burgo sancti sepulcri ordinis minorum ⁊ inter. Sa. Theo. professores minimus. S. P. D.

Non me preterit Magnifice senator omnes: quos aliquod virtutis specimē oblectet tibi q̄ plurimum debere: tum nobilitate: quā preclaram a maioribus tibi traditam: indies magis illustras: tā humanitate: eruditōe: ⁊ eloquētia: quibus pauci nō dico tue ciuitatis homies sȝ totius italie te equauerint. Ego vero humanitate allectus: eruditionē admiratus: operā ⁊ diligentiam tuam de amicis bene merendis expertus: maxime tibi me debere cōfiteor. Sȝ quom enimo repeto qua cura ⁊ studio laborauerís: vt nostrum hoc volumē perpetuis impressorum monumentis traderetur non satis mihi ipsi sufficere videor: vt aliqua ex parte quātulacūqȝ tibi satisfacerem. Alij plerīqȝ multi si quippiā in aliqua doctrina profecerint: libros: quibus ad id peruenitur maxime latere cupiunt. Tu cōsumatissimus astrologus: in Arithmetica eminētissimus: in Geometria excellētissimus nostra: vt ederentur nobis solicitius curasti. Profecto illud existimo: ingenū tui foecunditatem nō formidasse: si hec in manus hominū peruenirent: propterea nō tibi plurima superfutura: que alios fugerent: uerissimūqȝ esse illud Plynianum ex te didici. Ita certe recondunt qui pauca aliqua nouere inuidētes alijs. Opus itaqȝ ipsum te hortante ⁊ impellente impressum: qd̄ Illustrissimo Urbini Duci dicauimus ad te recognoscendum mitto: cui si canes nostri oblatrauerit qd̄ soles tuis clientibus egregiū patrocinium: mihi prestes: obsecro. Nam certus sum non defuturos qui has nostras vigilias multo studio multoqȝ labore desudatas: rep̄hēsuri sint: Opus certe variū: copiosū: iocūdū: vndiqȝ mathematicis theorematibus scatens ⁊ qd̄ nō mediocrē fructum sit allaturum hijs qui Euclidi: Astrologie ⁊ negotiationi operam sunt daturi. Sed vide queso quid nobis obtigerit: dum tibi satisfacere conor maius mihi obligationis vinculum innecto: non satis fuerat: q̄ te auctore noster liber in lucem prodiret: tutelam etiam tuam deposcimus. Verum quod nos efficere non possumus deum optimum maximuȝ vna cum serafico nostro sancto Francisco adiuuantibus cōfratribus nostris frequenter orabimus: vt tibi pares gratias ingenio doctrine virtuti ⁊ nobilitati tue referant. Vale Ad uota

Fa. Pompiliū epigrāma ad lectorem.

Que fuerant medijs carie consumpta latebris
Restituit lucas lector amice tibi
Moenia si lapides quot habēt erecta subauras:
Aut ubi phoebeos temperet annus equos:
Et que ceruleas ducat te stella per undas:
Et que decliuo corpore signa cadant:
Linea: quid corpus: quid circus et angulus ois:
Que sit apellea picta tabella manu:
Ultima que terris regio. quas fluctibus urbes
Extremus gelidis abluat occeanus.
Tempore seu certo concordem emittere uocem
Nature mores discere seu cupies.
Demere seu numeros numeris siue addere tētas
Sollicitum medio seu iuuat esse foro:
Hunc eme: quicquid erit liber hic cōducet agēti:
Quod non dant plures: hic feret unus opem.

Clarissimi uiri Domini Giorgij Sūmarippa veronēsis patricij Epigramma ad auctorem.

Chi douesse lodar tua nobeltate:
La pratica: Teorica e Doctrina
Per lopra non humana: ma diuina
Hoggi impressa in uenetia alma citate
Luca burgense mio excellente frate
Conuerria hauer studiato in medicina:
Astronomia: e in liberal foccina
De larti tutte: e in le Mechanicate.
Ma essēdo cussi ben dillucidata
Da tua excellença in ogni loco e parte
E a Guido Ubaldo Illustre intitulata
Sera da tutto il mondo si bramata
Che ogni poema ogni eloquença et arte
Di comendarla rimarra excusata.
Pur uedendo ti agrata
Pongo sto gran di sale in tua uiuanda
Per farla saporita Acci la manda:

Tabula. a.b.c.d.e.f.g.h.i.k.l.m.n.o.p.q.r.s.t.u.x.y.ç.⁊.ꝯ.ꝶ. A A. Omnes sunt quaterni preter ꝶ qui est quinternus. Et A A qui est septernus.

Registrum Geometrie: quere in ultima carta totius operis.

M°. cccc°. lxxxxiiij°. xx°. Nouembris. venetijs

Verkleind facsimile van de tweede pagina van het titelblad.

Distinctio. nona. Tractatus. xi°. p̄ticularis de cōputis ⁊ scripturis.

De quelle cose che sōno necessarie al uero mercatante: e de lordine a sape bē tenere vn q̄derno cō suo giornale i vinegia e anche p ognaltro luogo. Capitolo primo.

I reuerenti subditi de. V. D. S. Magnanimo. D. acio a pieno de tutto lordine mercantesco habino el bisogno: deliberai (olt°. le cose dinançe i q̄sta nr̄a op̄a ditte) ancora particular tractato grandemēte necessario cōpillare. E in q̄sto solo lo iserto: p che a ogni loro occurrēça el p̄sente libro li possa seruire. Si del modo a conti e scripture: cōmo de ragioni. E per esso intendo darli norma sufficiente e bastante in tenere ordinatamente tutti lor conti e libri. Pero che. (cōmo si sā) tre cose maxime sōno oportune: a chi uole con debita diligētia mercantare. De le q̄li la potissima e la pecunia numerata e ogni altra faculta substantiale. Iuxta illud ph'y vnū aliquid necessariorū ē substantia. Sēça el cui suffragio mal si po el manegio traficante exercitare. Auēga che molti gia nudi cō bona fede cōmencando: de grā facēde habio fatto. E mediante lo credito fedelmēte seruato i magne richeççe siēno peruenuti. Che asai p ytalia discurrēdo nabiamo cognosciuti. E piu gia nele grā republiche non si poteua dire: che la fede del bon mercatante. E a quella si fermaua lor giuramento: dicēdo. A la fe de real mercatante. E cio nō deue esser admiratione: cōciosia che i la fede catolicamēte ognuno si salui: e sença lei sia ipossibile piacere a dio. La secōda cosa che si recerca al debito trafico: sie che sia buon ragioneri: e p̄mpto cōputista. E p questo cōsequire. (di sopra cōmo se ueduto) dal pricipio alafine: hauemo iducto regole e canoni a ciascuna op̄atione requisiti. In modo che da se: ogni diligēte lectore. tutto potra īprendere. E chi di questa p̄te non fosse bene armato: la sequēte in uano li serebbe. La. 3ª. e vltima cosa oportuna sie: che cō bello ordie tutte sue facēde debitamēte disponga: acio con breuita: possa de ciascūa hauer notitia: quanto alor debito e anche credito: che circa altro non satēde el trafico. E q̄sta p̄te fra laltre e aloro utilissima: che i lor facēde altramēte regerse: seria iposibile: sēça debito ordine de scripture. E sēça alcū reposo la lor mēte sempre staria in gran trauagli. E p̄o acio con laltre q̄sta possino hauere. el p̄sēte tractato ordiai. Nel q̄le se da el mō a tutte sorti de scripture: a ca°. p ca°. p̄cedēdo. E bē che nō si possa cusi apōto tutto el bisogno scriuere. Nō dimeno p q̄l che se dira. El pegrino igeg°. a q̄lūcaltro laplicara. E seruaremo i esso el mō de vinegia: q̄le certamēte fra glialtri e molto da cōmēdare. E mediante q̄llo i ogni altro se porra guidare. E q̄sto diuiderēmo i. 2. p̄ti p̄ncipali. Luna chiamaremo iuētario. E laltra dispōne. E p°. de luna: e poi de laltra successiuamēte se dira scōdo lordie i la p̄posta tauola contenuto. Per la q̄l facilmente el lectore porra le occurrentie trouare secondo el numero de suoi capitoli e carti.

Chi cō lo debito ordie che saspecta uol sap bē tenere vn q̄derno cō lo suo giornale a q̄l che qui se dira con diligētia stia a tēto. E acio bē sintēda el p̄cesso idurremo i cāpo vno che mo dinouo comēçi a traficare cōmo p ordie deba procedere nel tenere soi conti e scripture: aciochē sucitamēte ogni cosa possi ritrouare posta al suo luogo p che nō asettando le cose debitamēte a li suoi luoghi uerebbe i grandissimi trauagli e cōfusiōi de tutte sue facēde. Iuxta cōe dictū vbi nō ē ordo ibi est cōfusio. E pero a p̄fecto documēto dogni mercatante de tutto nr̄o p̄cesso faremo cōmo di sopra e ditto. 2. p̄ti p̄ncipali. Le q̄li aptamēte q̄ sequēte chiariremo: acio fructo salutifero sabia iprēdere. E p̄ria dimostrando ch cosa sia iuētario e cōmo sabia fare. De la p° p̄te p̄ncipale de q̄sto tractato detta iuētario. E che cosa sia iuētario: e cōme fra mercatanti sabia fare. ca°. 2 Cōuiense adonca p°mēte p̄supponere e imaginare che ogni op̄ante e mosso dalfine. E p poter q̄llo debitamēte cōseq̄re fa ogni suo sforço nel suo p̄cesso. vnde el fine de q̄lūche traficante e de cōsequire licito e cōpetēte guadagno p sua substētatiōe. E p̄o sempre con lo nome de meser domenedio: debiano cōmençare loro facende. E i nel p̄n°. dogni lor scripture: el suo sancto

Verkleind facsimile van bladzijde 198, bevattende het begin van de verhandeling over het boekhouden.

Professor Dr. ERNST LUDWIG JAEGER,

Docent aan de „Kon. Technischen Hochschule" te Stuttgart, Schrijver van: Lucas Paccioli und Simon Stevin; Beiträge zur Geschichte der Doppelbuchhaltung, Altes und Neues; der Tractat des Lucas Paccioli von 1494 über den Wechsel enz.

uit hoogachting en vriendschap opgedragen.

VOORWOORD.

Toen in het najaar van 1894 het eerste nummer van het Maandblad voor het Boekhouden *het licht zag, was reeds besloten tot eene overzetting in het Nederlandsch van* Paciuolo's *»Tractatus de computis et scripturis", dat 400 jaar vroeger was verschenen.*

Slechts schoorvoetend hebben wij toen op ons genomen om die vertaling te bezorgen, want zonder de eigenaardigheden van den stijl te doen verloren gaan, was het bijna ondoenlijk een verstaanbare vertaling te leveren; terwijl het aan den anderen kant wenschelijk was, de schrijftrant, waar mogelijk, te behouden.

Wij hebben getracht om, door op beide eischen acht te geven, eene bewerking te leveren, die een juist denkbeeld geeft van het oorspronkelijke werk. De vertaling van Prof. Dr. E. Jaeger *in het Hoogduitsch en de door* Prof. Gitti *bezorgde herdrukken waren ons daarbij van groot nut.*

In het bijzonder zijn wij ook veel verplicht aan den Heer C. P. Kheil *te Prag, wiens welwillende medewerking ons in staat stelde om door middel van het fraaie fac-simile, door hem voor zijne Boheemsche vertaling bestemd, ook het uiterlijk der* Summa *te doen kennen.*

J. V. en C. v. R.

INHOUD DES BOEKS.

[a] **Letterlijk: kwartvelletje — dus een boek van klein formaat.**

---

[b] In romeinsche cijfers.

---

[c] Messetaria volgens Bonalumi belastinggaarders. Uit het hoofdstuk krijgt men evenwel den indruk, dat het tusschenpersonen van den handel waren, denkelijk pakhuismeesteren en tevens makelaars, misschien ook belast met de inning van rechten. Indien messe samenhangt met mezzo is deze verklaring taalkundig juist. Ook Gitti geeft deze lezing.

[d] Letterlijk „onkosten van den huize," een uitdrukking, die ook in vele Oud-hollandsche vakwerken voorkomt.

[e] Stevin noemt ze doenders. Het woord factor leeft nog voort in factorij.

Van de orde en wijze om eene rekening te kunnen houden over den winkel, dien gij zelf drijft of aan anderen hebt toevertrouwd, zoowel in de gelegaliseerde boeken, als in die van den winkel ieder afzonderlijk. HOOFDSTUK XXIII.

Hoe men in grootboek en journaal moet inschrijven de posten betrekkelijk de banken van overschrijving (girobanken), wat het zijn en waar men ze vindt; over wissels, wanneer gij er als koopman mede te doen hebt, en hoe anders, indien gij bankier zijt; verder over de ontvangstbewijzen, die over wissels gegeven worden, en waarom er twee gelijkluidenden opgemaakt worden.
HOOFDSTUK XXIV.

Van een andere post, die veelal in het grootboek voorkomt, genaamd ontvangst en uitgaaf, waarvoor men dikwijls een bijzonder boek aanlegt en waarom? HOOFDSTUK XXV.

Hoe men in de boeken heeft in te schrijven de posten van de reizen in eigen hand, en van die, welke aan anderen zijn toevertrouwd; en hoe daarvoor 2 grootboeken noodig zijn. HOOFDSTUK XXVI.

Van een andere beroemde post, genaamd Winst en Verlies of Voordeel en Nadeel, hoe zij in het grootboek is in te schrijven, en waarom zij niet als de andere posten in het journaal voorkomt.
HOOFDSTUK XXVII.

Hoe men de posten van het grootboek transporteert als de rekeningen volgeschreven zijn, en waarheen men het saldo moet overbrengen, opdat in het grootboek geen ongerechtigheden (malitia) kunnen voorkomen. HOOFDSTUK XXVIII.

Van de wijze, waarop men de jaartallen in het grootboek tusschen de posten, welke dagelijks voorkomen, wijzigt, wanneer men de boeken niet ieder jaar afsluit. HOOFDSTUK XXIX.

Hoe men eene rekening uittrekt voor een debiteur, die er om vraagt, en hoe, als men als gevolmachtigde of commissionair rekening aflegt aan den principaal over het geheele beheer over het toevertrouwde goed. (delle robe) HOOFDSTUK XXX.

Van de wijze, waarop men een of meer posten moet terugboeken of storneeren, welke bij vergissing op een andere plaats geboekt zijn, dan het moest, zooals dit door onachtzaamheid voorkomt.
HOOFDSTUK XXXI.

Hoe men de balans van het boek moet opmaken en van de wijze van overbrengen uit het eene boek in het andere, namelijk uit het oude in het nieuwe grootboek; verder van het vergelijken (pointeeren) met journaal en memoriaal, en de andere rekeningen, die gij buiten en behalve het grootboek mocht houden. HOOFDSTUK XXXII.

Van de wijze, waarop de handelingen moeten worden ingeschreven, die voorkomen tijdens het opmaken der balans, dat is bij het afsluiten der boeken; en hoe men gedurende dien tijd in de oude boeken niets mag inschrijven noch wijzigen, (f) en de reden waarom.
HOOFDSTUK XXXIII.

Hoe men alle posten in het oude grootboek moet afsluiten, waarmede en waarom; verder van de *Summa Summarum* van het debet en van het credit, (als) laatste vergelijk van de balans.
HOOFDSTUK XXXIV.

Van de wijze, waarop de minuten, zooals schuldbekentenissen (g), particuliere brieven, polissen, processtukken, vonnissen en andere acten, moeten bewaard worden, verder van het register over de belangrijke brieven. HOOFDSTUK XXXV.

Epiloog of korte inhoud van de voorliggende verhandeling, opdat men zich het gezegde met weinig woorden in het geheugen heeft in te prenten. HOOFDSTUK XXXVI.

---

[f] **Letterlijk: vernieuwen.**
[g] **Letterlijk: handschriften.**

HOOFDSTUK I.

Van de zaken, welke de ware koopman noodig heeft, en van de wijze, waarop men grootboek en journaal in Venetië, als ook in iedere andere plaats, goed kan houden.

Opdat de geachte onderdanen van den grootmoedigen D. U. D. S. (a) een volledig begrip bekomen van alles, wat op den handel betrekking heeft, besloot ik, de grenzen van dit werk (Summa de arithmetica) overschrijdend, nog een afzonderlijk hoogst noodzakelijk tractaat saam te stellen, en in dit tractaat alles op te nemen, opdat dit boek hun in alle voorkomende gevallen van dienst kunne zijn, zoowel wat de rekeningen (conti) en aanteekeningen, als wat de boekhouding (ragioni) betreft. Ik beoogde daarmede, hun voldoende voorschriften te geven, ten einde al hun rekeningen en boeken ordelijk te houden.

Drie dingen dan heeft (zooals ieder weet) elkeen noodig, die met gepaste vlijt handel wil drijven.

Het voornaamste daarvan is gemunt metaal (pecunia numerata) en eenige andere stoffelijke middelen (ogni altera faculta substantiale) volgens de uitspraak van den wijsgeer: *unum aliquid necessariorium est substantia*, zonder deze gaat het kwalijk om handel te drijven. Wel is het voorgekomen, dat velen zonder vermogen, door op bloot vertrouwen te handelen, groote zaken deden, en, dank zij het stipt bewaarde krediet, grooten rijkdom verwierven. Van dezen hebben wij op onze reizen door Italië er eenigen leeren kennen, en de eenige reden, die men er voor aangaf, was de trouw (fede) van den goeden koopman. En bij deze trouw, de trouw van den eerlijken koopman, zwoeren zij. Dit behoeft niemand te verwonderen, daar iedereen gered wordt door het alleen zaligmakend katholiek geloof (fede), zonder welke het onmogelijk is, God te behagen.

De tweede tot den handel noodige zaak is, dat men een goed boekhouder en vlug rekenaar zij. Om dit te worden, hebben wij vooraf

(a) **Ducis Urbini Domini Serenissimi, dat is de doorluchtige Hoogheid de Hertog van Urbino.**

de regels en voorschriften gegeven, die bij iedere handeling noodig zijn, zoodat ieder vlijtig lezer, alles door zelfonderricht kan leeren. Diegene, die dat deel niet machtig is, zou het volgende vergeefs bestudeeren.

Het derde en laatst noodige is, dat in alle zaken een schoone orde heersche, en van iedere daad aanteekening gehouden worde, zoo wat het debet als wat het credit betreft, want tot niets anders strekt de handel zich uit.

Onder de andere is dit deel hun (den onderdanen) zeer nuttig, want zij zullen hun zaken onmogelijk anders, zonder behoorlijke orde in hun aanteekeningen, kunnen drijven, omdat hun geest, zonder eenig rustpunt steeds zeer ingespannen (in gran travaglio) zou zijn.

Om het hun met de anderen te verschaffen, werd dit tractaat opgesteld, waarin — van hoofdstuk tot hoofdstuk voortgaande — aangegeven wordt hoe allerlei schrijverijen zijn te verrichten. En ofschoon men, niet alles wat noodig is, kan schrijven, zal toch het gezond verstand (peregrino ingegno), hetgeen medegedeeld zal worden, in ieder ander geval kunnen toepassen. Wij zullen ons houden aan de Venetiaansche wijze, (b) die ongetwijfeld boven alle andere is te verkiezen, (en) welke in ieder geval als richtsnoer dienen kan. Wij zullen deze methode in twee deelen beschrijven; het eene den inventaris (*Inventario*), het andere het beheer (*Disposizione*) noemende. Eerst zullen wij over het een en daarna over het andere spreken, naar de volgorde in de voorgaande lijst aangegeven, welke het den lezer makkelijk maakt om het nummer van het hoofdstuk en de bladzijde, die hij noodig heeft, te vinden.

Wie dus een grootboek met het daarbij behoorende journaal goed en in bekwame orde wil bijhouden, geve wel acht, op hetgeen hier volgt.

En opdat men het stelsel goed begrijpe, zullen wij tot voorbeeld stellen iemand, die begint te handelen, en aangeven hoe hij boeken en rekeningen moet bijhouden, opdat hij achtereenvolgens ieder geval op zijn plaats kunne vinden, want zet men niet alles ter plaatse, waar het behoort, dan raakt men in groote moeite en in verwarring omtrent

(b) Hieruit blijkt, dat Paciuolo de Italiaansche methode niet heeft uitgevonden, en ook, dat er reeds toen ter tijd meerdere methoden waren — natuurlijk!

al zijn aangelegenheden, naar de bekende spreuk: *Ubi non est ordo ibi est confusio.* (c)

Zooals voren gezegd, zullen wij voor ieder koopman de geheele verklaring van het stelsel in twee hoofdafdeelingen splitsen, en dezelve duidelijk verklaren, opdat hetgeen geleerd wordt, goede vruchten drage. Het eerst zullen wij aangeven, wat de inventaris is en hoe hij is op te stellen.

[c] Waar geen orde is, heerscht verwarring.

HOOFDSTUK II.

Van de eerste hoofd-afdeeling van deze verhandeling — den inventaris. Wat een inventaris is, en hoe dezelve door kooplieden is op te maken.

In de eerste plaats zij er dan op gewezen, dat men tot alle daden door een bepaald doel wordt gedreven, en om dat te bereiken, men zich iedere inspanning bij zijne handelwijze heeft te getroosten. Het doel van ieder koopman is een geoorloofde en voor zijn onderhoud bevredigende winst te behalen. Daarom moeten de kooplieden hun zaken altijd in den naam van God (meser domene dio) beginnen en bij den aanvang van ieder geschrift Zijn heiligen naam in hunne gedachten hebben.

Om te beginnen moet de koopman een zorgvuldigen inventaris opmaken op deze wijze: hij schrijft op een blad papier of in een bijzonder boek, al wat hij in deze wereld bevindt te bezitten aan roerende en onroerende goederen, daarbij steeds beginnende met die zaken, die kostbaar zijn en makkelijk kunnen verloren gaan, als geld, kleinodiën, zilverwerk. De onroerende, als huizen, landerijen, lagunen, (a) dalen, vischvijvers en diergelijke kunnen namelijk niet verloren gaan, zooals roerende goederen. De andere zaken moet men daarna achtereenvolgens opschrijven, terwijl men altijd eerst den dag, het jaar, de plaats en zijn naam in bedoelden inventaris schrijft. Deze geheele inventaris moet op één dag opgemaakt worden, anders zou het den toekomstigen handel belemmeren. Hoe hij opgemaakt moet worden, blijkt uit het volgende voorbeeld, waarbij gij U steeds naar de ter plaatse gegeven inlichtingen kunt gedragen.

---

[a] De lagunen werden (en worden nog) o. a. tot zoutaanwinning benut en vormen dus een productief deel van het vermogen.

HOOFDSTUK III.

Voorbeeld met alle noodige ophelderingen betrekkelijk den inventaris.

In den naam van God, 1493, den 8en November te Venetië.

Het volgende is de inventaris van mij N. . . . te Venetië, Sint Apostelstraat. Dezen heb ik eigenhandig geschreven, of door den Heer *die en die* laten schrijven, over al mijne goederen, roerende en onroerende, schulden en vorderingen, die ik de mijne bevind te zijn op heden, bovengenoemden dag.

Ten eerste bevind ik te hebben in contanten, namelijk goud en ander geld, dukaten zooveel . . . ., waarvan er zóóveel zijn van Venetiaansch en zóóveel van Hongaarsch goud; verder zooveel Pauslijke, Siëna'sche en Florentijnsche groote guldens (fio larghi). Het overige bestaat uit velerlei zilveren en koperen munten, namelijk troni, marcelli, Koninklijke en Pauselijke carlini, Florentijnsche grooten, Milaneesche testuni enz.

2e. Idem bevind ik mijn: in gezette en ongezette kleinodiën zóóveel stuks, waaronder zich vele balassi (a) bevinden, die vlak gezet zijn in gouden ringen, wegende zooveel onsen, karaten en greinen enz. per stuk, of in eens, al naar gij dit wilt vermelden. Verder bezit ik: zooveel saffieren, eveneens vlak gezet, voor vrouwen, wegende . . . . en zooveel kegelvormige (coculegni) (b) robijnen, ongezet wegende . . . .

De rest bestaat uit ruwe (c) diamanten, zoo platte als gepunte, soort en gewicht naar believen nader omschreven.

3e. Alzoo bezit ik verschillende soorten kleedingstukken, zooveel van deze en zooveel van die soort. Hierbij geeft men kleur, voering en vorm aan.

---

[a] Een kostbare helder roode robijn (spinel).

[b] Gitti vermoedt, dat coculegni niet slaat op den vorm maar op kwaliteit of herkomst. Waar evenwel ook van de andere edelgesteenten de vorm werd aangegeven, schijnt mij Jaeger's vertaling wel aannemelijk.

[c] Jaeger vertaalt: Grieksche diamanten, wat dus zou aanduiden, dat zij van Grieksche herkomst, c. q. in Griekenland geslepen waren.

4e. Alzoo bezit ik velerlei bewerkt zilver, als bekers, kommen, waterketels (ramini), messen, vorken enz.

Ook hier vermeldt men het een nà het andere, waarbij men iedere soort nauwkeurig en afzonderlijk moet wegen. Houdt ook aanteekening van het aantal, het gewicht en het gehalte, 't zij Venetiaansch of Ragusa'sch. Vermeldt verder den stempel (keur?) of teeken (merk), dat zij dragen.

5°. Alzoo bezit ik in het geheel aan linnen goederen, te weten bedde- en tafellakens, hemden, zakdoeken enz., zooveel stuks . . . . . als beddelakens van 3 of 2½ baan (?) Paduaansch of ander linnen enz., nieuw of gebruikt, zóó lang en zóó breed; verder zóóveel hemden, tafellakens van Reims (d), zooveel groote en zooveel kleine, zakdoeken, ... zoo nieuwe als gebruikte, waarbij gij de soort naar believen nader kunt omschrijven.

6°. Alzoo bezit ik zooveel veeren bedden met bijbehoorende kussens van nieuwe of oude veeren, met nieuw of oud overtreksel (tijk), die in het geheel, of stuk voor stuk, wegen enz., en gemerkt zijn met mijn (naam) teeken of een ander, al naar het gebruik is.

7°. Alzoo heb ik in huis of in magazijn verschillende soorten van goederen. Ten eerste zooveel colli gember (e), wegende zooveel pond en gemerkt met het teeken enz. En zoo moet gij voortgaan soort voor soort, van alle koopwaren zoo nauwkeurig mogelijk het gewicht, aantal en maat aangeven.

8°. Alzoo bezit ik zooveel colli gember (f); zooveel last peper, lange (peper) of ronde (peper), al naar zij is; zooveel bundels kaneel . . . . wegende . . . .; zooveel colli kruidnagel, wegend met of zonder stelen, stof en kapjes (cappelletti) . . . .; zooveel stuks uncini (g) enz. wegende . . . .; zooveel stuks gezonde roode of witte . . . . wegende . . . ., en zoo voortgaande het een na het andere vermeldende enz.

[d] Gitti zegt: tovaglie di refe, dus zóóveel draads tafellakens.

[e] Er staat „zenzari michini, volgens Dr. Heyd mekka gember, volgens Gitti waarschijnlijk ordinaire gember.

[f] Zenzari bellidi volgens Dr. Heyd „inlandsche", volgens Gitti „uitgezochte gember."

[g] Dr. Jaeger leest vercini en vertaalt dit op aanwijzing van Dr. Heyd met Braziliaansch hout.

9e. Alzoo bezit ik aan huiden voor voering, namelijk van witte lammeren uit Apulië of de Mark (Ancona) enz. zooveel van die en die soort enz.; verder zooveel gelooide en zooveel ongelooide vossenhuiden, en zooveel gelooide en zooveel ongelooide huiden van gemzen.

10°. Alzoo bezit ik aan vellen van fijn wild, hermelijnen, ruggen van verschillende kleur, sabeldieren, namelijk zooveel van deze en zooveel van gene soort, stuk voor stuk de zaken naarstiglijk en naar waarheid onderscheidend, opdat de waarheid U altijd leide, en steeds er op lettend welke zaken, naar aantal, welke bij het gewicht, welke bij de maat gaan, want deze drie wijzen (nl. van berekenen) zijn overal in den handel gebruikelijk. Het een wordt verhandeld per duizend, het andere per honderd, het andere per pond, per ons, naar het aantal; namelijk a conto (h) als leer, of per stuk als edelsteenen en fijne paarlen. Neem van dit alles stuk voor stuk goede nota, en dit zal U voldoende leiddraad zijn; het andere kunt gij steeds zelf uitmaken.

11°. Alzoo bezit ik aan onroerende goederen een huis met zooveel verdiepingen, hof, bronnen, moestuin, gelegen aan de Sint Apostelstraat, aan het Kanaal, naast die en die, hierbij de grenzen aangevende en verwijzende naar oude overdrachts-bewijzen, indien ze voorhanden zijn. Op dezelfde wijze zult gij handelen, zoo gij nog huizen op andere plaatsen hebt.

12°. Alzoo bezit ik aan bouwland (bewerkte grond) zooveel kampen, staiore of panora, (i) ze noemende naar het gebruik van de plaats, waar gij U bevindt, of waar ze zijn gelegen, daarbij de grootte der kampen of staiora aangevend in tavola, canne (roeden), pertiche (morgen) of bevolche (dagwerk van 2 ossen) en vermeldend of ze in het gebied der stad Padua of elders zijn gelegen. Dan moet gij de grenzen en eigendomsbewijzen of kadastrale inschrijvingen vermelden, de goederen noemen van die en die, waarvoor gij gemeenschappelijk

[h] Bij de tel of het tal. Deze wijze van prijsberekening kwam herhaaldelijk voor. Soms duidde ze aan, dat betaald werd naar het bij tellen gevonden aantal, en soms ook wel was het eene bekende hoeveelheid.

[i] Zooals nu nog de woorden kampen, velden, wijken alle, al naar de plaats, waar men zich bevindt, gebruikt worden om stukken land aan te duiden, waren campi, staiore en panora benamingen voor akkers, gras- en korenvelden.

belasting betaalt; wie ze bebouwt en hoeveel geld ze jaarlijks voor zooveel stara (stères) opbrengen. En zoo moet gij alles vermelden, wat gij aan goed en vee gemeenschappelijk bezit.

13°. Alzoo bevind ik te hebben bij de Camera de imprestiti (bank van leening) of bij eenige andere berg (k) (monte) te zamen zooveel ducaten aan kapitaal, in de wijk (nel sextier) van canareggio, of gedeeltelijk in de eene wijk en gedeeltelijk in een ander. Vermeldt verder op wiens naam zij zijn ingeschreven, en geeft aan in welk boek en op welke bladzijde Uwe post voorkomt. Noemt ook den naam van den schrijver, die dit boek houdt, opdat de post makkelijk te vinden zij, als gij geld opneemt, want op deze kantoren moet men veel rekeningen bijhouden door de groote menigte personen, die er zaken doen. Geeft ook aan, wanneer en voor hoelang het kapitaal gegeven werd, opdat gij den vervaldag kenne en wete hoeveel percent uitgekeerd moet worden (l) enz.

14°. Alzoo bevind ik te vorderen te hebben zooveel . . . . van verschillende personen. De een is mijnheer zóó en zóó, welke mij schuldig is . . . . ducaten; de ander is mijnheer die en die, en zoo vermeldt gij van allen — een voor een — den juisten naam, geslachtsnaam en woonplaats, (m) alsook hoeveel zij U schuldig zijn en waarvoor. Evenzoo moet er melding van gemaakt worden als er schuldbekentenissen (scritti di mani) of notariëele acten zijn.

In het geheel moet ik innen zooveel . . . . ducaten, aan goed geld, als het van eerlijke menschen is, anders zult gij zeggen aan kwaad geld. (n)

[k] Oude naam voor credietinstellingen, nog levend in het Fransche monte de pitié.

[l] Meer naar den letter staat er:
En geef ook aan het jaartal, dat overeenstemt met den tijd van (waaraf) en voor hoelang, opdat gij wete, wanneer het gebruik eindigt en hoeveel ten honderd U toekomt.

[m] Er staat: con boni contrassegni e cognomi e luoghi, wat wellicht korter vertaald had kunnen worden met: met naam en van.

[n] De onderscheiding tusschen inbare en dubieuse debiteuren is te eigenaardig om er niet op te wijzen. Waar ook hier te lande van goed en kwaad geld in dien zin gesproken wordt, kon o. i. de vertaling letterlijk blijven.

15°. Alzoo bevind ik schuldig te zijn in het geheel zooveel ducaten, zooveel aan die en zooveel aan die, en zoo noemt gij Uwe crediteuren een voor een, en vermeldt, omdat veel gevallen zoo in als buiten rechten kunnen voorkomen, zoo ze er zijn, de schuldbekentenissen of de acten, wie ze opmaakte en hoe, met vermelding van dag en plaats.

HOOFDSTUK IV.

Allernuttigste vermaning en heilzame lessen voor den rechtschapen koopman.

Aldus moet gij zorgvuldig alles, wat gij bevindt te bezitten aan roerende en onroerende goederen, al waren het er ook tienduizend, één voor één nagaan; de soort en eigenschappen ervan aangeven, en alles in gepaste orde in uw inventaris vermelden met contramerk, naam en toenaam, indien zulks mogelijk is. Den koopman toch kunnen de zaken niet te duidelijk zijn, bij het oneindige aantal gevallen, welke in den handel voorkomen; zooals hij dagelijks ondervindt, die het beroep uitoefent. Terecht zegt dan ook het spreekwoord, dat het meer moeilijkheden (a) in heeft om een goed koopman, dan om een meester in de rechten te zijn.

Wie kan de gevallen tellen, waarbij de koopman betrokken is, (b) zoo te water als te land, zóó ten tijde van vrede en voorspoed als bij oorlog en hongersnood; zoo in gezonde dagen als gedurende de pest. (c)

In deze tijden en onder die omstandigheden moet hij zijn besluiten weten te nemen, zoowel op de markten als op de missen, (d) die dan hier, dan daar, gehouden worden.

[a] Er staat ponti, door Dr. Jaeger letterlijk vertaald met „bruggen". Met Gitti gelooven wij moeilijkheden [punti] hier gepaster; trouwens reeds Impyn vertaalde alzoo.

[b] Meer naar het woord: de daden en gevallen, die den koopman in handen komen.

[c] Morbi — in het algemeen iedere besmettelijke ziekte, meer in het bijzonder evenwel de toen en nog zoo gevreesde pest.

[d] Waarvan onze kermissen de bijna onherkenbare overblijfselen zijn.

Daarom wordt de koopman wel vergeleken bij den haan, welke de waakzaamste van alle dieren is, en winter en zomer zijne nachtwaken, zonder tusschenpoozen, houdt. Ook van den nachtegaal wordt wel gezegd, dat hij den ganschen nacht zingt; dit is evenwel slechts des zomers en bij warm weder waar te nemen, maar niet gedurende den winter, zooals de ervaring spoedig leert.

Desgelijks wordt zijn hoofd (n.l. dat van den koopman) vergeleken met een, dat honderd oogen heeft, wat hem nog niet toereikend zijn zou, noch voor het spreken noch voor het handelen, wat eenparig getuigen, die het ondervinden, met name de bewoners van Venetië, Florence, Genua, Napels, Milaan, Ancona, Brescia, Bergamo, Acquila Siena, Lucca, Perugia. Urbino, Caglio en Gubio, Borgo, Castella, Foligno en Pisa, Bologne en Ferrare, Mantua, Verona, Vicenza, Padua, Trani, Lecce, Bari met Bitonto, welke republieken onder de andere (steden) van Italië vooraan staan op handelsgebied, boven alle echter het heerlijke Venetië met Florence, (die) wetten en regelen (vaststellen) voor alle daden, die men in zaken heeft te doen. Terecht zeggen de burgerlijke wetten, *Vide licet vigilantibus et non dormientibus, Jura subveniunt*, dat is: de waakzamen, en niet de slapenden, vinden steun in de wet. Evenzoo wordt ter kerke in den Heiligen Dienst gezongen, dat den waakzamen de kroon beloofd is.

Dit was ook de les door Virgilius aan Dante, als aan zijn zoon, gegeven, waar hij hem in het 24e vers van »de Hel" opwekt om zich de inspanning te getroosten, door welke men den berg der deugd bereikt:

„Thans moet gij alle traagheid van U weren.
„Geen roem of eer wacht hen, die zijn gezeten
„Op 't bed der weelde of op de zachte veêren.

„Die zonder roem zijn leven heeft gesleten,
„Verdwijnt van de aard als dampen in de luchten,
„Of schuim op 't golvend meir, en wordt vergeten. (f)

[e] Woordelijk: dan in het eene land en de eene stad, dan in het een of andere.

[f] Ontleend aan de heerlijke, helaas weinig toegankelijke vertaling van „de Komedie van Dante Alighieri door Dr. J. C. Hacke van Mijnden" Haarlem A. C. Kruseman 1867 (niet in den handel.)

Een ander bekend dichter spoort ons evenzoo aan, zeggende:

„De inspanning valle U niet vreemd.
„Nooit toch gaf Mars den slag in handen
„Van hen, die voor het maal hem onderbraken.

Hierbij sluit zich nog aan de spreuk van den wijze, die den luiaard zegt, om aan de mieren een voorbeeld te nemen; terwijl de apostel Paulus zegt, dat niemand waardig is om de kroon te dragen, dan wie er ijverig om gestreden heeft.

Deze raadgevingen heb ik tot Uw nut willen aanhalen, opdat de dagelijksche beslommeringen van Uw beroep U niet zwaar vallen, in het bijzonder het voeren van de pen om dag aan dag alle voorvallen op te schrijven, zooals U hierna zal geleerd worden.

Hebt echter boven alles en in de eerste plaats God en Uw naasten voor oogen, en verzuimt nooit om 's morgens de mis te hooren, U herinnerend, dat gij door haar den (goeden) weg nooit zult verlaten, evenmin als door weldadigheid Uw rijkdom zal verminderen, zooals gezegd wordt in het heilige vers: *Nec charites opes, nec missa minuit iter*. Daartoe vermaant ons ook de Heiland bij Sint Mattheus, als hij zegt: »*Primum quaerite regnum Dei, et heac omnia adjicientur vobis*". Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en alle andere dingen zullen U toegeworpen worden, want Uw hemelsche vader weet het best, wat gij noodig hebt.

Zoo moge dit U voldoende zijn tot Uw onderricht in den inventaris, en de andere goede raadgevingen om rechtschapen te handelen.

HOOFDSTUK V.

Van de tweede hoofd-afdeeling van de voorliggende verhandeling, genaamd beheer (Disposizione) wat er onder te verstaan en waaruit het bestaat in betrekking tot den handel, en van de drie hoofdboeken van den handelsstand.

Thans volgt de tweede hoofd-afdeeling van deze verhandeling, namelijk het beheer, waarover wij wat uitvoeriger moeten spreken, dan over het voorgaande. (a) Wij zullen het daarom in twee deelen splitsen, het eene, het lichaam of de massa (b) van den ganschen handel, het andere het lichaam of de massa van den winkel (c) noemend. Het eerst zullen wij spreken over het bedrijf in zijn geheelen omvang en zijn vereischten. In de eerste plaats acht ik daartoe, onmiddellijk na den inventaris, op zijn minst drie boeken noodig voor de vlugheid en tot gemak; het eene wordt *memoriaal*, het andere *journaal* en het laatste *grootboek* genoemd.

Het komt ook voor, dat lieden, die weinig zaken doen, slechts de laatste twee, dus journaal en grootboek houden.

Het eerst zullen wij van het memoriaal, en daarna achtereenvolgens van de beide andere boeken aangeven, hoe zij ingericht en bijgehouden moeten worden.

Vooraf zullen wij er (d) eene definitie van geven.

[a] nl: van den inventaris
[b] er staat corpo ovvere monte
[c] vrijer vertaald: het geheele bedrijf en de winkelzaak.
[d] nl: van het memoriaal.

HOOFDSTUK VI.

Van het eerste boek, genaamd memoriaal, rolletje (squartafoglio) of kladboek (vacchetta), wat er onder te verstaan is, hoe het bijgehouden moet worden en door wien.

Zoo is dan het memoriaal, of volgens anderen het rolletje of kladboek een boek, waarin de koopman van dag tot dag in volgorde des tijds (a) alle zaken, zoo kleine als groote, zijn handel betreffende (b) inschrijft. Alles omtrent verkoopen en koopen (en andere handelingen) teekent hij er omstandig in aan, vermeldend zonder iets weg te laten, aan wien, wat, hoe en waar, en verder alles wat tot verduidelijking kan strekken, zooals ik U dit volledig gezegd heb van den inventaris, waarnaar ik U zonder meer verwijs. Velen plegen in dit boek ook hun inventaris op te nemen, maar omdat het onder veler oogen komt, is het niet aan te bevelen, dat men zijn roerende en onroerende have er volledig in opteekent.

Dit boek is noodig door de vele handelingen, die zich voordoen. De posten worden er in geschreven door den patroon, de bedienden, de leerlingen en de vrouwen (indien zij het kunnen) bij afwezigheid van ieder ander. Een groot koopman toch houdt zijn bedienden en leerlingen niet altijd thuis; maar hij zendt ze nu hier, dan daarheen, zoodat nu en dan hij zoowel als zij uit zijn; deze naar de mis (jaarmarkt), gene naar de markt enz., terwijl alleen de vrouwen of andere leerlingen, die misschien nauwelijks kunnen schrijven thuis blijven. Desniettegenstaande komt het voor, dat deze, om de klanten niet weg te zenden, verkoopen en in ontvangst nemen, betalen en koopen, volgens de opdracht, die de patroon hun verstrekt heeft, en dat zij naar hunne bekwaamheid alles in het memoriaal moeten inschrijven, waarbij zij eenvoudig de munten en de wichten, die daarbij voorkwamen, vermelden.

De (groot) boekhouder regelt later alles bij het overboeken in

[a] letterlijk van uur tot uur.

[b] id. hem in handen komend.

het journaal. Wanneer de patroon daarna thuis komt, neemt hij inzage van zijn zaken en brengt ze, waar hem dit noodig schijnt, in orde.

Genoemd boek is dan ook noodzakelijk voor wie veel zaken doen, want het zou veel moeite kosten om dadelijk alle posten net en ordelijk in de autentieke boeken op te nemen, en deze met zorg bij te houden.

Plaats eerst een teeken buiten op den omslag van dit en alle andere boeken, die in den loop van den handel volgeschreven zijnde, gij òf hebt willen nemen, omdat een zekere tijd verstreken was, òf hebt moeten nemen, omdat zij vol waren. (c) Velen hebben echter de gewoonte om, hoewel ze niet vol zijn, ze jaarlijks af te sluiten, en evenzoo te handelen met de nieuwe boeken, zooals gij hieronder zult vernemen.

Op het gezegde tweede boek moet men ter wille van de orde een ander merk plaatsen, dan op het eerste, opdat waar noodig (d) de daden spoedig terug zijn te vinden, waartoe ook het jaartal vermeld wordt.

Onder echte katholieken eindelijk is het een goede gewoonte om hun eerste boek te merken met dat roemvolle teeken, waarvoor ons aller duivelsche vijand vlucht en het geheele helsche rot (behoorlijk) siddert, te weten het teeken des Heiligen Kruises, dat U reeds in Uwe prille jeugd geleerd is, toen het onderwijs in het a b c begon.

En daarna zullen de volgende boeken in alphabetische orde gemerkt worden, nl: kruis-memoriaal, kruis-journaal, kruis-grootboek, kruis-alphabet of klapper, enz. en vervolgens worden de tweede boeken geheeten: memoriaal A, journaal A, grootboek A, enz.

Van al deze boeken moet men het aantal bladzijden aangeven om velerlei redenen en voorzorgen, die de koopman in acht moet nemen. Velen zeggen, dat dit (nl: het pagineeren) niet noodig is voor het journaal en memoriaal, omdat daarin de posten zich dag voor dag, de een na de andere, in een aaneengesloten rij schikken, wat

[c] De taal van Paciuolo is hier zeer onduidelijk. Men krijgt den indruk, dat eene tekstwijziging slechts gedeeltelijk is uitgevoerd.

[d] letterlijk van tijd tot tijd.

voldoende is, om ze terug te vinden. Dit zou juist zijn, indien de posten van een dag nooit meer dan een blad besloegen; wij zien echter, dat veel groote kooplieden niet slechst één blad, maar twee en drie (bladen) op een dag volschrijven, waardoor, wie slecht wil handelen, er later een zou kunnen lossnijden en uitnemen.

Door middel van de dagen zou men later dit bedrog niet kunnen bemerken noch ontdekken, want al volgen ongetwijfeld de dagen elkander regelmatig op, blijkt toch uit het onderbreken nog niet, dat fraude gepleegd is, zoodat het om deze en vele andere redenen altijd goed is, om alle bladzijden van alle handelsboeken, zoowel die van het huis als van den winkel, te nummeren en te merken.

HOOFDSTUK VII.

Van de wijze waarop men in vele plaatsen de handelsboeken laat legaliseeren, waarom en door wien.

Naar het goed gebruik van vele plaatsen, waar ik mij bevonden heb, moeten deze boeken op zeker kantoor voor kooplieden, zooals bijvoorbeeld dat der consuls in de stad Perugia, worden gebracht en overgelegd onder mededeeling, dat dit de boeken zijn, waarin gij voornemens zijt iedere handeling regelmatig in te schrijven; of door (de hand van) den Heer zóó en zóó te doen inschrijven. Zeg verder in welke muntsoort gij ze wilt houden, te weten in lire de piccoli, of in lire di grosse, of in ducaten en lires, of in guldens, stuivers en penningen, of in onzen, tari en grani (a); hetwelk een waar koopman steeds bij de opening van ieder zijner boeken op het eerste blad moet aanteekenen. En wanneer er met een andere hand in geschreven wordt dan bij het begin aangegeven, moet men er door bovengenoemd bureau melding van doen maken. De schrijver vermeldt dan alles in de registers van dit bureau, namelijk dat gij op den zoo en zooveelsten hem zekere boeken hebt gebracht, gemerkt met dát teeken, het eene genoemd zóó, het andere zóó enz., waarvan het eene zóó veel, het andere zóó veel bladzijden heeft, en dat deze door U of door die en die zullen bijgehouden worden, maar dat in het eene (namelijk het memoriaal, kladboek of rolletje) al uwe huisgenooten dagelijks mogen inschrijven om de hiervoor vermelde redenen. En alsdan zal genoemde schrijver hetzelfde met zijne hand in naam van het bureau ook op het eerste blad van uwe boeken schrijven (enz.) en zegelen met het stempel van het bureau, opdat ze als wettig erkend worden bij alle voorkomende geschillen.

(a) Tari is nu nog een Napolitaansch muntstuk (pl. m. 30 cent); terwijl grani in het algemeen voor kopergeld gebruikt wordt. Ons schijnt het vermoedelijk, dat het eene geldindeeling is, die evenals van de mark op het tr. ℔ gebaseerd was. Tari is dan gelijk aan engels en grani gelijk aan greinen of azen.

Dit gebruik verdient alle aanbeveling, en alzoo de plaatsen, waar het toegepast wordt, wijl velen hun boeken dubbel houden en het een den kooper, het andere den verkooper toonen, en wat nog erger is, op deze een eed, een meineed afleggen, wat allerslechts is.

Het is dus waardig naar het bureau te gaan, omdat men dan minder makkelijk kan liegen, noch zijn naasten bedriegen.

Nadat Uwe boeken dan zorgvuldig zijn geteekend en in orde gebracht, keert gij terug in den naam van God, om te beginnen met het aanteekenen van Uw handel. Vermeldt eerst in het journaal naar volgorde alle posten van den inventaris op de wijze, welke U hierna zal worden aangegeven, maar verneemt eerst, hoe men in het journaal (de posten) pleegt te omschrijven.

HOOFDSTUK VIII.

Hoe men de posten in het memoriaal moet schrijven, met voorbeelden.

Reeds hiervoor is gezegd, zooals gij U wel herinnert, dat al Uwe huisgenooten in het memoriaal, het kladboek of rolletje mogen schrijven. Daarom kan men niet volledig aangeven, hoe de posten er in omschreven moeten worden, omdat de een Uwer huisgenooten het wel zou begrijpen en de andere niet.

Het gewone gebruik is evenwel dit, nl.: Aangenomen dat gij eenige stukken doek gekocht hebt [laat ons zeggen 20 witte Brescia'sche] voor 12 dukaten per stuk, dan is het voldoende (zoo) bedoelde post, eenvoudig opgesteld, aldus luidt: Heden hebben wij of heb ik van den Heer Filippo de Rusoni van Brescia gekocht 20 witte Brescia'sche doeken, die uitgestald waren voor den winkel van den Heer Stefano (de) steenhouwer, enz., lang per stuk volgens overeenkomst zóóveel ellen, à zooveel dukaten per stuk, gemerkt met dat nummer, en verder aangevend of het zijn: doorgewerkte of gladde (a), slechte of uitmuntende, fijne of middelmatige, Bergamo'sche, Vicensa'sche, Verona'sche of Padua'sche, Florentijn'sche of Matua'sche enz. Alzoo moet men aangeven of een makelaar werd gebezigd en mededeelen of de inkoop om baar geld, of gedeeltelijk à contant en gedeeltelijk op tijd plaats vond en in het laatste geval op welken termijn. Teekent ook aan zoo de koop gedeeltelijk om baar geld en gedeeltelijk tegen goederen plaats vond, en vermeldt omstandig betrekkelijk de goederen òf hun aantal òf gewicht en maat, en wat den prijs betreft het duizendtal, het honderdtal of het gewicht, dat tot maatstaf der rekening dient (b). Zoo alles op tijd verhandeld werd, is aan te geven op welken termijn (bijv.) op den

[a] a tre licci ovvero alla piana — de door ons gegeven vertaling schijnt ons het meest in den geest van het hoofdstuk, waarin blijkbaar de strekking vooropstaat om alles te noemen wat kan dienen tot nadere omschrijving van het goed.

[b] a rason (ragion) di conte.

zeildag der galeien naar Bayruth òf op dien der galeien naar Vlaanderen, (c) òf bij terugkomst der schepen, waarbij de duur der reis van genoemde galeien of schepen nader is te omschrijven, of, indien zoo bepaald, op den eerstkomenden Hemelvaartsdag, òf met Kerstmis, òf met de Paschen, òf met het Karnaval enz., kortom al naar gij den koop afsloot. En gebruik zoo mogelijk even zooveel woorden als gewisseld werden, want [zooals hiervoor in den inventaris gezegd werd] den koopman kan de duidelijkheid nooit te groot zijn.

[c] Op gezette tijden verlieten toenmaals twee groote vloten van galeien de haven van Venetië; de eene met bestemming voor Syrië (Bayruth) de andere naar Vlaanderen.

HOOFDSTUK IX.

Van de negen wijzen, waarop de kooplieden hunne koopen plegen te doen, en van de goederen, welke men meestal verplicht is op tijd (levering) te koopen.

Daar wij thans tot het koopen zijn gekomen, zoo merk op, dat de koop gewoonlijk op negen wijzen plaats vindt, namelijk: tegen geld, of op tijd (a), of in ruil met goederen, wat eigenaardig »baratteeren" (b) genoemd wordt, of gedeeltelijk tegen geld en gedeeltelijk op tijd, of gedeeltelijk tegen geld en gedeeltelijk tegen goederen, of gedeeltelijk tegen goederen en gedeeltelijk op tijd, of tegen eene aanwijzing op een handelshuis (c) of gedeeltelijk tegen eene aanwijzing en gedeeltelijk op tijd, of gedeeltelijk tegen eene aanwijzing en gedeeltelijk tegen goederen. Op een dezer negen manieren pleegt men gewoonlijk te koopen, en zoo gij langs andere wegen op eigenaardige wijze eene handeling afsloot, zorgt dan, dat gij, of een ander namens U, het nauwkeurig en naar waarheid in het memoriaal beschrijft en gij zult goed handelen. (Doet) aldus, als gij op levering koopt, wat men meermalen gewoon is te doen bij hooi of koorn, wijn, zout en huiden van slachtvee (d) en vet. Men moet ook vermelden of de verkooper zich verbonden heeft om den kooper al het hooi te leveren, dat hij in dien tijd zal winnen, en alzoo of de slager U verkoopt en belooft alle harten, vellen en het vet, welke de slagerij hem in dat jaar zal opleveren.

[a] Thans zou men zeggen „op rekening."

[b] Voor Baratto weten wij geen goed Hollandsch woord, tenzij kwanselen of steken. Het laatste woord, verwant aan het middelduitsche stich (nog levend in bestechen), komt nu nog voor in „de kaart steken", dus in ongunstigen zin. Reeds in de dagen van Paciuolo stond het baratteeren in kwaden reuk.

[c] Er staat ditta, welk woord volgens Jaeger, Supplement pag. 7 met „Gesellschaftshandlung" te vertalen. Wij vonden geen grond om deze vertaling te volgen, veeleer gelooven wij de assegnazione di ditta vrijwel identisch met het moderne kassiersbriefje, de assignatie.

[d] Er staat corami de beccari, dat letterlijk met leer van den slager, of indien met beccari beccarelli bedoeld is, met geitenleer zou zijn te vertalen.

(en wel) deze soort voor zóóveel het pond en gene voor zóóveel . . . . en alzoo van het vet der ossen, hamels . . . . . . en (dat) de zwarte schapevachten voor zóóveel het centenaar, en de witte schapevachten voor zóóveel (worden berekend) enz. Van het hooi en het graan is aan te geven de prijs per miaro (e), en per schepel (staro) of per mud (f) of de mand, zooals dit de gewoonte is op de markten (stallen) van Perugia voor koorn, en voor hooi te Borgo San Sepolcro, onze marktplaats, te Sant' Angelo, Città di Castella, Forli enz. Maakt zoo van punt tot punt in het memoriaal van alles melding, hetzij gij of een ander daarin schrijft, en verhaal eenvoudig, hoe de zaak tot stand kwam. En na 4, 5 of 8 dagen zal de ervaren boekhouder alles, hoeveel of hoe weinig het ook zij, van dag tot dag zooals het tot stand kwam, uit het memoriaal in het journaal overbrengen, doch alleen met dit onderscheid, dat het niet noodig is om in het journaal zoo uitvoerig te zijn als in het memoriaal, want het is voldoende, dat de zaken in het memoriaal, waarnaar men in het journaal steeds moet verwijzen, goed zijn uitéén gezet. Daarom moeten zij, die (op de hiervoor aangegeven wijze) drie boeken houden, niets in het journaal boeken, dat zij niet vooraf in het memoriaal hebben geschreven.

En deze toelichting betrekkelijk de inrichting van het memoriaal zij U, of anderen die het uwe bijhouden, voldoende. Merkt nog op, dat op evenveel wijzen als gij van anderen kunt koopen, gij ook kunt verkoopen, en gevolgelijk anderen van U kunnen koopen.

Het verkoopen zal ik niet nader behandelen, omdat gij, nu gij dit voorbeeld van een inkoop hebt, het in orde kunt brengen.

(e) Een miaro of migliajo (centaro grosso) is gelijk aan 1000 pond.

(f) Nog in deze eeuw golden in Italië deze ruimtematen. De moggio (mud) is gelijk aan 8 sacchi à 3 stajo (schepels). Een stajo was pl. m. 24.4 L.

HOOFDSTUK X.

Van het tweede voornaamste handelsboek genaamd journaal, wat het is, en hoe het regelmatig moet bijgehouden worden.

Het tweede gewoonlijk gebruikte handelsboek wordt journaal genoemd. Er moet daarin, zooals gezegd is, hetzelfde merk staan als in het memoriaal en de bladzijden zijn te merken, zooals dit hiervoor van het memoriaal is aangegeven om de (toen) vermelde redenen. Ook moet men steeds boven ieder blad het jaartal en den dag zetten en daarna in de eerste plaats de posten van uw inventaris achtereenvolgens inboeken. In dit journaal kunt gij, omdat het uw geheimboek is, alles uitvoerig inschrijven, wat gij aan roerend en onroerend goed bevondt te hebben, U (daarbij) steeds verwijzend naar de bladzijde (a), die door U of iemand anders werd beschreven. Deze moeten in een kist, of doos, of filça, of macco, of zak, al naar het gebruik dit medebrengt, bewaard worden, zooals ik U dit van de brieven en minuten zal zeggen.

De posten in bedoeld journaal behooren echter op een andere kunstiger wijze opgesteld en omschreven te worden. (Zij mogen) noch te wijdloopig noch te beknopt zijn, zooals dit blijkt uit eenige posten, die ik U tot voorbeeld geef.

Vooraf is evenwel te wijzen op de noodzakelijkheid van twee uitdrukkingen, waarvan men in het boven alle uitblinkende Venetië zich gewoonlijk bedient (en) waarover wij nu dadelijk zullen spreken.

a) nl. van den inventaris.

HOOFDSTUK XI.

Van de twee uitdrukkingen, welke in het journaal, en meer in het bijzonder in Venetië, gebruikt worden; de eene genoemd per, de andere genoemd aan, en wat zij beteekenen.

Zooals reeds gezegd is, worden er in genoemd journaal twee uitdrukkingen gebruikt, (waarvan) de een *aan*, de andere *per* genoemd wordt. Ieder van deze uitdrukkingen heeft hare bijzondere beteekenis. Door *per* duidt men altijd aan den debiteur, een of meer al naar er zijn, en door *aan* den crediteur, een of meer al naar er zijn. In het journaal boekt men nooit een gewonen post, dien men in het grootboek moet brengen (a), zonder er in de 1e plaats in op te nemen de beide genoemde uitdrukkingen. Van deze plaatst men altijd aan het begin van iederen post *per*, omdat men eerst den debiteur moet aanduiden, en daarna onmiddellijk den bijbehoorenden crediteur.

De een wordt van den ander gescheiden door twee kleine haakjes, aldus (≷), zooals U uit het hiernavolgende voorbeeld zal blijken.

[a] Uit dezen tusschenzin blijkt wat Paciuolo onder gewone posten verstond.

HOOFDSTUK XII.

Van de wijze, waarop de posten in het journaal met debet (dare) en credit (auere) zijn te maken en te omschrijven, met vele voorbeelden; en van twee andere in het grootboek gebruikte uitdrukkingen, de eene genoemd Kas, de andere Kapitaal en wat men er onder heeft te verstaan.

Aldus zult gij in den naam van God beginnen met den eersten post van uw inventaris in het journaal te boeken, nl.: de hoeveelheid baar geld, welke gij bezit. Om genoemden Inventaris in grootboek en journaal te kunnen boeken moet gij U twee andere uitdrukkingen eigenmaken, de eene heet *Kas*, de andere *Kapitaal*. Onder kas hebt gij uw geld of uw beurs te verstaan; met kapitaal duidt men aan het geheel van alles, wat uw tegenwoordig vermogen uitmaakt. Dit kapitaal moet in het begin van ieder koopmans grootboek en journaal altijd als crediteur en genoemde kas altijd als debiteur geboekt worden, en de kas zal in het koopmansbedijf nooit *credit*, maar alleen debet of gelijk (a) kunnen zijn; want zoodra zij in de balans van het grootboek als crediteur zou voorkomen, zou dit op een fout in het grootboek wijzen, zooals ik U later te zijner plaatse in een resumé in herinnering zal brengen. Thans moet bedoelde post over het geld in het journaal volgender wijze gemaakt worden.

Wijze van boeken in het journaal:

MCCCCLXXXXIII op heden den 8 November te Venetië

—> $\frac{1}{2}$ Per *kas* (b) ≷ *Aan kapitaal van mij die en die enz.*, voor hetgeen ik heden bezit aan goudgeld en zilveren en koperen (c) munten van verschillende stempels, zooals deze voorkomen op

[a] nl. debet = credit.

[b] letterlijk per cassa van het bare geld.

[c] In het orgineel staat langs de geheele lengte dezer post „linea del di edare", wat aanduidt dat daar de streepjes te zetten zijn waaruit de overbrenging in het grootboek blijkt.

bladzijde . . . . van den Inventaris, die in de kast ligt enz., in het geheel zooveel gouden- en zooveel muntdukaten, waard naar onze Venetiaansche rekenwijze in goud; nl.: à 24 grossi per dukaat en 32 piccioli per grossi, in goud lires.

Lira, soldi, grossi, piccioli.

Daarna omschrijft gij den tweeden post aldus:

2o. *Per gezette en ongezette kleinodiën van vele soorten:* (d) *Aan genoemd kapitaal,* voor zooveel gezette balassi enz., wegende enz., en zooveel saffieren enz., en zooveel robijnen en diamanten enz., zooals deze voorkomen in bovengenoemden inventaris, de waarde ervan tot den gewonen koers schattende van de balassi op zooveel enz., en alzoo geeft gij van iedere soort den gangbaren prijs aan, bedragende in het geheel zooveel dukaten enz. met een waarde van . . . . L. s. gr. p.

Indien gij eenmaal den dag, den debiteur en den crediteur genoemd hebt, kunt gij kortheidshalve, als er geen andere posten tusschen staan, zeggen: *Op genoemden dag* (e). *Per dezelfde en aan dezelfde.*

3o *Per bewerkt zilver: Aan dezelfde,* waarmede men het kapitaal bedoelt, voor vele soorten zilverwerk, die ik thans bezit, nl. zooveel kommen enz., en zooveel waterketels enz., en zooveel bekers enz., en zooveel vorken enz., en zooveel messen enz., te zamen wegend zooveel enz., met een waarde van

L. s. gr. p.

In deze posten alle zaken nauwgezet (f), evenals dit in den inventaris gedaan werd, onderscheidend, moet gij ze den gewonen prijs toekennen. En neemt dezen laatste liever te hoog dan te laag, namelijk als iets U 20 waard schijnt, zegt gij 24 enz, opdat de winst u beter gelukke. En zoo boekt gij achtereenvolgens alle andere zaken met hun gewicht, aantal en waarde enz.

[d] Hier en later hebben wij de beide haakjes ≷ door: vervangen.

[e] In het oorspronkelijke staat A di ditto een uitdrukking, die ook in de oudste Hollandsche vakwerken voorkomt.

[f] Jaeger vertaalt „di punto" letterlijk met „durch Punkte."

4o *Per wollen lijfgoederen: Aan dezelfde* voor zooveel opperkleeden (g) van die kleur enz. en van dat model enz. gevoerd enz. gebruikt of nieuw enz., voor mij, of voor mijn vrouw of voor de kinderen enz. de waarde er van stel ik, bij gewone schatting, door elkander, in het geheel op zooveel enz. en voor zooveel mantels van die kleur., zooals dit van de opperkleeden gezegd is, en aldus zegt van al de kleedingstukken alles.

L. s. g. p.

5o *Per linnengoederen: Aan dezelfde* voor zooveel beddelakens enz. alles vermeldend zooals het in den inventaris voorkomt, bedragend en geschat enz. L. s. g. p.

6o *Per veeren bedden: Aan dezelfde* voor zooveel veeren enz. deze vermeldend zooals zij in den inventaris voorkomen, bedragend en geschat op. L. s. g. p.

7o *Per gember: Aan dezelfde* voor zooveel colli enz. alle vermeld wat de inventaris inhoudt, bedragend en waard naar gewone schatting zooveel ducaten. L. s. g. p.

En alzoo gaat gij daarna voort alle posten betrekkelijk de overige goederen te boeken, voor ieder een afzonderlijken post makend zooals dit voor de gember gedaan is; (daarbij) vermeldend: den prijs volgens den gewonen koers, zooals hiervoor gezegd, en (verder) het aantal de merken en de wichten, zooals deze nauwkeurig op het desbetreffende blad van den inventaris staan. In de omschrijving kunt gij iedere geldsoort noemen, die gij wilt, maar bij het uittrekken (h) moeten ze van een soort zijn; want het zou niet goed zijn verschillende soorten uit te werpen, enz.

Alle posten van het journaal zult gij een voor een door een streep afsluiten, door een lijn te trekken die zoolang is als de omschrijving tot aan de plaats, waar men het geld uittrekt (i). Dit zult gij ook doen bij de posten in het memoriaal enz: en al naar mate gij het memoriaal in het journaal overboekt, zult gij ze een voor een met een enkele dwarsstreep doorhalen, aldus |, waaruit dan blijkt, dat

[g] Italiaansche vesti waaronder in het bijzonder een buis, maar meer in het algemeen ook een costume verstaan wordt.

[h] nl.: boeken buiten de omschrijving.

[i] thans zou men zeggen tot aan den geldkolom.

genoemde post in het journaal geboekt is. En zoo gij den post niet met een streep wilt doorhalen, kunt gij voor de eerste letter bij het begin van iederen post, of bij den laatste, zooals hiervoor gedaan is, een lansje (k) zetten. Of gij kunt U van een ander teeken bedienen, waaruit U blijkt, dat een zekere post in het journaal gebracht is. En ofschoon gij U van allerlei verschillende uitdrukkingen en teekens kunt bedienen, moet gij U niettemin aanwennen om die te gebruiken, die ook de andere kooplieden van eenige landstreek (l) plegen te maken, om den schijn te vermijden dat gij van het gewone handelsgebruik afwijkt.

[k] thans zou men zeggen een pijltje.
[l] n.l: van de plaats, waar men woonachtig is.

HOOFDSTUK XIII.

Van het derde en laatste hoofdboek, genaamd grootboek, hoe het aangelegd moet worden, en van den klapper, hoe men hem enkel en dubbel kan inrichten.

En nadat gij al de posten ordelijk in het journaal geboekt hebt zult gij ze daaruit uittrekken en overboeken in het 3e boek, grootboek genaamd, waarin men gewoonlijk tweemaal zooveel bladzijden doet als in het journaal, en waarin een alphabet, register of klapper, zooals anderen het noemen, behoort te zijn. In het Florentynsche heet het *stratto.* Hierin worden alle debiteuren naar de beginletter met het nummer van hun bladzijde (a) vermeld, nl.: (een naam) beginnend met *A* in *A enz.* van het dubbele alphabet.

Het (grootboek) behoort, zooals hiervoor gezegd is, met het zelfde teeken gemerkt te zijn als journaal en memoriaal, plaatsende het nummer van het blad in den bovenhoek en het jaartal van de eene zijde naar de andere.

Op de eerste bladzijde wordt de *Kas* gedebiteerd, want, omdat ze de eerste post in het journaal is, moet ze ook de eerste in het grootboek zijn. En gewoonlijk bestemt men het geheele blad voor de kas, en boekt men noch in het debet noch in het credit iets anders, en zulks omdat de meeste posten, doordat men telkens (b) geld ontvangt en uitgeeft, de kas betreffen; en daarom laat men haar eene groote ruimte.

In het grootboek moeten zooveel lijnen getrokken worden als er geldsoorten worden uitgeworpen. Zijt gij dus voornemens lire, soldi, denari en piccioli uit te werpen, dan zult gij 4 lijnen trekken, en vóór die der lires trekt gij (nog) eene andere voor het nummer van het blad,

[a] nl. de bladzijde waarop zij in het grootboek voorkomen.
[b] letterlijk: ieder uur.

waarop de contrapost voorkomt (c). Verder zult gij, om spoedig de posten te kunnen vinden, twee lijnen trekken om daarin achtereenvolgens de data (der posten) te plaatsen, zooals gij het in de andere boeken gezien hebt, en waarover ik niet verder uitwijd. Ten slotte moet het (grootboek) als de andere (boeken) met een kruis gemerkt worden.

[c] letterlijk: van den post, die het debet en credit aaneenschakelt.

HOOFDSTUK XIV.

Van de wijze, waarop men de posten van het journaal in het grootboek overbrengt, en waarom men van een post in het journaal er twee in het grootboek vormt; alsmede van de wijze om de posten in het journaal aan te strepen (pointeeren). Eindelijk van de twee nummers der bladzijden van het grootboek, welke aan den rand geschreven worden, en waarom dit geschiedt.

Gij moet weten, dat van alle posten, die gij in het journaal hebt ingeschreven, gij er steeds twee in het grootboek behoort te maken, nl. een in het debet en een in het credit, tot welk doel men den debiteur met »Per" en den crediteur met »Aan" aanduidt (a), gelijk wij hiervoor gezegd hebben; zoodat men van ieder van beiden een post moet maken, die van den debiteur aan de linkerzijde, die van den crediteur aan de rechterzijde boekend. In den debet-post noemt men de bladzijde, waarop de bijbehoorende crediteur voorkomt, en alzoo in den creditpost de bladzijde, waarop de bijbehoorende debiteur voorkomt. Op deze wijze worden alle posten ingeschakeld in het grootboek, waarin men nooit in het debet (een bedrag) mag boeken, hetwelk ook niet in het credit voorkomt; noch (iets) in het credit, dat niet met hetzelfde bedrag in het debet wordt ingeschreven. En hierdoor ontstaat de balans, die men bij het afsluiten van het (groot) boek maakt; zoo groot als het debet blijkt te zijn, zoo groot moet ook het credit zijn, d. w. z. dat indien men alle posten, die in het debet voorkomen, al waren het er ook 10.000, op een afzonderlijk vel papier (b) optelt, en daarna op dezelfde wijze de som der posten bepaalt,

[a] nl. in het journaal.

[b] da parte in su un foglio, wat ook vertaald kan worden met: door en door op een blad en een nadere aanduiding van de uitdrukking alle posten zou kunnen bedoelen. Ook in verband met hoofdstuk 34 gelooven wij, dat Paciuolo bedoelt: dat alle tellingen van het grootboek — of kortheidshalve de saldi — op een afzonderlijken staat zijn te vermelden en op te tellen.

die in het credit voorkomen, de eene som gelijk moet zijn aan de andere. Ware het anders, dan zou daaruit blijken, dat er een fout in het grootboek is, zooals dit volledig aangegeven zal worden (bij de behandeling) van de wijze waarop de balans is op te maken.

Evenals gij van iederen post in het journaal er twee in het grootboek maakt, evenzoo zult gij bij den post, dien gij uit het journaal overboekt, en al naarmate dit geschiedt, twee dwarsstrepen trekken, nl. als gij hem eerst in het debet boekt, zoo zult gij eerst een dwarsstreep naar het begin van den post trekken, hetgeen beteekent, dat hij in het debet van het grootboek is geboekt. Schrijft gij den post in het credit in, hetzij het eerst of het laatst, (hetgeen de grootboekhouder meermalen doet, opdat hij niet behoeve om te slaan, wanneer hij op eenzelfde blad twee of drie posten moet inschrijven) dan trekt gij aan het einde van den post een streep naar rechts, ten bewijze, dat hij in het credit is geboekt. Deze lijnen worden zoo getrokken, als gij dit hiervoor aangeduid zag in den eersten post van de kas; de eene wordt de lijn van het debet en de andere de lijn van het credit genoemd.

Bovendien moet gij in den rand twee nummers onder elkander zetten, waarvan het bovenste de bladzijde aanwijst, waarop de debiteur geboekt is, en het andere, die waarop de crediteur voorkomt, zooals gij hiervoor bij den post van de kas gezien hebt, waar staat $\genfrac{}{}{0pt}{}{1}{2}$ zonder tusschenstreep. Sommigen hebben de gewoonte er een streepje tusschen te trekken alzoo $\frac{1}{2}$ bij wijze van een breuk, wat weinig uitmaakt; het is evenwel mooier zonder tusschenstreep, opdat de cijfers dengene, die ze ziet, niet als een breuk voorkomen enz. De 1, die bovenaan staat, wil zeggen, dat de kas op het eerste blad van het grootboek geboekt is; het kapitaal staat op het tweede blad van genoemd grootboek in het credit, terwijl deze (de kas) debet staat.

Geeft er verder acht op, dat hoe dichter gij den debiteur bij den crediteur plaatst, des te sierlijker het is. Het komt evenwel voor, dat men ze, zoo gewenscht, wat meer uiteen plaatst; met betrekking tot het jaartal is het evenwel niet goed, wanneer zich nu en dan een post tusschen de andere indringt en met geen geringe moeite vindt men hun datum terug, zooals ieder deskundige weet, want men kan niet alles volledig zeggen. Gij moet U ook met uw natuurlijke gaven een beetje weten te helpen.

Tracht er alzoo altijd naar om crediteur en debiteur vlak bij elkander te plaatsen op hetzelfde blad, of op het onmiddellijk volgende, terwijl gij geen post tusschen beide inboekt, want op denzelfden dag, waarop de crediteur ontstaat, ontstaat ook de debiteur, en om die reden moeten ze altijd bij elkander staan.

HOOFDSTUK XV.

Van de wijze om de posten, de kas en het kapitaal betreffende, in het grootboek naar debet en credit in te schrijven; van het jaartal, dat bovenaan bij het begin van het blad op de oude wijze is in te vullen; van de verandering ervan, en hoe men de ruimte der bladzijden verdeelt in kleine en groote vakken, naarmate de zaken het vorderen.

Nu dit tot Uwe leering is medegedeeld, zullen wij in het grootboek den eersten post in het debet, en daarna dien van het kapitaal in het credit boeken, maar zooals gezegd is, zult gij eerst het jaartal bovenaan in het grootboek op de oude wijze, nl. met letters, vermelden, aldus MCCCLXXXXIII enz. Men is gewoon om in het grootboek niet evenals in het journaal den dag bovenaan te plaatsen, maar, zooals gij dadelijk zult hooren, vóór den post, omdat een rekening in het grootboek meerdere dagen kan omvatten, zoodat de tijdsvolgorde verbroken moet worden, zooals in het volgende hoofdstuk omstandig zal worden gezegd. En evenzoo wordt later, in de boven aangeduide ruimte onmiddellijk naast den post, wanneer er posten zijn te boeken (a), met een ander jaartal dan dat hetwelk bovenaan het blad vermeld staat [wat slechts voorkomt bij hen, die hun boeken niet jaarlijks afsluiten en overbrengen] het jaartal blootelijk in den rand vermeld vlak tegen den desbetreffenden post, zooals gij dit hieronder zult zien.

Dit kan alleen in het grootboek, maar in geen der andere boeken voorkomen.

Het jaartal op de oude wijze uittrekkend, omdat dit mooier staat, hoewel het niets zou hinderen, als gij het anders deedt, zult gij (den post) aldus inschrijven:

---

[a] **Letterlijk: geboren worden.**

Jezus MCCCLXXXXIII. (b)

Kas van het bare geld debet op heden 8 November per kapitaal, voor de verschillende soorten goud- en zilver (munt) geld, die ik op den huidigen dag daarin bevond te zijn, in het geheel
bladz. 2 L. s. g. p.

Het is niet noodig om uitvoerig te zijn, omdat wij dit reeds in het journaal zijn geweest; tracht veeleer steeds naar beknoptheid. Den eersten post bij het begin (c) omschrijft men een weinig; betrekkelijk den volgenden op dezelfde (rekening?) zegt men: op genoemden dag, per dat en dat, bladz., zóó en zóó enz. L. s. g. p.

Als gij dezen post geboekt hebt, zult gij hem, zooals ik U vroeger gezegd heb, in het debet van het journaal aanstrepen (d) en daarna zult gij het kapitaal aldus in het credit boeken:

Kapitaal van mij die en die, enz., credit op heden 8 November per kas, voor de verschillende soorten goud- en zilvergeld, die ik heden in kas blijk te hebben, in het geheel
bladz. 1. L. s. g. p.

Ook hier is, om de boven vermelde reden, een korte omschrijving voldoende; voor andere (posten), die men later onder dezen post te boeken heeft, is het, zoolang het blad niet vol is, voldoende te zeggen: op den zóóveelsten enz., voor dat en dat enz., zooals gij dit hiervoor zag aangegeven en waarvan hieronder een voorbeeld zal gegeven worden. Zoo zult gij ook verder in alle posten kort zijn, voornamelijk in die, welke U alleen aangaan, dus die, waarover gij aan niemand rekening hebt af te leggen (e).

Bij die posten evenwel, waarvan gij aan anderen rekening moet doen, is het goed wat meer te zeggen, ofschoon men zich voor de duidelijkheid steeds op het journaal beroept.

---

[b] **Gewoonlijk schreef men A° D° dat is: in het jaar onzes Heeren.**

[c] **Namelijk het openen der rekening.**

[d] **Letterlijk: doorhalen.**

[e] **In het origineel staat: render conto, wat ook met rekenschap geven kan vertaald worden. Naar onze meening is Paciuolo's bedoeling deze, dat op de rekeningen van vordering en schuld, waarmede dus ook anderen te maken hebben, de omschrijving vollediger zijn moet dan op de rekeningen van stoffelijk bezit of de kapitaalrekeningen.**

Daarna moet gij in het credit van het journaal den post aanstrepen, zooals ik U dit hiervoor in het 12e Hoofdstuk gezegd heb; verder zult gij, zooals dit eveneens te genoemder plaatse gezegd is, de 2 nummers van bladzijden vermelden, waarop de debiteur en de crediteur voorkomen; nl. dat van den debiteur boven en dat van den crediteur onder; zooals wij zulks hiervoor in den post van de kas deden.

Onmiddellijk daarna zult gij debiteur en crediteur in uw alphabet of klapper boeken, ieder op zijn letter, nl. de *kas* op de letter *k* en zulks op deze wijze ingeschrijven: Kas van het bare geld; bladz. 1. Ook het kapitaal is op de *k* te boeken, aldus: kapitaal van mij zelf; bladz. 2.

En zoo zult gij voortgaan met alle posten en de namen der debiteuren, zoo van personen als van zaken met verstand te rangschikken. Evenzoo zult gij de crediteuren op hunne letters inboeken, opdat men ze later gemakkelijk en vlug in genoemd grootboek kunne wêervinden.

Let verder op, dat, mocht gij uw grootboek door eene of andere omstandigheid, als diefstal, brand of schipbreuk, verloren hebben, maar nog in het bezit van een der beide andere boeken, nl. memoriaal of journaal zijn, gij daarmede altijd nog een nieuw grootboek kunt samenstellen, waarin dag voor dag dezelfde posten op dezelfde bladzijden voorkomen, als waarop zij zich in het verloren grootboek bevonden; vooral wanneer gij uw journaal hebt, omdat gij daarin, bij het uittrekken en overbrengen der posten naar het grootboek, onder elkander in den rand vermeld hebt de beide nummers van den debiteur en van den crediteur, die aanwijzen op welk blad van het grootboek zij moeten voorkomen. Met de noodige oplettendheid (f) zult gij ze weer op juist zooveel bladzijden kunnen terug brengen. En dit zij voldoende voor wat een geboekten post betreft.

Daarna zult gij den tweeden post, die op de edelgesteenten betrekking heeft, te geschikter plaatse in het grootboek boeken en als volgt omschrijven. In de eerste plaats zult gij, om in geen verdere herhalingen te treden, bovenaan het blad het jaartal zetten, indien het bij den 1[en] post niet reeds vermeld is. Meermalen toch plaatst de grootboekhouder op een blad 2 of 3 rekeningen, al naar mate hij de ruimte voor de behoefte (g) toereikend acht, omdat hij ten naasten bij weet,

[f] **Letterlijk: met uw verstand.**
[g] **id. den omzet erin.**

welke posten zelden voorkomen, en voor deze is minder ruimte noodig, dan voor die, welke dagelijks voorkomen, zooals hiervoor in hoofdstuk 13 van de kas en het kapitaal gezegd werd, omdat deze in een drukke zaak zeer dikwijls moeten voorkomen; en dit doet men om niet zoo vaak te moeten transporteeren.

> Edelsteenen van verschillende soorten zijn debet (g) op heden 8 November per kapitaal voor zooveel stuks wegende zooveel...., waarvan zijn zooveel gezette balassi enz. en zooveel kegelvormige robijnen enz. en zooveel ruwe diamanten . . . ., welke in het geheel, of soort voor soort, naar den gewonen prijs een waarde hebben van zooveel ducaten, zooveel enz.
>
> Bladz. 2 L 40. s. o. g. o. p. o.

En zoo zult gij den post in het journaal doorhalen door een lijn te trekken zooals dit in het 12e hoofdstuk is aangegeven, en daarna tot het kapitaal overgaande, zult gij, om de hiervoor in dit hoofdstuk vermelde redenen, dezen post met enkele woorden boeken en in het credit inschrijven onder den 1[en] post — van de kas — die gij reeds geboekt hebt. Hij moet luiden als volgt:

> Op genoemden dag of dito, per edelsteenen van verschillende soorten, zooals zij (in het journaal) voorkomen.
>
> Bladz. 3. L 40 s. o. g. o. p. o.

Als dit geboekt is zult gij, zooals U dit in hoofdstuk 12 gewezen is, in het journaal het credit aanstrepen (h) en in den rand de nummers vermelden van de bladzijden, waarop de post in het grootboek voorkomt.

Zooals gezegd en uit het voorgaande blijkt, moeten (deze nummers) onder elkander staan. Wij nemen aan, dat gij den debetpost op blad 3 boekt; die van het kapitaal wordt evenwel op zijn (oude) plaats (dus) op blad 2 ingeschreven, zoolang het niet vol is. Is het blad vol, dan schrijft gij den post in nà alle andere (i), zooals gij hierna omstandig zult hooren omtrent het overbrengen. Dit zij U voor deze en soortgelijke (posten) voldoende. En als gij den post in bedoeld grootboek geboekt en het journaal in orde gebracht hebt, zult gij onmiddellijk in

[g] **Letterlijk: moeten geven.**
[h] **id. het andere doorhalen.**
[i] **id. want daarna zult gij den post nà alle andere inschrijven.**

den klapper of het alphabet inschrijven, zooals U dit hiervoor in dit hoofdstuk gezegd is; dus Gioje (k) op de letters *G* of *Z*, al naar mate gij het uitspreekt, wat in de verschillende landstreken uiteenloopt, want in Venetië zijn velen gewoon het met een *Z* te schrijven, terwijl men in Toscane een *G* schrijft; zoodat dit aan Uw oordeel wordt overgelaten.

[k] **Edelgesteenten in het nieuw Italiaansch Gioje werd in Toscane geschreven goie, in Venetië zogie.**

HOOFDSTUK XVI.

Hoe men de posten over de goederen, die iemand volgens zijn inventaris, of op eene andere wijze, bezit, naar debet en credit in het grootboek heeft in te schrijven.

De volgende vier posten over uw roerende goederen, nl: zilverwerk, boeken, linnen, veeren bedden en kleedingstukken, zult gij zelf makkelijk uit den inventaris in het journaal kunnen overboeken, juist zooals zij dáár zijn omschreven, omdat, zooals wij hiervoor in hoofdstuk 6 zeiden, deze posten niet uit den inventaris in het memoriaal worden opgenomen om de daar (in hoofdstuk 6) vermelde redenen.

Daarom laat ik de boeking ervan in journaal en grootboek, en het inschrijven in den klapper achterwege en geheel over aan uw eigen oordeel, waarop ik mij geheel verlaat. En alleen den 1en post over de gember, die gij bezit, zullen wij behoorlijk in journaal en grootboek inschrijven, wat U genoeg moge zijn en voldoende onderrichting voor alle andere koopwaren. Sla daarbij steeds nauwkeurig acht (a) op hun aantal, gewicht, maat en waarde, (die) alle (zijn te vermelden) op de wijze, waarop de goederen gewoonlijk gekocht en verkocht worden door de kooplieden te Rialto (b) of elders, naar de landen (waar gij U bevindt). Van dit alles is het niet mogelijk voorbeelden te geven; maar met gemak zult gij uit deze weinige beknopt gehouden voorbeelden voldoende kunnen nagaan hoe in eenig ander geval is te handelen, want zoo wij U een voorbeeld wilden geven van de wijze en manier van handelen te Trani, Lecce, Bari en Betonta, wat betreft de benamingen van gewichten en maten enz. en evenzoo van de Mark en van ons Toscane, dan zou het boek, dat ik voornemens ben beknopt te houden, te groot worden.

Wat den 7en post, van de gember betreft, deze zullen wij in het journaal als volgt inschrijven:

[a] **letterlijk: hebt nauw voor de oogen.**
[b] **De Rialto is en was vooral de handelswijk van Venetië.**

Per Gember (michini) op hoopen, door elkander, of in colli, al naar het U goed dunkt, aan genoemde waarmede het kapitaal bedoeld wordt, omdat dit naar de volgorde van den inventaris de onmiddellijk voorafgaande (crediteur) is, en verder om de reden (c) hiervoor in Hoofdstuk 12 van de edelgesteenten aangegeven — voor zooveel colli, wegende zooveel pond . . . ; (of) indien ze door elkander, op hoopen, waren enz. (d); welke ik heden blijk te bezitten en waarvan de waarde volgens den gewonen prijs, gesteld op zooveel ducaten per collo of per pond, in het geheel zuiver bedraagt zooveel ducaten of

L. s. g. p.

Nadat gij den post in het journaal geboekt hebt, zult gij hem in het memoriaal of in den inventaris met een lansje aanstrepen, zooals ik U dit in hoofdstuk 12 gezegd heb. Zooals gezegd zult gij hierop ook bij alle andere posten acht geven. Van iederen post in het journaal maakt men, zooals in Hoofdstuk 14 gezegd is, er twee in het grootboek, nl.: den eerste in het debet en den andere in het credit. Dezen daarna in het debet van het grootboek boekend, zult gij hem op deze wijze inrichten: boekt altijd eerst het jaartal, indien het niet reeds boven aan het blad staat; den dag boekt men evenwel niet bovenaan, omdat, zooals in Hoofdstuk 15 gezegd is, men in het grootboek den dag nooit bovenaan boekt omreden er op een zelfde blad veel posten van verschillende debiteuren en crediteuren kunnen voorkomen, die, hoewel zij alle in hetzelfde jaar zijn ontstaan, toch in maand en dag verschillen, zooals gij uit het volgende zult bemerken. En ook wanneer op bedoeld blad slechts eene rekening, ('t zij) van de kas of eene andere, voorkomt, zal men den dag niet bovenaan boeken, omdat het zou kunnen voorkomen, dat men daarop gevallen, die in verschillende maanden en dagen zijn voorgevallen, zou moeten boeken. Daarom waren de ouden niet gewoon om den datum in het grootboek te vermelden, omdat zij geen middel, weg, of manier kenden om ze naar waarheid te rangschikken.

[c] letterlijk: zooals.
[d] ongetwijfeld duidt hier enz. aan dat daarna het gewicht in ponden moet aangegeven worden evenals dit gedaan is voor de gember in colli.

Deze post moet in het debet als volgt ingeschreven worden:

Gember op hoopen of in colli op heden den 8 November debet per kapitaal voor zooveel colli wegende zooveel pond..... die ik heden in huis of in magazijn blijk te hebben, waarvan ik de waarde naar den gewonen prijs schat per centner op zooveel ducaten en in het geheel op zooveel ducaten, g. p. of

bladz. 2 L. s. g. p.

Gij zult verder den post in het journaal in het debet boeken, dus aan de linkerhand, zooals ik dat meermalen gezegd heb, en daarna brengt gij het credit van het kapitaal in orde zooals ik U dat hierboven in Hoofdstuk 15 van de edelsteenen getoond heb, dus als volgt:

Op genoemden dag, of idem, per gember in hoopen of colli's. . . . . . bladz. 3. L. s. g. p.

Hebt gij den post in het credit geboekt, dan zult gij in het journaal het credit, dus naar rechts, aanstrepen zooals gij hier boven gezien hebt. Verder moet gij de nummers van de folio's onder elkander in den rand plaatsen, namelijk de 3 boven en de 2 onder, omdat gij het debet op folio 3 van het grootboek en het credit op blad 2 nl. het Kapitaal geboekt hebt. Onmiddellijk daarna zult gij in het alphabet of klapper op hun letter plaatsen, dus op de *Z* als gij (Zensero) met een Z schrijft, anders op de *G* (e) om de reden in het vorige hoofdstuk betrekkelijk den post van de gember aangegeven.

[e] Gitti wijst er in zijn bewerking op, dat gember zoowel Zensero als Gengevo genoemd werd.

HOOFDSTUK XVII.

Van de wijze waarop men de rekeningen met de openbare bureaux bijhoudt, en waarom men dit doet; verder van de bank (camera del imprestitti) van Venetië, welke overeenkomstig de indeeling der stad in 6 wijken beheerd wordt.

Gij hebt nu geen voorbeeld meer noodig voor de andere posten, nl. die over de huiden voor voering, de gelooide, onbereide en fijne (vellen) enz.; waarvan gij een voor een in journaal en grootboek posten zult maken, ze aanstrepend en merkend overal waar zulks behoort, niets vergetend, waartoe de koopman meer verstand noodig heeft dan de slager.

Wat betreft de Camera dimpresti of andere banken, zooals de Monte delle dote in Florence, de Locki in Genua, of andere bureaux welke dan ook, waarmede gij om een of andere reden te doen hebt, zorgt dat uwe rekening met hen naar debet en credit in alle opzichten in orde is en met de hand van den schrijver van het bureau met de grootst mogelijke duidelijkheid (is bijgehouden). Gij zult hierop goed achtslaan, op de wijze, die ik u voor de handschriften en brieven zal aangeven, omdat deze bureaux dikwijls van schrijvers verwisselen, en deze, ieder naar zijn goeddunken de boeken van de bureaux bijhouden, steeds schimpend op (de vroegere schrijvers, die de boeken) niet goed in orde hielden: ieder van hen is overtuigd dat zijn methode beter is dan de andere, zoodat veelal de rekeningen van die bureaux niet met elkander overeenstemmen, en wee dengene, die met hen te doen heeft. Zorgt daarom te zijn thuis in en met het hoofd bij de zaken, die gij doet met deze lieden, die zeker met goede bedoelingen handelen, maar niettemin onkunde toonen.

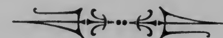
En evenzoo zult gij rekening houden met de gabellari en de datiari (a) over de goederen welke gij koopt en verkoopt, opneemt en

[a] Gabellari en datiari waren douanebeambten. De eersten schenen meer in het bijzonder de zoutbelasting de anderen de inkomende rechten te moeten innen.

opslaat, enz. zooals men gewoon is in Venetië, waar men voor de vele terreinen een groote rekening houdt met het bureau der Messetaria, die à 2 percent, die à 3 p. c. en gene à 4 p. c., daarbij zich beroepend op het boek van den makelaar, van wiens tusschenkomst men zich bedient; en vermeldt in uw boek ook de voorwaarde waarop gehandeld werd. Het boek (van den makelaar) moet, namelijk zooals men dit in Venetië noemt, het genoemde bureau mededeeling doen van de verkoopen (b); daarom heeft ieder makelaar een boek, of een plaats in een der boeken van het bureau, waarin hij de koopen, die gesloten zijn, zoo met landslieden als met vreemden, moet aanteekenen.

Als zij anders handelen vervallen zij in straf en worden zij ontzet. En terecht kastijdt de verheven Senaat hen, zoowel als hunne schrijvers, als zij zich misdragen, zooals ik mij herinner dat velen in vroeger dagen streng gestraft werden; en het was dan ook een gezonde daad om iemand aan te stellen, wiens eenige taak het is om deze bureaux na te gaan, d. i. te zien of hunne boeken goed of slecht zijn bijgehouden.

[b] De laatste 2 zinnen zijn zeer onduidelijk. De gegeven vertaling komt ons in verband met wat volgt vrij waarschijnlijk voor, vooral indien, zooals K. P. Kheil ons mededeelt Messetaria een zeker procent is van de waarde der verkochte goederen; oorspronkelijk van koopwaren, later van huizen en schepen, eindelijk uitsluitend van onroerend goed; zij werd geïnd door de Visdomini alle messetaria, een in de 10e eeuw gesticht ambt, (vergelijk noot c pag. XV).

HOOFDSTUK XVIII.

Hoe de rekening met de bureaux der messetaria in Venetië moet gehouden worden en hoe de desbetreffende posten in memoriaal, journaal en grootboek zijn te maken. Verder van de leeningen. Van de wijze, waarop een post over goederen, welke tegen baar geld zijn gekocht, in de 3 boeken, nl. memoriaal journaal en grootboek is in te schrijven, en hoe, (indien de koop) deels à contant en deels op tijd (plaats vond).

Indien gij met deze bureaux in rekening wilt staan, zult gij de Camera d'imprestiti debiteeren voor alles, wat gij aan haar afstaat, tegen zooveel ten honderd enz. Evenzoo zult gij, als gij meer op een dag ervan koopt, want er wordt veel van verkocht zoo voor U als voor anderen, zooals ieder weet die Rialto bezoekt, goed aanteekenen op wiens naam zij geschreven zijn en waar. Desgelijks zult gij bij het opvragen van waarden de Camera dag voor dag en wijk voor wijk crediteeren. (a)

Verder zult gij uwe rekening met het bureau der messetaria op deze wijze houden: indien gij eenig goed door tusschenkomst van makelaars koopt, dan zult gij voor 2, 3 of 4 per cent van de geheele som het bureau der messetaria crediteeren en de goederen debiteeren, want daarvoor betaalt gij (ze) (b). Het is dus billijk, dat de kooper steeds den verkooper bij de betaling in geld of op een andere wijze, onverschillig welke, iets inhoudt, omdat het bureau slechts het hem komende deel wil innen.

De makelaars teekenen aan hoe, wat en hoeveel gekocht is, zij doen dit tot algeheele duidelijkheid van partijen, voor het geval

[a] Jaeger geeft een eenigszins andere vertaling: wij achten het, waar deze post de oudste bankinstelling raakt, niet overbodig hier op te wijzen.

[b] Hier huldigt Paciuolo het principe, dat de onkosten ten laste komen van het hoofd, waarvoor zij zijn gemaakt.

dat, zooals gebeurt, er eenig geschil mocht ontstaan. Het spreekwoord zegt: Wie niets doet, dwaalt niet en wie niet dwaalt, leert niet. Daarom moeten zij, indien zij de zaak willen ophelderen, teruggaan op de aanteekening van den koop door den makelaar, waaraan door regeeringsbesluiten de zelfde bewijskracht is toegekend als aan notarieele acten, en naar welker inhoud het waardige bureau der handelsconsuls meestal haar vonnis velt.

Ik zeg dus, dat, indien gij eenig goed koopt, gij moet weten, wat gij den makelaar hebt te betalen; de helft daarvan brengt gij den verkooper in rekening. Moet gij dus voor die goederen, volgens de openbare verordening der regeering, 4% aan het bureau betalen, dan zult gij den verkooper 2% inhouden en daarmede zijn rekening verlagen, als wanneer hij zal krijgen, wat hem toekomt.

Gij zijt dan het bureau het geheele bedrag (der courtage) schuldig en gij zult het daarvoor crediteeren, en het goed — zooals gezegd — debiteeren, want het bureau wil niet met den verkooper, maar met den kooper te maken hebben.

De kooper mag daarna, op hun biljet aan de tafel van uitgifte, beschikken over zooveel van de (gekochte) goederen, als waarvoor hij de messetaria betaald heeft, (ter verzending) naar elders 't zij over zee of over land, van wat hij dien dag uit (de magazijnen) neemt (c).

De kooplieden moeten dus goede rekening met dit bureau houden, opdat zij altijd weten, hoeveel goederen zij uit (het pakhuis) kunnen nemen, omdat zooals te begrijpen is, zij (U) niet meer goederen laten uitdragen zonder dat de messetaria hiervoor (d) in geld is voldaan.

Het volgende strekt U tot voorbeeld hoe men de posten betrekkelijk deze koopen en bedoeld bureau in journaal en ook in het grootboek moet boeken. Eerst schrijf ik in het memoriaal eenvoudig:

Ik of wij hebben op den bovengenoemden dag van den Heer Zuan Antonio da Messina gekocht aan Palermo'sche

[c] Naar onze lezing waren de goederen in stedelijke pakhuizen opgeslagen, waaruit zij ze slechts mochten nemen na betaling der messetaria. Daarom wilde het bureau slechts met den kooper te doen hebben. Van de betaling ontving men een bewijs, waarop door pakhuismeesteren (d. i. aan de tafel van uitgifte) de goederen werden afgeleverd.
Jaeger geeft eene andere vertaling.

[d] di nova letterlijk opnieuw.

suiker zooveel kisten, zooveel brooden, in het geheel wegend, zonder paklinnen, kisten, touw en stroo, zooveel pond bedragend, tegen zooveel ducaten per centenaar, zooveel ducaten. Voor zijn aandeel der messetaria trek ik, naar den maatstaf van zooveel percenten, af zooveel ducaten. Makelaar de Heer Zuan de'Gagliardi. Bedragende netto zooveel duc. g. p. . . . (welke) wij contant betalen.

Deze post wordt in het journaal als volgt geboekt:

in contanten (e)

Per Palermo'sche suiker: Aan kas (voor betaald) aan den Heer Zuan Antonio da Messina voor zooveel kisten, zooveel brooden, wegende zonder kisten, paklinnen, touw of stroo zooveel pond, bedragend, tegen zooveel ducaten per centenaar (e), zooveel ducaten. Voor zijn aandeel der messetaria trek ik, naar den maatstaf van zooveel percenten, af zooveel ducaten . . . . blijft netto zooveel duc. . . . Makelaar de Heer Zuan de'Gagliardi.

L. s. g. p.

In het grootboek boekt men dezen post aldus:

Palermo'sche suiker debet op den zooveelsten, per kas (voor betaald) aan den Heer Zuan Antonio da Messina voor zooveel brooden, wegende netto zooveel ponden, bedragend, à zooveel ducaten per centenaar, in het geheel netto . . . .

(blad. 1) L. s. g. p.

De kas zult gij voor hetzelfde bedrag crediteur maken. Ook zult gij het bureau van de messetaria steeds crediteeren voor het dubbele van het bedrag, dat gij den verkooper hebt ingehouden, nl. èn voor zijn deel èn voor Uw deel enz.

De goederen worden steeds direct geboekt en onmiddellijk daaronder wordt in een anderen post bedoeld bureau per genoemde suiker gecrediteerd (zooals gij hieronder zult zien) en genoemde goederen gedebiteerd. Dit is een voorbeeld van goederen, die contant betaald zijn. Nu een deels à contant, deels op rekening (gesloten koop) nemend, zult gij deze in het memoriaal aldus boeken:

[e] Paciuolo schijnt in het memoriaal de betalingsconditie bovenaangeplaatst te hebben. In de praktijk ontmoetten wij zulks nog dezer dagen.

A contant en op rekening (f) op den zooveelsten enz. Ik heb gekocht op bovengenoemden dag van den Heer Zuan Antonio da Messina aan Palermo'sche suiker zooveel brooden, wegende netto zooveel ponden, bedragend tegen zooveel ducaten per centenaar zooveel ducaten. Voor zijn aandeel der messetaria trek ik af, naar de maatstaf van zooveel procenten, zooveel, ducaten. Hiervan ontvangt hij contant zooveel ducaten, voor het resteerende deel heb ik tijd tot einde Augustus, eerstkomend. Makelaar de Heer Zuan de'Gagliardi.

Waarde duc. g. p.

En weet, dat voor die goederen, die door den makelaar op het bureau als verhandeld geboekt zijn, het niet noodig is een acte op te maken, omdat de markt (d. i. de daar gesloten handeling) voldoende (bewijs is); hoewel men uit voorzichtigheid meermalen een acte opmaakt.

In het journaal moet gij dezen post als volgt boeken:

Eerst crediteert gij den Heer . . . . voor het heele bedrag en daarna debiteert gij hem voor hetgeen hij in geld heeft ontvangen.

Jezus 1493, op den zooveelsten van de maand . . . . enz.

Per Palermo'sche suiker: Aan den Heer Zuan Antonio da Messina voor zooveel brooden . . . . wegende in het geheel netto zooveel ponden . . . . bedragende, à zooveel ducaten het centenaar, zooveel ducaten . . . . Voor zijn aandeel der messetaria trek ik, naar de maatstaf van zooveel percent, af zooveel ducaten . . . . rest netto ducaten . . . . waarvan hij heden in geld moet hebben zooveel . . . , terwijl ik voor het restant tijd heb tot einde van Augustus, eerstkomend. Makelaar de Heer Zuan de Gagliardi. Waarde . . . . L. s. g. p.

Onmiddellijk daarna crediteert men het bureau der messetaria voor zijn aandeel.

Per dezelfde: Aan het bureau der messetaria voor het bovengenoemde bedrag, nl. van zooveel ducaten, naar de maatstaf

[f] 100 ℔

[g] letterlijk op rekening

van zooveel percent voor mijn deel en dat van den verkooper (g) in het geheel bedragende zooveel ducaten g. p., waard
L. s. g. p.

Voor het contante deel is hij (de verkooper) te debiteeren en de kas te crediteeren, als volgt:

Per den Heer Zuan Antonio da messina: Aan Kas voor aan hem betaald voor een deel van bovengenoemde suiker, volgens de koopvoorwaarden, zooveel ducaten . . . . zooals blijkt uit het door hem geschreven ontvangstbewijs; waarde
L. s. g. p.

In het grootboek zult gij dit aldus inschrijven:

Palermo'sche suiker, debet op den zooveelsten November, per den Heer Zuan Antonio da Messina voor zooveel brooden, netto wegend zooveel ponden, waarvan de waarde vrij van messetaria bedraagt, tegen zooveel ducaten per centenaar, blad 4.
L. s. g. p.

Zoo handelt men als men een nieuwe rekening opent, maar als men ze onder de vroegere (posten) inschrijft, dan is het voldoende te zeggen:

Op den zooveelsten per den Heer Zuan Antonio da Messina, voor zooveel brooden, wegende zooveel ponden, waard . . . . blad 4.
L. s. g. p.

In het credit zult gij (den post betr. den koop) aldus boeken:

De Heer Zuan Antonia da Messina is credit op den zoöveelsten November per Palermo'sche suiker, zooveel brooden, wegende netto zooveel pond . . . ! bedragende vrij van Messetaria, tegen zooveel ducaten per centenaar, zooveel ducaten.... waarvan ik hem contant schuldig ben zooveel ducaten . . . . voor het overige is mij tijd gegeven tot einde Augustus eerstkomend. Makelaar de Heer Zuan de'Gagliardi, waarde.... bladz. 4.
L. s. g. p.

[g] **Er staat: del debitore, en zulks omdat de verkooper voor zijn deel der messetaria als debiteur is te beschouwen.**

Het contante deel van dezen post zult gij als volgt boeken:

De Heer Zuan is daarentegen debet, op den zooveelsten, per kas voor betaald aan hem voor een deel van de suiker, die ik van hem betrok, volgens onze overeenkomst zooveel ducaten, zooals blijkt uit zijne inschrijving in het boekje (h) waarde
blad 1 L. s. g. p.

Deze post betr. de messetaria, en ook de voorgaande in het grootboek, (i) moet aldus luiden:

Het Bureau der Messetaria credit op den zooveelsten per Palermo'sche suiker, gekocht van den Heer Zuan Antonio da Messina . . . . tot een bedrag van zooveel ducaten à zooveel percent. Makelaar de Heer Zuan de'Gagliardi enz.
blad . . . L. s. g. p.

[h] **Zooals uit hoofdstuk 35 blijkt, was het gewoonte, dat de crediteuren bij betaling in een daartoe bestemd boekje voor ontvangst teekenden.**

[i] **d. i.: die van de contant gekochte goederen, waarvan geen afzonderlijk voorbeeld is gegeven.**

HOOFDSTUK XIX.

Hoe de betalingen, welke men gedeeltelijk door een handelshuis (ditto) of bank laat doen, regelmatig in de boeken moeten voorkomen.

En dit zij U voldoende leiddraad wat betreft de inkoopen, 't zij deze plaats vonden geheel tegen geld, of gedeeltelijk tegen geld en gedeeltelijk op tijd, of tegen geld en door een handelshuis, (a) of geheel door de bank, of tegen geld en door de bank, of tegen geld en goederen, of tegen goederen en door een handelshuis, of geheel door een handelshuis, of tegen goederen en op tijd, of tegen goederen en door de bank, of door de bank en op tijd, of door de bank en door een handelshuis, of door de bank, tegen geld, door een handelshuis en tegen goederen . . . want op al deze wijzen is men gewoon te koopen. Gij zult deze (inkoopen) in den zin van het voorafgaande, inschrijven in het memoriaal en boeken in journaal en grootboek.

Wanneer gij echter een betaling gedeeltelijk door de bank en gedeeltelijk door een handelshuis laat doen, moet gij er voor zorgen, dat eerst het handelshuis betaalt, en (eerst) daarna de rest door de bank doen overschrijven, wat zekerder is; daarom wordt deze voorzorg ook door vele, en terecht, in acht genomen, wanneer zij, hoewel contant betalende, tot aanvulling dier betaling de rest door de bank laten vereffenen (b). En wanneer gij gedeeltelijk per de bank, gedeeltelijk met goederen, gedeeltelijk door (een aanwijzing op) een handelshuis en gedeeltelijk in geld betaalt, dan zult gij (den verkooper) voor dit alles debiteeren, en de genoemde zaken, daarvoor crediteeren; ieder op zijne plaats enz. En wanneer gij op een andere wijze mocht koopen zult gij op soortelijke wijze handelen. En (weet) nu gij de wijze (c) van koopen kent dat gij op evenveel manieren aan anderen

(a) dus: de betaling gedeeltelijk in geld en gedeeltelijk door eene assignatie op een handelshuis.

(b) meer letterlijk: de rest in bank afmaken.

kunt verkoopen, hen daarvoor debiteerend en de goederen crediteerend. Verder moet gij debiteeren: de kas, zoo men u geld geeft, en het handelshuis, zoo het u moet betalen. De bank is te crediteeren, als zij geeft. En dit alles, zooals dit hiervoor gezegd is van den kooper, die voor alles, wat hij u in betaling geeft, is te crediteeren.

En dit zij voor dit onderwerp (materia) voldoende tot uwe onderrichting.

HOOFDSTUK XX.

Van de befaamde en bijzondere posten van het handelsbedrijf zooals ruil en compagnie; hoe zij in de koopmansboeken zijn te regelen; in de eerste plaats van den eenvoudigen ruil (a), van den samengestelden ruil en van dien op tijd, met duidelijke voorbeelden van ieder in memoriaal, journaal en grootboek.

Nu is aan de beurt om aan te geven op welke wijze de boeking moet plaats hebben van eenige befaamde, bijzondere posten, die in het handelsbedrijf meestal hoog staan aangeschreven. Men boekt ze op afzonderlijke (rekeningen), opdat men daardoor de winsten of verliezen, die er uit voortvloeien, afzonderlijk kunne bepalen.

Als zoodanig noem ik de posten betrekkelijk (b) ruil, compagnie, reizen in vreemde en in eigen hand (c), opdrachten van anderen, girobanken of handelshuizen (d), den koninklijken wissel (e), de rekening van den winkel. Hiervan zal U hierna in 't kort, maar U voldoende, worden aangegeven, hoe gij ze ordelijk in Uwe boeken behoort in te schrijven, opdat gij U niet in uwe zaken bedriege.

Eerst zullen wij U toonen, hoe gij een ruil moet boeken. Er komen drie soorten van ruilingen voor, zooals ik dit hiervoor omstandig van de berekeningen gezegd heb, waarom ik U daarnaar verwijs om (dit) te begrijpen. (f)

[a] C. P. Kheil geeft in zijn „Ueber einige ältere Bearbeitungen des Buchhaltungstractatus von Luca Pacioli" een opgaaf van oude vakwerken, waarin het baratteeren wordt besproken. Wij meenen te kunnen volstaan met daarnaar te verwijzen.

[b] Letterlijk: zooals daar zijn.

[c] Zie Hoofdstuk XXVI.

[d] Vermoedelijk is hier „ditta" gebezigd als afkorting van asseguazione di ditta. (Zie noot c pag. 21.)

[e] Koninklijke wissel is de oude benaming voor den werkelijken wisselbrief.

[f] Deze verwijzing slaat op een ander deel van de „Summa", nl. op de 3e Verhandeling van het 9e deel, waarin op bladz. 161—167 sprake is van de ruilingen en de daarop betrekking hebbende calculatiën.

Ik zeg dan, dat gij in alle voorkomende gevallen den ruil steeds nauwkeurig moet boeken, en in de eerste plaats in het memoriaal woordelijk de bepalingen en voorwaarden moet vermelden, die door partijen zijn gemaakt en overeengekomen, en of gij U van tusschenpersonen bediend hebt of niet. (g)

En wanneer gij den post aldus omschreven hebt, zult gij hem ten slotte in geld uitdrukken, en voor zooveel eenig goed waard blijkt te zijn, voor zooveel zult gij het in het memoriaal uittrekken in de geldsoort, die gij wilt, wat niets uitmaakt, omdat later de grootboekhouder in de authentieke boeken toch alles tot eene (geld)soort terugbrengt; nl. wanneer hij de posten in journaal en grootboek opneemt.

En dit doet men, omdat wanneer men de waarde van de geruilde goederen uittrekt, men zonder veel moeite uit de rekeningen en schrifturen de behaalde winst of het geleden verlies kan bepalen; zoodat het steeds noodig is (de waarde) in geld uit te drukken als men het resultaat goed wil kennen.

En zoo gij over eenige door ruil verkregen goederen afzonderlijk rekening wilt houden, om er, afgescheiden van dat van de andere goederen van dezelfde soort, die gij in magazijn hadt of later gekocht hadt, het resultaat van te kennen, teneinde te weten, wat beter koop was, dan kunt gij dat doen.

Ook kunt gij alle goederen te zamen op eene rekening boeken, zooals zulks in den 1en post van de gember gedaan is.

En als gij nu deze door ruil verkregen goederen met de andere in het grootboek wilt boeken, zult gij dit doen als volgt:

> *Per gember bellidi op hoopen of in colli: Aan suiker van die soort* voor zooveel colli, wegend zooveel pond, die ik met den Heer Die en Die geruild heb voor suiker op deze wijze, nl. hij berekent het centenaar suiker op 24 ducaten, waarvan hij mij $1/3$ in geld schuldig is. En de gember stellend op zooveel ducaten het centenaar, verreken ik deze gember met zooveel brooden suiker, wegende zooveel... die in geld waard zijn 20 ducaten (h).

[g] Letterlijk: òf met tusschenpersonen òf van U alleen.

[h] Dat Paciuolo in den post 2 prijzen voor de suiker noteert vindt zijn grond daarin, dat de prijs bij ruiling meestal ver boven den normalen gesteld werd. Nu is 24 ducaten de ruilprijs; 20 ducaten de gangbare noteering. Iets dergelijks komt o. a. nog voor bij den handel in

Voor de genoemde gember heeft hij zooveel ponden, zooveel brooden . . . ieder waard . . . L. s. g. p.

En zoo gij bij geval (op het oogenblik der boeking) het aantal brooden niet nauwkeurig zoudt kennen, dat tegen bedoelde gember verwisseld werd, dan maakt dat niets uit, omdat gij in den volgenden post het ontbrekende kunt bijvoegen, terwijl wat er te veel mocht zijn, in de kas zal ontbreken. Niet te min moet (ten slotte) de suiker steeds precies in orde zijn, omdat beide (posten) op suiker betrekking hebben, zoodat op de suiker-rekening noch het aantal brooden noch het gewicht ontbreekt, overigens is het niet altijd mogelijk iedere kleinigheid afzonderlijk te boeken. (i)

Nu debiteeren wij de Kas voor hetgeen ons in geld toekwam en crediteeren wij genoemde suiker voor hetzelfde bedrag, aldus boekend:

Per kas: Aan dezelfde voor het geld dat ik in ruil heb tegen . . . zooveel brooden wegende zooveel ponden . . . waard L. s. g. p.

Deze posten worden dadelijk in het journaal geboekt, onmiddellijk nà die van de ruiling, waarin de berekening is opgenomen. Zoo zult gij den post boeken, indien gij geen afzonderlijke rekening wilt bijhouden; maar zoo gij hem afzonderlijk wilt houden, moet gij den post in het journaal aldus maken:

Per gember bellidi in ruilrekening ontvangen van den Heer . . . Aan suiker . . . verder alles nauwkeurig omschrijvend zooals hiervoor is aangegeven.

In het grootboek moet gij er dan later een afzonderlijke rekening voor openen. Hetzelfde blad kan dan dienen voor alle andere ruilingen, die gij doet.

Zonder dat ik U hier meer van zeg, zult gij ze kunnen boeken.

---

rijwielen, waarbij oude wielen vèr boven hun werkelijke waarde in ruil worden genomen. In een verhooging van den prijs van het nieuwe wiel dekt zich de verkooper.

Ook nu nog geldt „Chi baratte, imbratte" — of in minder veroordeelend Hollandsch „twee ruilen, één huilen".

[i] Het origineel is hier zéér onduidelijk. Wij vermoeden, dat Paciuolo bedoeld heeft, dat niet altijd dadelijk de juiste hoeveelheid der verruilde goederen bekend was. Later bij vereffening van het saldo in geld werd dan tevens een fout in de eerste boeking verbeterd — daarvoor was het niet noodig een afzonderlijke post te maken.

HOOFDSTUK XXI.

Van den anderen beroemden post, te weten over compagnie, hoe deze te maken en op geschikte wijze in ieder boek te omschrijven.

De andere beroemde post betreft de compagnie, die men met iemand aangaat, om eenig goed, 't zij doeken, zijde, specerijen, katoen verfwaren, of wissels te verhandelen. Zulke zaken moeten in de drie genoemde boeken steeds afzonderlijk geboekt worden. In het eerste boek, nl. het memoriaal, vermeldt gij, nadat gij bovenaan den datum hebt aangeven, eenvoudig hoe en op welke voorwaarden, hij is aangegaan, daarbij verwijzend naar de brieven en andere bewijsstukken, die daarvan in uw bezit zijn. Verder is aan te teekenen den tijd, indien men zich daaromtrent heeft verstaan, en met welk vermogen men handelt, en de bedienden en jongens, die men zal houden. Verder boekt gij wat ieder voor zich inbrengt 't zij in goederen, in geld, in vorderingen of schulden, en voor alles crediteert gij stuk voor stuk de compagnons, ieder voor wat hij inbrengt, en debiteert de kas van genoemde compagnie, indien gij deze afzonderlijk houdt, want men kan de zaken beter beheeren, indien men ze gescheiden houdt van uw particuliere kas, wanneer gij (althans) belast zijt met de leiding der zaken van de compagnie, waarvoor gij dan ook afzonderlijke boeken behoort aan te leggen in de volgorde, op de wijze en in den trant, als hiervoor aangegeven voor uw eigen zaken om moeite te voorkomen.

Niettemin kunt gij ze alle in uw gewone boeken opnemen, door er, zooals in dit hoofdstuk reeds gezegd is, nieuwe rekeningen voor te openen, welke men, omdat zij van alle andere gescheiden zijn, befaamde posten noemt. Van deze zal ik u hier beknopt aangeven hoe gij ze in het memoriaal en daaruit in journaal en grootboek moet boeken.

Wanneer gij er echter afzonderlijke boeken voor bijhoudt, dan behoeft gij geen andere aanwijzing dan deze, dat gij ze juist zoo bijhoudt als die van uw eigen handel.

In het memoriaal zult gij den compagniepost als volgt inschrijven.

Op heden hebben wij met de Heeren die en die een compagnieschap voor de wolfabricage aangegaan . . . . voor de deelen en op de voorwaarden, zooals deze blijken uit brieven, acten of anderszins, voor zooveel jaren. Diensvolgens gaf de Heer . . . zooveel in geld; de andere zooveel balen Fransche schapenwol, wegende netto zooveel ponden, waarvan de waarde per 1000 pond gesteld is op zooveel ducaten, de derde bracht in zooveel rechtmatige vorderingen . . ., nl. den zooveelsten zooveel ducaten, den zooveelsten zooveel ducaten en zoo heb ik op heden gestort zooveel ducaten . . . wat uit maakt per persoon . . . alles te zamen, zooveel ducaten.

Daarna zult gij den post in het journaal boekend, alles op deze wijze op zijn plaats brengen: Denkt U een kas van de compagnie en zoo zult gij achter alle rekeningen, die gij opent, toevoegen »rekening van compagnie", opdat gij ze van de rekeningen van uw eigen handel kunne onderscheiden . . . en eerst zult gij, zooals hier gedaan is, de kas en daarna achtereenvolgens de andere boeken.

> *Per kas van de compagnie: Aan die en die rekening van compagnie,* opdat er geen verwarring ontsta indien hij nog overigens met U in rekening staat enz. . . . , voor door hem op heden gestort in geld voor zijn deel, volgens onze overeenkomst, zooals deze voorkomt in brieven of acten . . , waarde L. s. g. p.

Daarna zult gij op dezelfde wijze de goederen, die zij ingebracht hebben, boeken als volgt:

> *Per fransche wol van de compagnie: Aan die en die,* voor zooveel balen, wegende in het geheel netto zooveel ponden . . . berekend, zooals onderling overeengekomen is, op zooveel ducaten per 1000 pond, volgens contract of brief . . . bedragende in het geheel zooveel ducaten . . . waard L. s. g. p.

En aldus zult gij alles boeken; de vorderingen, die men overdroeg, schrijft men als volgt in:

> *Per die en die rekening van compagnie: Aan die en die,* welke volgens overeenkomst ons heeft overgedragen rechtmatige vorderingen (tot een bedrag) van zooveel ducaten, waard L. s. g. p.

Nu gij eenigermate ingewijd zijt zal ik (er voor) zorgen niet meer zoo wijdloopig te zijn, als in het begin van deze verhandeling, want het zou te veel zijn, indien ik U ieder geval op nieuw wilde verklaren. Daarom zal ik niet spreken over de wijze van overbrengen in het grootboek, omdat U dit makkelijk moet vallen, waar gij uit het journaal weet, wie debiteur en wie crediteur is. Gij zult dus de posten in debet, en credit boeken, op de wijze, die ik U hiervoor in hoofdstuk 15 geleerd heb, en (verder) het journaal aanstreepen, zooals dit in hoofdstuk 12 gezegd is, terwijl gij op zij in den rand steeds de nummers plaatst van de bladzijden, waarop gij den debiteur en den crediteur in het grootboek inschreeft. En nadat gij de posten in het grootboek hebt opgenomen, zult gij ook het alphabet in orde brengen, zooals ik U dit hiervoor meermalen gewezen heb.

HOOFDSTUK XXII.

Van de posten over de verschillende uitgaven, zooals: de gewone huishoudelijke uitgaven en de handelsonkosten, salarissen van knechts en factors, hoe ze in de boeken moeten worden ingeschreven.

Behalve de reeds vermelde zaken behooren in al uw boeken deze posten voor te komen, nl. handelsonkosten, gewone- en buitengewone huishoudelijke uitgaven, een van ontvangst en uitgaaf en een van voordeel en nadeel, of, als gij dat wilt zeggen, vooruitgang en achteruitgang, of baten en schaden, of winst en verlies, wat hetzelfde beteekent. Deze rekeningen zijn zeer noodig in iedere handelszaak om te allen tijde het vermogen, en bij het afsluiten de handelswinst, (a) te kunnen bepalen. Hetgeen volgt zal voldoende aangeven, hoe men ze in de boeken moet inschrijven.

De rekening van de handelsonkosten wordt geopend, wijl men niet iedere kleinigheid dadelijk kan boeken op de rekening van het goed, dat men kocht of verkocht, zooals men meermalen binnen enkele dagen sjouwers, wegers, pakkers, schuiten en kruiers (b) moet betalen aan den een 1, aan den andere 2 stuivers enz. Het zou te omslachtig zijn, om voor deze afzonderlijke posten te maken, en zij verdienen die moeite niet, omdat *de minimus non curat praetor*. Het komt bovendien voor, dat gij dezelfde kruiers, sjouwers, schuiten en wegers te zelfder tijd voor verschillende werkzaamheden benut, zooals gebeurt, indien men ze ter zelfder tijd verschillende soorten van koopwaren laat lossen en laden, terwijl gij hun alles in eens betaalt, zoodat gij niet

[a] Letterlijk: bij het einde in het saldo, wat de handel afwerpt.

[b] Er staat o barca o bastagi.
Met barca is ongetwijfeld bedoeld: lichterloon; het loon van den schuitenvoerder, (in den memoriaalpost barcaroli genoemd).
Bastagi en facchini, hiervoor met sjouwers vertaald, zijn synoniemen. 't Waarschijnlijkst lijkt ons, dat met facchini de personen bedoeld zijn, die zeeschepen losten en laadden, bootwerkers zou men nu zeggen, en met bastagi kruiers of pakjesdragers.

de kosten voor ieder der goederen kunt berekenen. En daardoor ontstaat de rekening »Handelsonkosten", die altijd debet staat, zooals alle andere onkostenrekeningen (debet) staan. Ook worden er op geboekt de loonen van factors en knechts. Sommigen openen daarvoor evenwel afzonderlijke rekeningen om te weten, hoeveel zij daarvoor per jaar besteden, zij sluiten deze (rekeningen) evenwel af per de handelsonkosten, want in geen geval kunnen zij credit zijn, en mocht dit het geval blijken te zijn, dan zal een fout in het grootboek zijn. En daarom zal de post in het memoriaal aldus luiden:

Op dezen dag hebben wij betaald aan kruiers, pakkers, wegers . . . . die laadden en losten, den een zooveel, den anderen zooveel ducaten.

Daarna moet hij in het journaal aldus voorkomen:

Per handelsonkosten: Aan Kas, voor schuiten (huur) en kruiers, touw en wegers, waarvoor in het geheel zooveel ducaten, waard L. s. g. p.

In het grootboek zult gij boeken:

Handelsonkosten: debet op den zooveelsten per kas . . . val. blad . . . . L. s. g. p.

(Verder) kan men het niet doen zonder rekening voor de gewone huishoudelijke uitgaven. Men verstaat onder gewone huishoudelijke uitgaven bijv. die voor koorn, wijn, hout, olie, zout, vleesch, schoeisel, hoeden, maakloon van kleêren en rokken, schoen- en kleermaker, fooien, goed gekleed gaan, eetwaren of giften (c), barbier, bakker, waterdragers, wasschen van het linnen, keukenbenoodigdheden, vaatwerk, allerlei glas- en aardewerk, emmers, kuipen en tonnen . . . . Het komt ook voor, dat men, om dadelijk zijn rekening te kunnen vinden, de huisbenoodigheden afzonderlijk boekt en daarvoor nieuwe rekeningen maakt; wat gij ook voor de andere doen kunt, als U dit lijkt. Ik geef U alleen aan, wat voor den handel onontbeerlijk is. De post van de huishoudelijke uitgaven zult gij maken zooals ik U dit van de handelsonkosten heb gezegd.

[c] Met Gitti lezend: benvesti, mance over bonemani, gaven wij deze vertaling. Misschien ware mance ook met te korten (manco) of met ossenvleesch (manso) te vertalen geweest. Dat benvestiti geschreven is voor beneficenza, weldadigheid, komt ons minder waarschijnlijk voor.

Al naarmate gij groote onkosten gemaakt hebt, boekt gij ze dag voor dag in het grootboek, bijv. voor koorn, wijn en hout . . . waarvoor velen gewoon zijn afzonderlijke posten te maken, ten einde bij het einde van het jaar, of nu en dan, makkelijk te kunnen nagaan, hoeveel zij daarvan verbruiken. Voor de kleine uitgaven, zooals de inkoopen in het klein van vleesch en visch, de barbier en 't veerloon (traghetti,) zult gij evenwel in eens een of 2 ducaten nemen, en die in een afzonderlijk zakje doen en daaruit de uitgaven bestrijden; want het is niet mogelijk die een voor een te boeken.

En de betaling zult gij in het journaal aldus inschrijven:

Voor huishoudelijke uitgaven: *Aan Kas*, voor opgenomen en in een zakje gedaan om te besteden aan kleinigheden zooveel ducaten, waard L. s. g. p.

En daarna kunt gij, als U dat goed dunkt, de buitengewone onkosten boeken bij de huishoudelijke uitgaven, wat niets uitmaakt. Wat gij betaalt op een wandeling, en zoo gij bij het schieten met hand- of voetboog of bij eenig ander spel verliest, wat U overkomen kan, verder wat gij in goed of geld verliest, wat U wordt ontstolen of wat U op zee of door brand te loor gaat, deze, en alle soortelijke (schadeposten) verstaat men onder buitengewone onkosten. Als gij ze afzonderlijk wilt boeken, dan kunt gij dat ook doen. Velen zijn dit zelfs gewoon, om bij het einde des jaars nauwkeurig te weten, hoeveel buitengewone onkosten zij gehad hebben, (en) waartoe ook behooren de geschenken, die gij aan iemand om de een of andere reden geeft.

Met deze onkosten wil ik mij nu niet verder bezighouden, omdat, nu gij het zooeven gezegde in uw hoofd hebt, gij de zaken beter zult regelen, dan gij het vroeger gedaan hebt. Daarom stap ik thans van dit onderwerp af, en zal ik U mededeelen, hoe gij de posten van den winkel te boeken hebt, zoowel voor het geval gij ze in uwe gewone groot- (andere) boeken wilt opnemen, als wanneer gij ze afzonderlijk wilt houden, wat een schoone zaak is om te weten, geeft dus wèl acht.

HOOFDSTUK XXIII.

Van de orde en wijze om eene rekening te houden over den winkel, dien gij zelf drijft of aan anderen hebt toevertrouwd, zoowel in de gelegaliseerde boeken, als in die van den winkel ieder afzonderlijk.

Wanneer gij een winkel hebt, welke gij dagelijks (van) uit Uw huis en bedrijf voorziet, dan zult gij voor de goede orde deze methode volgen: in uwe boeken namelijk zult gij voor de goederen, welke gij dag voor dag inbrengt, den winkel debiteeren en de goederen, welke gij inbracht, een voor een crediteeren. Stelt U daarbij voor, dat deze winkel een persoon is, die Uw schuldenaar wordt voor datgene, wat gij hem geeft of voor hem op een of andere wijze besteedt. (a) Daarentegen zult gij den winkel tot crediteur maken voor alles, wat gij er uitneemt en (van) ontvangt, alsof hij een debiteur ware, die U bij gedeelten (b) betaalt. Daarna kunt gij, zoo vaak gij de rekening wilt opmaken, zien wat of hij afwerpt, winst of verlies (c) en alzoo zult gij daarna weten, wat gij te doen hebt en op welke wijze gij hem (verder) zult beheeren.

Velen zijn er, die in hun boeken den principaal (d), die ze in bedoelden winkel in ontvangst neemt, debiteeren, hoewel deze niet gedebiteerd mag worden zonder zijn wil, omdat men in het grootboek nooit iemand, om welke reden dan ook, mag debiteeren zonder zijn weten, noch ook, op eenige voorwaarde, crediteeren zonder zijn wil (e).

[a] Het eerste voorbeeld van personificatie der rekeningen.
[b] a parte a parte letterlijk: stuk voor stuk.
[c] butta o bene o male: of zij goed of kwaad lukt.
[d] Blijkbaar hier gebruikt in den zin van eersten bediende.
[e] In beter Hollandsch: onder geen voorwaarde mag iemand gedebiteerd of gecrediteerd worden, tenzij de kredietverhouding daadwerkelijk is gewijzigd en de tegenpartij daarvan kennis draagt.

Als gij dat deedt zouden Uwe handelingen afwijken van wat goed is en Uwe boeken voor valsch worden aangezien.

En desgelijk (zult gij boeken) de meubelen, welke gij er in plaatst, en de gereedschappen, die in den winkel van die soort noodig zijn. Zoo zult gij bijv., als het een kruidenierswinkel is, dezen moeten voorzien van potten, koperwerk en waterketels.

Voor dit alles zult gij tot debiteur maken, òf, zooals gezegd is, hem, die het toezicht houdt, òf (eene) andere (rekening) (f) voor wat de door hem (g) geschreven net- inventaris aanwijst . . . . opdat alles duidelijk zij.

En dit zij U voldoende voor het geval gij den winkel hebt toevertrouwd aan iemand, die hem voor U drijft of Uw bediende is. Maar zoo gij den winkel in eigen hand wilt houden, dan moet gij op de volgende wijze achtgeven en het zal goed gaan.

Aannemend, dat gij alles koopt en verhandelt voor bedoelden winkel en gij er geen ander bedrijf naast hebt, alsdan zult gij Uwe boeken inrichten zooals hiervoor is aangegeven en daarin zult gij bij iederen koop crediteeren wie U de goederen levert per den zooveelsten, zoo gij op tijd koopt en de kas, zoo gij à contant koopt, terwijl de winkel is te debiteeren. En wanneer gij in het klein verkoopt, d. i. als de koopsom onder de 4 en 6 ducaten blijft, dan zult gij de ontvangen gelden in een kastje of geldkistje storten, waaruit gij ze eens in de 8 of 10 dagen neemt, en alsdan zult gij voor dat bedrag de kas debiteeren en den winkel crediteeren, en in dien post zult gij zeggen voor meerdere verkochte goederen, waarvan gij reeds de rekening bij gehouden hebt, (h) en vele andere zaken, waarover ik niet verder uit wil wijden, omdat, na wat ik hierboven daaromtrent in den breede gezegd heb, gij zult weten hoe te handelen. Met dat al zijn de rekeningen niets anders dan een bekwame orde, door den koopman uitgedacht, en door welker regelmatige aanwending hij tot kennis van al zijn zaken gelangt en daardoor gemakkelijk weet of zij goed

[f] Namelijk die van den winkel.

[g] Namelijk den winkelhouder.

[h] Jaeger besluit hieruit, dat van de verkoopen reeds in een magazijnboek aanteekening was gehouden. In verband met wat volgt, maar helaas! ook niet al te duidelijk is, schijnt ons dit niet waarschijnlijk.

of slecht gaan; wie zaken doet, en ze niet kent, diens geld krijgt vleugels.

En al naar de behoefte neemt hij zijn maatregelen, en daarom kan men steeds meer of minder posten (rekeningen) aan het aantal en de hoeveelheid toevoegen. En dit moge U voldoende zijn.

HOOFDSTUK XXIV.

Hoe men in grootboek en journaal moet inschrijven de posten betrekkelijk de banken van overschrijving (girobanken), wat het zijn en waar men ze vindt; over wissels, wanneer gij er als koopman mede te doen hebt, en hoe anders, indien gij bankier zijt; verder over de ontvangstbewijzen, die over wissels gegeven worden, en waarom er twee gelijkluidende opgemaakt worden.

Betreffende de banken van overschrijving, die men tegenwoordig in Venetië, Brugge, Antwerpen, Barcelona en enkele andere beroemde handelsplaatsen vindt, moet gij tegenover hunne boeken Uwe rekening met groote naarstigheid weten bij te houden. En daarom is te vermelden, dat gij met de bank U op de gewone wijze in verbinding kunt stellen, door er tot Uwe meerdere zekerheid geld te storten, òf, bij wijze van deposito, bij den dag, als wanneer gij door hare tusschenkomst Uwe betalingen aan Piet, Jan en Maarten kunt doen, omdat de aanwijzing van de bank is als een openbaar, notarieel geschrift, omdat zij zijn voor de verzekerde bezittingen (a). Gij zult dus, wanneer gij geld voor Uwe rekening stort, den naam van de patroons of van de vennooten der bank noemend, bedoelde bank debiteeren en de kas crediteeren, in het journaal dit zeggend:

> *Per bank de' Lipamani*: *Aan kas*, voor de contanten door mij of anderen, die het voor u deden, gestort op heden voor mijne rekening, in goudgeld . . . in het geheel duc. . . . . .
> waard. L. s. g. p.

Tot meerdere zekerheid laat gij door den bankier een paar regels op een blad geven, en mocht gij te eeniger tijd opnieuw geld storten, dan zult gij evenzoo handelen. Neemt gij op, dan zal hij U

[a] Jaeger, vertaalt: wesshalb sich beide (nämlich Banken und Notare) nur mit gesicherten Besitzthumern abgeben; o. i. is de bedoeling dat de assignatien als notariëeele verklaringen slechts gegeven worden voor zooverre zij door waarden gedekt waren.

een ontvangstbewijs laten schrijven; en zóó geregeld zal de verhouding altijd duidelijk blijven. Waar is het, dat velen deze kwitantiën niet gebruiken, omdat, zooals gezegd, de boeken van de bank altijd publiek en authenthiek zijn; maar toch is voorzichtigheid goed, want zooals hier voor gezegd is, den koopman kunnen de zaken niet te duidelijk zijn.

Mocht gij dezen post met den eigenaar of de vennooten der bank willen houden, dan kunt gij dat ook doen; het blijft gelijk, want zoo gij, zooals dit hierboven gedaan is, de bank noemt, dan bedoelt gij daarmede de eigenaars of vennooten ervan. De eigenaars zult gij dan aldus noemen: *Per den Heer Gerolamo Lipamani van de bank*, en vennooten, als zij er zijn: *Aan kas*, en verder als boven.

Verder zult gij steeds in Uwe boeken melding maken van de bedingingen, contracten en voorwaarden, die tusschen U zullen worden opgemaakt, als handschriften, en van de plaats waar zij bewaard worden, als aan een liais, in doos, tas of kast, opdat gij ze makkelijk kunne terug vinden, want bij goede zorg hebben zulke geschriften te dienen ad perpetuas rei memoriam. Met het oog op kleine gebeurlijkheden en omdat gij dikwijls met de bankiers (nog) hebt loopen andere zaken en koopen, voor U zelf, of voor anderen als commissionair, moet gij meerdere rekeningen openen, opdat geen lansen en snoeimessen door elkander staan (b), waaruit uit groote verwarring kan ontstaan.

En geef in de posten aan: voor rekening waarvan, of voor rekening van wien, of ter zake van goederen, of ter zake van geld, dat gij gestort hebt op Uw naam of van anderen, zooals gezegd is; wat gij nu door eigen nadenken wel in orde zult brengen.

Als anderen geld op Uw naam doen overschrijven, voor wat rekening dan ook, zult gij evenzoo handelen en (de bank) in Uwe boeken debiteeren op de desbetreffende rekening, nl: van betaling, aangevend voor een deel of voor de rest . . . en bedoelde persoon zult gij voor dezelfde rekening (c) crediteeren: en het zal goed zijn.

[b] Bedoeld is ongetwijfeld, dat geen ongelijksoortige waarden bij elkander geboekt mogen worden. Lans en snoeimes-verdelgingstuig en landbouwgerei — het beeld is goed gekozen.

[c] Is dus de bank gedebiteerd op de rekening „op tijd" dan moet ook de correspondent op die rekening gecrediteerd worden.

En wanneer gij bij de bank geld opneemt, òf (door haar) anderen gedeeltelijk of geheel betaalt, òf remitteert aan personen in andere landen, dan zult gij het omgekeerde doen van wat, 't laatst gezegd is; nl: als gij geld opneemt, moet gij Uwe Kas debiteeren en de Bank of de eigenaars crediteeren, voor zooveel gij hebt opgenomen. En zoo gij het op iemand anders deedt overschrijven, dan moet gij dezen debiteeren en de Bank crediteeren voor het bedrag met vermelding van het waarom. In het journaal zegt gij betrekkelijk de contanten:

Per kas: Aan de bank of den Heer Gerolamo Lipamani, voor contanten op den zooveelsten, of op heden, opgenomen te mijnen behoeve . . . in het geheel zooveel ducaten . . . waard L. s. g p.

En zoo gij het op anderen overschrijft, bijvoorbeeld op Martino dan zult gij zeggen:

Per Martino . . .: Aan bovengenoemde voor zooveel ducaten . . . overgeschreven in mindering of tot vereffening onzer rekening (d); of als leen . . . op heden Val . . . L. s. g. p.

En bij uittrekken van deze posten uit het journaal moet gij ze steeds, zooals vroeger aangegeven is, op hun plaats in het grootboek en in het alphabet boeken, en aanstreepen in memoriaal en journaal, zooals U getoond is; meer of minder woorden blijven er voor U aan toe te voegen, want het is niet mogelijk alles volledig mede te deelen, gij moet dus van Uwe zijde achtzaam zijn.

Dezelfde wijze hebt gij in acht te nemen bij het zenden van wissels naar elders, als naar Londen, Brugge, Rome, Lyon en als anderen op U trekken, daarbij den termijn noemend, of op zicht, of op datum, of naar Uw believen, zooals het gebruik dit wil. Gij vermeldt verder of het 1e, 2e en 3e wissels zijn, opdat tusschen U en Uw correspondent geen misverstand onsta, de munten die gij trekt en remitteert met hunne waarde, de provisie, onkosten verliezen en interessen, die met het protesteeren kunnen ontstaan; zoo is van alles melding te maken, van het waarom en het hoe.

[d] **a buon conto — letterlijk: op goede rekening, een uitdrukking in oude vakwerken herhaaldelijk voorkomend, wordt volgens Jaeger ook gebruikt in den zin van borgstelling.**

En naar hetgeen ik U heb aangegeven, dat gij met de bank (handelend) te doen hebt, zult gij U (ook) gedragen als gij, mutatis mutandis, bankier zijt, en dus zult gij, wanneer gij betaalt, die en die debiteeren en de kas crediteeren. En zoo Uw crediteur zonder geld op te nemen, het op een ander overschrijft, dan zult gij in Uw journaal zeggen: Per die en die, Uw crediteur, aan die en die, aan wien de vordering overgedragen is; en zoo bewerkstelligt gij de verwisseling van den eenen crediteur in den anderen; gij blijft evenwel debiteur, en zijt bij deze handeling de middelaar, de tusschenpersoon: zooveel als getuige en factor der partijen. Als gij voor uw inkt, papier, huur (fitto) moeite en tijd, een behoorlijke provisie van den wissel aftrekt, dan is zulks altijd toegestaan, ook wanneer de wissel niet het gevaar der reis loopt, of in handen van derde personen is . . . . zooals ik dit van den wissel te zijner plaatse aangegeven en omstandig gezegd heb.

Maar als gij, bankier zijnde, het saldo opmaakt (e) moet gij U alle bladen, polissen en andere geschriften, laten weergeven. Van deze moet gij, bij afgifte, altijd in uwe boeken melding maken, om er aan te denken ze terug te vorderen en te verscheuren, opdat men na eenigen tijd er niet mede kome, en anderen U manen.

Laat U steeds goede kwitantiën geven, zooals ieder pleegt te doen, die zich op den wisselhandel verstaat, want het gebruik is, dat — als gij bijv. van Genua hierheen (naar Venetië) komt met een wissel op de Heeren Giovanni Fresco Baldi da Fiorenza & Co, die op zicht, op tijd, of naar uw believen (f) U moeten betalen, laat ons zeggen 100 ducaten, welk bedrag door U aan den trekker van den wissel werd ter hand gesteld, — alsdan genoemde Heeren Giovanni en Compagnie den wissel aannemen, U het bedrag ervan uitbetalen, en U twee kwitantiën van denzelfden inhoud laten schrijven, of zoo gij dat niet kunt, zulks voor U door een derde, of een notaris, laten doen. Met één kwitantie zullen zij geen genoegen nemen, omdat zij

[e] **Het opmaken der rekening en het inboeken van het goedgekeurde saldo heeft blijkbaar als nog in rekening-courant een noveerende werking.**

[f] **Dus een wissel, die door den houder ter betaling kan worden aangeboden, wanneer hij wil.**

er een zenden aan den bankier te Genua, die hun schreef om U voor zijne rekening de bedoelde 100 duc. te betalen, ten bewijze dat zij zulks behoorlijk hebben gedaan tot het bedrag in den wissel vermeld, hetgeen den trekker dan blijkt uit de kwitantie van Uw hand. De andere bewaart hij afzonderlijk aan een lias, opdat bij het opmaken der rekening die post niet kunne bestreden worden, en ook opdat gij bij Uw terugkeer U noch over den trekker, noch over den Heer Giovanni kunt beklagen, want als gij het deedt, zou men de kwitantie van Uwe hand toonen en zoudt gij beschaamd staan.

Dit zijn alle voorzichtigheids-maatregelen, die noodig zijn bij het geringe vertrouwen, dat tegenwoordig heerscht. Door deze daad ontstaan twee posten in hunne grootboeken, n. l. een in dat van den Heer Giovanni, waarin hij dengenen debiteert, die den wissel op hem afgaf, en den andere in dat van den correspondent te Genua, die den Heer Giovanni crediteert voor de 100 ducaten krachtens de ontvangen kwitantie.

En dit is de gewone wijze en orde van alle wisselaars van de geheele wereld, opdat de zaken (hen) altijd duidelijk voor oogen staan, zoodat, wanneer gij U er de noodige moeite toe geeft, gij alles met de meeste nauwkeurigheid kunt opstellen.

HOOFDSTUK XXV.

Van een anderen post, die veelal in het grootboek voorkomt, genaamd ontvangst en uitgaaf, waarvoor men dikwijls een bijzonder boek aanlegt en waarom?

Er zijn er eenigen, die gewoon zijn om in hun boeken een rekening te houden, genaamd ontvangsten en uitgaven, waarop zij plaatsen alle buitengewone zaken en wat hun verder goeddunkt. (a)

Anderen houden slechts eene rekening over de buitengewone (b) onkosten en boeken daarop, wijl ook de ontvangsten daarin opgenomen worden, bijvoorbeeld de giften, die hun gedaan zijn. En zoo houdt men naar ontvangst en uitgaaf de rekening in debet en credit, en ten slotte sluit men ze (gelijk) met de andere voor de winst of het verlies af aan kapitaal, zooals gij zult vernemen bij de balans. In waarheid is echter de hiervoor genoemde rekening „onkosten van den huize" geheel voldoende, indien men niet ter bevrediging zijner nieuwsgierigheid met de grootste nauwkeurigheid rekening wil houden, wat men doen kan; maar waartoe? en daarom heeft men (bij voorkeur) de zaken beknopt te doen.

Elders pleegt men voor de ontvangsten en uitgaven een afzonderlijk boek te houden, waaruit men later, bij het opmaken van de balans, het saldo in de authentieke boeken bij de andere posten overneemt. Dit gebruik is niet te misprijzen, ofschoon het meer moeite kost.

[a] Ongetwijfeld was deze rekening in hoofdzaak bestemd voor die lasten en baten, welke men op geen ander hoofd kon brengen. Zij komt overeen met Schrott's Gebarungen ausser dem Handelsbetriebe.

[b] Gitti betwijfelt de juistheid dezer bewering, o. i. ten onrechte, want ook nu nog worden in de practijk meermalen bijv. op „Huishoudingskosten" ook buitengewone ontvangsten geboekt. De boekhouder beschouwt deze rekening dan identiek met de Privé-rekening. Ongetwijfeld is dit niet juist, maar men doet het. Vrij algemeen, hoewel ten onrechte, beschouwt men den naam der rekening als iets van ondergeschikt belang.

HOOFDSTUK XXVI.

Hoe men in de boeken heeft in te schrijven de posten van de reizen in eigen hand en van die, welke aan anderen zijn toevertrouwd; en hoe daarvoor 2 grootboeken noodig zijn.

Men pleegt de reizen op tweeërlei wijze te doen, nl.: zelf of door anderen, waardoor (ook) verschillende wijzen van bijhouden der desbetreffende rekeningen ontstaan, daar men altijd een dubbel stel boeken onderstelt, onverschillig of gij zelf reist of anderen laat reizen. Een grootboek blijft thuis en het andere moet gij op reis bijhouden, waarin gij, zoo gij de reis zelf doet, voor de goede orde van alles, wat gij meeneemt, inventaris, grootboekje en journaaltje vormt; alles zooals hiervoor is aangegeven — en verkoopend, koopend, ruilend — debiteert en crediteert gij personen, goederen, kas, kapitaal der reis en winst en verlies der reis. En dit is het zuiverste, wat anderen er ook van mogen zeggen. Gij kunt ook een rekening openen voor het huis, waarvan gij de waren betrok, die gij op reis mede naamt, en het crediteeren in het grootboekje van de reis, terwijl gij de goederen debiteert of iemand anders. (a)

En zoo houdt gij Uw kas, Uw kapitaal ordelijk bij als in de beroemde (authentieke) boeken en, behouden weerkeerend, geeft gij aan het huis andere goederen of contant geld als tegenwaarde (b), waarmede gij de rekening afsluit en de winst of het verlies te zijner plaatse in het grootboek aanteekent. Op deze wijze zullen de zaken U duidelijk zijn.

Als gij evenwel de reis aan anderen opdraagt, dan debiteert gij in uw boek dengene, aan wien gij de goederen toevertrouwt, op de rekening (c): Reis in handen van . . . .

---

[a] O a una persona. Gitti onderstelt dat er moet staan o la tua persona (of U zelf) omdat anders de zaak te onbepaald zijn zou.

[b] All' incontro.

[c] Letterlijk: zeggende.

En met hen houdt gij alsof het Uw klant was, post voor post, rekening over al het goed en het geld. Hij van zijn kant richt zijn grootboekje in en daarin behoort hij U voor alles te crediteeren, om bij terugkeer met U af te rekenen.

En indien Uw lasthebber in den ban was. . . . . (d)

(d) De rest ontbreekt. Jaeger vermoedt, dat de censuur aan het woord was. Gitti acht dit niet waarschijnlijk, en denkt eer, dat de zetter een gedeelte der copie niet kon lezen en niet overnam.

HOOFDSTUK XXVII.

Van een anderen beroemden post, genaamd Winst en Verlies, of Voordeel en Nadeel, hoe hij in het groetboek is in te schrijven, en waarom hij niet als de andere posten in het journaal voorkomt.

Na alle andere posten volgt er een genaamd Winst en Verlies, of als gij dat naar het gebruik van sommige landen wilt zeggen: Baten en Lasten, of Voordeel en Nadeel, waarmede gij alle andere rekeningen van Uw grootboek hebt af te sluiten, zooals dit bij de balans zal gezegd worden. En deze behoeft niet in het journaal voor te komen. Het is voldoende, als hij in het grootboek staat, omdat hij ontstaat door wat er te veel, of te weinig is in het debet en credit, waarvan gij dan zegt: Winst en Verlies is debet (a) en Winst en Verlies is credit (b), want wanneer gij op eenig goed verloren hebt, dan zal de desbetreffende rekening in Uw grootboek meer debet dan credit zijn, en gij maakt dan debet en credit weer gelijk door bij te boeken hetgeen ontbreekt, nl: het saldo, zeggende: credit per Winst en Verlies voor wat ik hier boek als saldo van deze rekening, waaruit verlies blijkt; en gij vermeldt de bladzijde der winst- en verliesrekening door ze uit te trekken (c).

En de Winst en Verlies (rekening) zult gij debiteeren zeggend: Winst en Verlies debet op den zoovéélsten, per die en die goederen voor het verlies bedragende . . . . . ., hetwelk daarop (d) als saldo in het credit geboekt op bladz. . . . .

En zoo de goederen meer credit dan debet waren, dan moet gij omgekeerd handelen.

---

[a] deve dare — letterlijk moet geven (fransch: doit donner).
[b] deve avere — letterlijk moet hebben (fransch: doit avoir).
[c] naast den post te boeken.
[d] namelijk op die goederen-rekening.

En zoo zult gij voortgaan van alle goederen een voor een te bepalen of zij goed of slecht gegaan zijn, opdat in Uw grootboek het evenwicht der posten bewaard blijft, nl: dat zooveel als er in het debet staat er ook in het credit voorkomt, omdat dit het geval zijn moet, wil het goed zijn, zooals ik bij de Balans (nader) zal zeggen.

En zoo zult gij achtereenvolgens zien, wat gij zult gewonnen hebben, waarop en hoeveel. En deze rekening moet gij later afsluiten aan die van het Kapitaal, welke de laatste van alle in het grootboek, en dus de verzamelplaats (receptaculum) van al de andere is, zooals gij zult hooren.

HOOFDSTUK XXVIII.

Hoe men de posten van het grootboek transporteert als de rekeningen volgeschreven zijn, en waarheen men het saldo moet overbrengen, opdat in het grootboek geen ongerechtigheden (malitia) kunnen voorkomen.

Buitendien valt te bemerken, dat, wanneer een rekening in het debet of credit vol is, zoodat men er niets meer op kan boeken, men haar onmiddellijk achter alle andere heeft over te brengen, terwijl men in het grootboek geen ruimte tusschen de getransporteerde en de andere rekeningen laat, wijl dit als fraude in de boeken zou worden aangezien.

Het transporteeren moet plaats hebben op de wijze, die wij hierboven bij het afboeken van Winst en Verlies aangegeven hebben, en waaromtrent nog is op te merken, dat dit overbrengen in debet en in het credit plaats heeft zonder inschrijving in het journaal [omdat het niet noodig is de transporten in het journaal op te nemen, hoewel men het doen kan als men wil, en het zou ook goed uitkomen, maar noodig is het niet, wijl gij U nuttelooze moeite zoudt geven.] Men moet alzoo de kleinste hoeveelheid aanvullen nl.: zoo op genoemde rekening meer in het debet dan in het credit voorkomt, zoo is op het credit het verschil bij te boeken.

Ik zal U hiervan slechts een duidelijk voorbeeld geven. Onderstel dat Martino met U een lange rekening met vele posten heeft loopen, zoodat ze overgebracht moet worden. Nemen wij verder aan dat deze rekening in Uw grootboek op bladz. 30, en dat de allerlaatste rekening in het grootboek op bladz. 60 voorkomt, en dat op dezelfde ruimte nog plaats is voor de rekening van Martino. Zij hij (verder) debet voor £ 80. s. 15. g. 15 p. 24 (a), waarop hij in 't geheel betaald heeft £ 72. s. 9. g. 3. p. 17, trekt daarna het credit, dus £ 72. s. 9. g. 3. p. 17, af van zijn debet, blijft £ 8. s. 6. g. 5. p. 7 dan moet gij hem voor dit bedrag als debiteur overbrengen. En voor

[a] **Een drukfout, ongetwijfeld moet er staan: £ 80. s. 15. g. 8. p. 24.**

datzelfde bedrag moet gij de rekening in het credit aanvullen, en aldus schrijven: op den . . . . . . per dezelfde (rekening) waarna ik het meerdere debet, dat ik hier als saldo boek met £ 8. s. 6. g. 5. p. 7, overbreng op bladz. 60 . . . . . . L. s. g. p.

En gij zult den post met een dwarsstreep doorhalen. Dit gedaan hebbend, slaat gij blad 60 op en boekt bedoelde rest in het debet, terwijl gij het, indien dit er nog niet staat, het jaartal er boven plaatst, zooals dit hiervoor werd aangegeven. De post moet luiden: Martino debet op den . . . . . per dezelfde voor de uitgetrokken rest, welke als saldo van rekening in het credit geboekt is op blad 30, waarde £ 8. s. 6. g. 5. p. 7.

En deze zelfde wijze hebt gij in acht te nemen voor alle posten, die gij moet transporteeren, ze zonder eenige tusschenruimte aan elkander schakelend, wijl de posten immer zijn in te schrijven zooals zij voorkomen naar plaats, stelling (b), dag en jaar, opdat niemand U kunne belasteren.

[b] **Namelijk op die zijde en op die rekening, waarop zij behooren voor te komen.**

HOOFDSTUK XXIX.

Van de wijze waarop men de jaartallen in het grootboek tusschen de posten, welke dagelijks voorkomen, wijzigt, wanneer men de boeken niet ieder jaar afsluit.

Het kan voorkomen, dat gij in uwe rekeningen in het grootboek het jaartal moet veranderen, hoewel gij ze niet afsluit.

In dit geval moet gij dit jaartal in den rand naast den juist ingeschreven post vermelden, zooals reeds in Hoofdstuk XV gezegd werd. En alle volgende posten hebben betrekking op hetzelfde jaar. Het is evenwel altijd goed, alle jaren te saldeeren, vooral voor hem die in gemeenschap handelt, want het spreekwoord zegt: Korte rekeningen, lange vriendschap. Evenzoo handelt gij in alle soortgelijke gevallen.

HOOFDSTUK XXX.

Hoe men eene rekening uittrekt voor een debiteur, die er om vraagt, en hoe, als men als gevolmachtigde of commissionair rekening aflegt aan den principaal van het geheele beheer over het toevertrouwde goed. (delle robe.)

Behalve hetgeen ik U medegedeeld heb, (a) moet gij een rekening kunnen uittrekken voor een debiteur, die er om vraagt, hetgeen gij hem zeker (b) om meerdere redenen niet kunt weigeren, wanneer hij met U een lange rekening heeft over meerdere jaren en maanden. Alsdan moet gij haar opmaken van af het begin, dat gij samen zaken gedaan hebt, of van af een anderen datum, zooals hij dien wenscht. (terwijl) wanneer door U reeds vroeger de rekening opgemaakt werd (c) gij haar nog eenmaal zult uittrekken van af dien datum, die hem lijkt. En gij zult een rekening maken op een blad, waarop alles voorkomt. En wanneer niet alles op een zijde kan, dan moet gij het saldo bepalen van alle posten, die gij geboekt zult hebben, de rest overbrengen naar de andere zijde van het blad in debet of credit, zooals dit in hoofdstuk XXVIII werd aangegeven. Gaat zoo voort en geeft ten slotte de zuivere rest aan met een enkelen post in debet of credit, al naar zij uitvalt. En soortgelijke rekeningen moet men met groote zorgvuldigheid uittrekken. En deze methode hebt gij in acht te nemen in Uw eigen zaken en met Uw afnemers; maar wanneer gij voor anderen handelt als zaakgelastigde of commissionair, dan trekt gij ze op dezelfde wijze uit voor den patroon, juist zooals gij ze in het (groot)boek hebt ingeschreven, U van tijd tot tijd crediteerend voor Uwe provisie volgens contract, om daarna U ten slotte tot debiteur te maken voor de netto opbrengst (d) der goederen,

(a) letterlijk: de gegeven lessen.
(b) Vermoedend dat p. s e r t i m een bekorting is van p e r c e r t a m e n t e vertalen wij zulks met „zeker". Jaeger vertaalt het met insbesondere.
(c) letterlijk: het saldo bepaald werd.
(d) letterlijk: zuivere overschot.

of tot crediteur wanneer gij er geld in gestoken hebt. En hij (de patroon) zal haar daarna met zijne boeken vergelijken, U meer genegen zijn en meer op U vertrouwen; draagt daarom zorg, dat gij van alles, wat hij U geeft of toevertrouwt, en van wat gij in geld hebt ontvangen, er regelmatig in verantwoordt. Geeft dus wel acht. En omgekeerd zult gij handelen met Uw factor of commissionair en soortgelijken. Vooraf moet men echter de rekening goed vergelijken met de posten in grootboek journaal en memoriaal en met alle stukken, die gij geschreven hebt, opdat er tusschen partijen geen dwaling ontsta.

HOOFDSTUK XXXI.

Van de wijze, waarop men een of meer posten moet terugboeken of storneeren, welke bij vergissing op een andere plaats geboekt zijn, dan het moest, zooals dit door onachtzaamheid voorkomt.

Een goed grootboekhouder moet ook weten, hoe men een post moet herroepen of storneeren, zooals men in Florence zegt, die abusief op de verkeerde plaats geboekt werd, zooals dat kan gebeuren wanneer men hem in het debet in plaats van in het credit geboekt heeft, of omgekeerd, of wanneer men hem op de rekening van Martino in plaats van op die van Giovanni geboekt heeft, of omgekeerd. Niet altijd kan men zóó oplettend zijn, dat men nooit faalt, zoo zegt ook het spreekwoord: *Wie niets doet, faalt niet, en wie niet faalt, leert niet.* (a)

Wanneer gij dus een post moet verbeteren, zoo houdt U aan den volgenden regel: Hebt gij een post bijv. in het debet geboekt, terwijl hij in het credit moet voorkomen, dan boekt gij tot herroeping daarvan in het credit een post van juist hetzelfde bedrag, terwijl gij U aldus uitdrukt:

> Op den zooveelsten per hetzelfde bedrag, dat hier tegenover in het debet is vermeld, terwijl in het credit moest geboekt worden, waarde . . . . blad . . . . terwijl gij dezelfde L. s. g. p. uittrekt, die bij vergissing geboekt waren.

En voor genoemden post zet gij een kruis of een ander teeken, om, wanneer gij een rekening moet uittrekken, ze weg te laten. En onmiddellijk na den verbeterpost, waardoor het is als of er niets geboekt stond, moet gij den post in het credit boeken, zooals hij daar moest voorkomen, waarna het in orde zijn zal.

---

[a] Thans zegt men: Wie werkt, maakt fouten en vallend leert men opstaan.

HOOFDSTUK XXXII.

Hoe men de balans van het boek moet opmaken en van de wijze van overbrengen uit het eene boek in het andere, namelijk uit het oude in het nieuwe grootboek; verder van het vergelijken (pointeeren) met journaal en memoriaal, en de andere rekeniegen, die gij buiten en behalve het grootboek mocht houden.

Nu wij deze zaken thans goed aangeteekend hebben, is het noodig aan te geven de wijze van overbrengen uit het eene boek in het andere, wanneer men van boeken wil verwisselen, omdat het (oude) vol is, of bij de wisseling van het jaar, zooals in enkele beroemde plaatsen velen gewoon zijn te doen, waar de groote kooplieden er ieder jaar, in den regel met nieuwjaar, acht op geven. En deze handeling noemt men in vereeniging met hetgeen volgt de *balans van het boek.* Wilt gij dat ze slaagt, dan vereischt ze de grootste nauwkeurigheid; en voor de regelmatigheid moet gij deze methode volgen: zorgt in de eerste plaats er voor dat gij een helper (compagno) hebt, want kwalijk kunt gij het alleen doen. Hem zult gij tot meerdere zekerheid het journaal in handen geven en zelf zult gij het grootboek houden. Laat hem dan, beginnend met den eersten post van het journaal, de bladzijden van Uw grootboek oplezen, waar deze post geboekt is, eerst in het debet, daarna in het credit. Gij slaat ze op (a) en moet steeds vinden, wat hij U opleest. Hij zal U dan zeggen, op wat of op wien de post betrekking heeft en hoeveel er uitgetrokken is (b) en gij zult ter door hem aangegeven plaatse zien, of daar dat wat, of dien wien voorkomt, en of nauwkeurig hetzelfde bedrag is uitgetrokken. En bevindt gij den post juist zoo te zijn als in het journaal, dan zult gij hem aanstreepen, pointeeren òf eenig

[a] Letterlijk: gehoorzaamt.

[b] Dus in de geldkolom geboekt is.

ander teeken ad libitum maken boven de lires, of op eene andere geschikte plaats (c.) En zoo 'n teeken of lansje, zooals men op andere plaatsen pleegt te zeggen, zult gij Uw helper ook in het journaal bij den zelfden post laten zetten.

En geeft wel acht, dat geen post door U, en niet door hem, noch een door hem en niet door U aangestreept wordt, wijl daardoor groote vergissingen kunnen ontstaan, omdat, als de post aangestreept is, dit wil zeggen, dat hij geheel in orde is.

Zoo ook handelt gij bij het uittrekken van rekeningen voor debiteuren, welke gij, voor ge ze afgeeft, moet hebben vergeleken en gepointeerd met de plaatsen in grootboek, journaal of eenig ander boek, waarop bedoelde posten voorkomen, zooals hiervoor in hoofdstuk 30 werd aangegeven.

En hebt gij zoo het geheele grootboek en journaal ordelijk behandeld, en beide in debet en credit accoord bevonden, dan zijn de posten juist en goed geboekt. Bemerkt wel, dat, om het zich goed te herinneren, hij naast iederen post twee lansjes of puntjes moet plaatsen, terwijl gij in het grootboek er voor iederen post slechts één zet, want, omdat men van eenen post in het journaal er twee in het grootboek maakt, plaatst men (in het journaal) ook 2 punten. Het is daarom goed om bij het ponteeren van de balans (d) in het journaal 2 punten of lansjes onder elkander bij de lires te zetten, waaruit dan blijkt, dat deze post in debet en credit van het grootboek goed voorkomt. Sommigen plaatsen in het journaal voor het debet de punten bij *per* en voor het credit bij de lires, het een zoowel als het ander is goed.

Buitendien kunt gij nog volstaan met alleen het debet met het journaal te pointeeren (e), wijl gij zelf daarna het credit kunt vergelijken, waarvan gij de posten in het debet van het grootboek steeds hebt aangewezen, [gij hebt daar dus steeds onmiddellijk het nummer van het blad waarop het credit moet voorkomen, indien zulks U niet uit het journaal wordt opgelezen, zoodat gij met hem (f) alleen het debet vergelijkend, zulks van het credit zelf ten uitvoer kunt brengen];

[c] letterlijk: of op eene andere plaats, die U niet misleid.

[d] vermoedelijk is bedoeld: ten behoeve van de balans.

[e] Letterlijk: volstaan met een enkele pointeering in het journaal, nl: alleen in het debet.

[f] nl: den helper.

maar makkelijker zal het U zijn met een helper op de aangegeven wijze.

Als gij, nadat het pointeeren is afgeloopen, in het debet of credit van het grootboek een post bemerkt, die niet aangestreept is, dan blijkt hieruit dat in het grootboek een fout is, nl: dat er een post te veel in het debet of credit geboekt zou zijn. Deze fout zult gij dadelijk uitwisschen, door hetzelfde bedrag op de tegenovergestelde zijde te boeken; nl: zoo er te veel is in het debet boekt gij juist zooveel in het credit en omgekeerd; hoe zulks moet geschieden werd U in het vorige hoofdstuk gezegd; en zóó zult gij alle (fouten) herstellen.

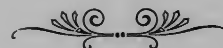
Zulks is ook het geval, wanneer gij in het journaal een post over hadt, die niet voor kwam in het debet of credit van het grootboek, wat ook op een fout in het grootboek zou wijzen, welke men juist op de tegenovergestelde wijze moet herstellen, als wanneer de post over ware. Gij boekt namelijk genoemden post dadelijk in het grootboek in het debet en in het credit, melding makend van het verschil in datum, omdat deze post veel later werd ingeschreven dan moest.

De bekwame grootboekhouder zal, om alle verdachtheid van het boek te weren, van deze afwijkingen melding maken, zooals een goed notaris zulks in zijn acten doet, waarin hij niets toevoegt noch doorhaalt, zonder van die toevoeging of doorhaling bijzondere melding te maken. Dit moet een goed boekhouder steeds in gedachten hebben, opdat men de wezenlijkheid van den handel behoorlijk kunne handhaven. En zoo gij op de aangegeven wijze, alle posten in orde gebracht zult hebben, welke gij bij het vergelijk gevonden hebt, dan volgt daaruit dat Uw grootboek juist en goed gehouden is. Merkt evenwel op, dat in het grootboek dikwijls posten voorkomen die bij vergelijking met het journaal niet zullen gepointeerd zijn, omdat deze in het journaal niet te vinden zijn. Het zijn de resten die in het debet of in het credit geboekt zijn als saldi der posten en die men moet transporteeren, zooals in hoofdstuk XXVIII gezegd werd.

Van deze resten zult gij zelf in genoemd grootboek de tegenboeking kunnen vinden, zoowel in het debet als in het credit, geleid door de nummers der bladzijden, die bij die posten zijn aangegeven; en wanneer gij de tegenboeking op hare plaats vindt, dan zult gij daaruit eveneens besluiten dat het grootboek goed is.

Wat tot nu toe gezegd is van de vergelijking van het grootboek met het journaal, geldt in de 1e plaats ook voor het vergelijk van het memoriaal of rolletje met het journaal, hetgeen van dag tot dag moet plaats hebben, wanneer gij gewoon zijt het memoriaal te houden op de wijze, die ik in het begin van deze verhandeling heb aangegeven.

Met alle andere boeken, die gij gehouden hebt, doet gij evenzoo; maar het laatste moet zijn het grootboek en het voorlaatste het journaal enz.

HOOFDSTUK XXXIII.

Van de wijze, waarop de handelingen moeten worden ingeschreven, die voorkomen tijdens het opmaken der balans, dat is bij het afsluiten der boeken; en hoe men gedurende dien tijd in de oude boeken niets mag inschrijven noch wijzigen, en de reden waarom.

Nadat gij het bovenstaande behoorlijk gedaan en in acht genomen hebt, moet gij er aan denken, dat ge in geen boek, dat het grootboek vooraf gaat, nl. journaal en memoriaal, nieuwe posten moogt opnemen, omdat men moet aannemen, dat alle boeken op een en denzelfden dag worden afgesloten. Wanneer er dus zaken voorkomen ten tijde, dat gij uw saldo of balans opmaakt, dan boekt gij deze in de nieuwe boeken, waarin gij voornemens zijt te werken, nl. in het memoriaal of journaal, maar niet in het grootboek, zoolang gij daarin de resten van het eerste grootboek nog niet hebt overgebracht.

En mocht gij de nieuwe boeken nog niet aangelegd hebben, schrijft dan uwe handelingen, met vermelding van de desbetreffende data, op een blad papier totdat de boeken klaar zijn.

Dan schrijft gij ze in de gewaarmerkte boeken (a), die alle een nieuw teeken zullen dragen nl. als gene (de oude) met een kruis gemerkt waren, dan teekent men deze met een A enz.

---

[a] Letterlijk: geteekende.

HOOFDSTUK XXXIV.

Hoe men alle posten in het oude grootboek moet afsluiten, waarmede en waarom; verder van de Summa Summarum van het debet en van het credit, (als) laatste vergelijk van de balans.

Als gij dit zorgvuldig zult gedaan hebben, moet gij Uw geheele grootboek, post voor post, op deze wijze afsluiten. Gij moet beginnen met de kas, debiteuren, goederen en klanten en brengt deze over in boek A, nl. in het nieuwe grootboek, want, zooals hiervoor gezegd werd, het is niet noodig de resten in het journaal te boeken. Alle posten in debet en credit zult gij optellen, terwijl gij altijd de kleinere helpt (a), zooals ik U dit hiervoor gezegd heb van het transporteeren der posten, want het overbrengen in een ander grootboek is daaraan volkomen gelijk, en er bestaat tusschen beide handelingen geen ander verschil, dan dat men in het eene geval de posten in hetzelfde grootboek, en in het andere in een nieuw grootboek overboekt. Verder moet men in het eene het blad vermelden van hetzelfde boek, terwijl men in het ander het blad aangeeft van het volgende boek, zoodat bij het transporteeren van het eene boek in het andere, men in ieder grootboek slechts een post inschrijft, welk voorrecht steeds alleen de post heeft, waarmede de rekening in het grootboek wordt afgesloten (b) en geen andere, zooals ik U dit elders (c) heb aangegeven. En deze overdracht moet men als volgt omschrijven; als men nl. aanneemt, dat Martino per saldo in Uw grootboek met het kruis debet is op bladz. 60 voor £ 12. s 15. g 10. p 26, en gij hem in grootboek A op bladz. 8 in het debet moet overbrengen, dan moet gij in het grootboek met het kruis het credit aanvullen, en zult gij, onder alle andere posten, het volgende boeken:

---

[a] Dit is de letterlijke vertaling; natuurlijk is bedoeld dat aan de zijde met de kleinste telling juist zooveel bijgeboekt wordt, dat beide zijden gelijk zijn.

[b] De letterlijke vertaling: „heeft alleen de laatste post van het grootboek" kan (en heeft) tot misverstand van de bedoeling van den schrijver aanleiding geven.

[c] Letterlijk: in de gegeven verhandeling, d. i. hoofdstuk XXVIII.

Op den . . . . — waarvoor gij steeds den zelfden dag vermeldt, waarop gij de balans maakt — dit zelfde bedrag boek ik in het debet van grootboek A als rest, hetgeen ik hier als debet saldo boek. Waarde . . . blad 8 £ 12. s 15. g 10. p. 26.

En daarna haalt gij door (onder?) bedoelde rekening in debet en credit een dwarsstreep, zooals ik U dit bij het transporteeren geleerd heb, en plaatst gij de sommen van alle posten onderaan in het kader (d) dier rekening in debet en credit, nl. aan de eene zijde evenveel als aan de andere, omdat men dan met een oogopslag ziet, dat ze goed is (e). Daarin trekt gij verder, zooals dat behoort bij het inschrijven van het saldo, ook het nummer uit van het blad van grootboek A, waarop bedoelde rest geboekt is.

Daarna vermeldt gij in grootboek A, waarin gij vooraf boven aan het blad het jaartal hebt geplaatst, om de redenen, hiervoor in hoofdstuk XV aangegeven, het volgende, nl. Martino die en die debet op den . . . . voor hetgeen als rest bevonden in het boek met het kruis, en daar als saldo in het credit geboekt is, waarde op bladz. 60 £ 12. s 15. g 10. p 26. En zoo zult gij alle rekeningen in het grootboek met het kruis afsluiten, die gij voornemens zijt in grootboek A over te brengen, als kas, kapitaal, goederen, meubilair, vaste goederen, debiteuren, crediteuren, bureaux, (f) makelaars, stadswegers (waag-beambten) enz, waarmede men gewoonlijk lange rekeningen heeft loopen. Maar die rekeningen, die gij niet wilt overbrengen in bedoeld grootboek A (wat slechts kunnen zijn die rekeningen, die U alleen betreffen en waarvan gij niet verplicht zijt, aan iemand rekening te doen, als handels-onkosten, kosten van den huize, ontvangsten en uitgaven en alle buitengewone onkosten (g), pacht, vischrecht (h), landrechten of heerlijkheidsrechten, die moet gij in het zelfde grootboek met het kruis afsluiten per de rekening winst of verlies, of als

[d] Wij vertalen aldus „nel campo," omdat het ons voorkomt, dat Paciuolo, naar het gebruik van dien tijd de telling niet in den geldkolom, maar in Romeinsche cijfers onder de omschrijving wil geplaatst zien.

[e] Gitti schrijft: accio paia all occhio subito star bene. Jaeger vertaalt: „damit es dem Auge schön auffallt.

[f] nl. de bureaux bedoeld in hoofdstuk XVIII.

[g] Zie hoofdstuk

[h] Gitti 's lezing: pensioni achten wij in verband met de vorige en volgende posten minder juist.

gij dat zeggen wilt, voordeel of nadeel, of baten en schaden, op deze wijze: gij moet hun debet in het debet overbrengen, want het komt zelden voor, dat de onkostenrekeningen credit zijn, zeggende: [door steeds, zooals meermalen gezegd is, de kleinste hoeveelheid in debet of credit aan te vullen] voor het saldo per Winst en Verlies, overgebracht op bladz. zooveel . . . . En als gij zoo van alle het saldo naar de winst en verliesrekening hebt overgebracht, moet gij onmiddellijk daarna het debet en credit optellen, en zult gij Uw winst of verlies kunnen bepalen, want met deze vergelijking is de verevening (gelijkmaking der rekening) afgeloopen, (i) want wat afgetrokken moest worden is afgetrokken, en de rekeningen, waaraan toegevoegd moest worden, zijn te juister plaatse, voor zooveel noodig (k) aangevuld.

En mocht op die rekening, nl. de winstrekening, meer in het debet dan in het credit zijn, dan zoudt gij in Uw handel evenveel verloren hebben, sedert gij hem begonnen zijt; en is er meer in het credit, dan zal U daaruit blijken, hoeveel gij in dien tijd gewonnen hebt. En als gij gezien hebt, wat winst of verlies gij gemaakt hebt, alsdan sluit gij deze rekening af aan de kapitaalrekening, waarop gij bij het begin van Uw handel den staat van Uw geheele vermogen hebt ingeschreven en zulks zult ge doen als volgt:

Wanneer het verlies het grootst is, waarvoor God ieder moge bewaren, die zich werkelijk als een goed christen gedraagt, dan moet gij het credit op de gebruikelijke wijze aanvullen, zeggende: op den . . . . . per kapitaal voor het hier gebleken verlies, blad . . . . . waarde . . . . .

Gij moet de rekening in debet en credit doorhalen (afstrepen?) met een dwarsstreep *ut supra*, terwijl gij ook de som plaatst in het kader (der rekening) in debet en credit, die gelijk moet zijn. En daarna moet gij op de kapitaalrekening in het debet zeggen:

Kapitaal debet op den . . . . . per winst en verlies, voor het gebleken verlies, dat op die rekening in het credit geboekt is als saldo, waarde op blad . . . . . L. s. g. p.

[i] Jaeger vertaalt: denn in dieser Bilanz is alles verglichen; Gitti leest perchè sarà in tal bilancio fatta la parita. Logisch was, dacht ons, slechts de door ons gegeven vertaling — de vergelijking van het debet en credit der winstrekening toch had eerst plaats als alle andere waren afgesloten, als alles was vereffend.

[k] Letterlijk: in verhouding.

Evenzoo is te handelen als er voordeel behaald is, wat het geval is, indien er op de winst- en verliesrekening meer in het credit dan in het debet voorkomt. Alsdan voegt gij dat meerdere bij het debet als saldo, het blad vermeldend van de kapitaalrekening, waarop gij (dit saldo) in het credit bij de andere roerende en onroerende goederen boekt. Nog kunt gij uit deze kapitaalrekening, die steeds de laatste van alle in het grootboek behoort te zijn, altijd Uw geheele vermogen kennen, door toevoeging der debet- en creditsaldo's, welke gij naar grootboek A overbracht. En deze kapitaalrekening van het grootboek met het kruis zult gij afsluiten en overbrengen, als de andere naar grootboek A als rest en in een cijfer [1], òf zoo gij wilt, post voor post, wat gij ook doen kunt, hoewel men gewoon is, het in één cijfer te doen, omdat dan in eens Uw geheele inventaris bijgeboekt is. En denkt er aan het blad (waarop de tegenboeking voorkomt) te vermelden. Verder moet gij alle rekeningen van grootboek A in het alphabet schrijven, ieder op hare plaats, zooals dit hiervoor in hoofdstuk V is aangegeven, opdat gij, waar noodig, steeds makkelijk Uw zaken kunne terugvinden. En zoo zal het geheele eerste grootboek met zijn journaal en memoriaal zijn afgesloten.

En opdat zulks duidelijker zijn zal, maakt gij van die afsluiting nog deze rekening: gij telt nl. het geheele debet van het grootboek met het kruis op en schrijft dat op een vel papier aan de linkerzijde, verder bepaalt gij de sommen van het credit en boekt deze op de rechterhelft. Daarna telt gij deze laatste sommen op en maakt van het geheele debet een totaal, dat *summa summarum* heet, en evenzoo bepaalt gij het totaal van die in het credit, dat ook een *summa summarum* genoemd wordt; maar het 1e zal zijn de *summa summarum* van het debet, terwijl men het 2e *summa summarum* van het credit noemt. Wanneer nu deze twee *summa summarum* gelijk zijn, wanneer nl. die van het debet hetzelfde bedrag aantoont als die van het credit, dan kunt gij daaruit om de redenen, hiervoor in hoofdstuk XIV aangegeven, besluiten dat Uw grootboek goed is opgezet, bijgehouden en afgesloten. Mocht echter een der beide summe summarium grooter zijn dan de andere, dan wijst dit op een fout in Uw grootboek, en die gij zult moeten vinden door aanwending van de

[1] Letterlijk: als rest en in som.

gaven, die God U geschonken heeft, en van de kennis der rekeningkunde, die gij U wel zult hebben ingeprent.

Dit deel is, zooals wij in het begin dezer verhandeling gezegd hebben, buitengewoon noodzakelijk voor den goeden koopman, die anders, wanneer hij geen goed boekhouder is, in zijn zaken in den blinde zou rondtasten, en waaruit voor hem veel verliezen kunnen voortkomen.

Gij moet U dus met alle aandacht en zorg beijveren en bovenal een goed rekenaar zijn, want ik heb tot Uw gemak, U in dit uitmuntende werk omstandig, en voor U voldoende aangegeven, hoe alles te zijner plaatse moet geboekt worden, terwijl gij alles makkelijk zult kunnen vinden met behulp van de inhouds-opgave, die voor in dit werk geplaatst is.

En ik zal van deze zaken U hierna, zooals ik U hiervoor in hoofdstuk XII beloofd heb, tot meerdere herinnering een korten inhoud van de voorliggende verhandeling geven, welke U zonder twijfel nuttig zijn zal. En wilt er om denken, om voor mij den Allerhoogste te bidden, dat ik tot Zijn lof en eer, steeds beter handelend, kunne voortgaan.

HOOFDSTUK XXXV.

Van de wijze, waarop de minuten, zooals schuldbekentenissen, particuliere brieven, polissen, processtukken, vonnissen en andere acten, moeten bewaard worden; verder van het register over de belangrijke brieven.

Nu volgt de wijze, waarop en de orde waarin men moet bewaren de brieven en bewijsstukken (chiareçҫe minute), zooals daar zijn: geschriften over plaats gevonden betalingen, kwitantiën voor wissels en geleverde goederen en vertrouwelijke brieven, welke zaken voor den koopman van groote waarde en veel belang zijn, en waarvan het verliezen of zoek raken zeer gevaarlijk is. Beginnen wij met de vertrouwelijke brieven, die veelvuldig tusschen U en Uwe klanten gewisseld worden. Deze ontvouwt gij en bewaart gij op een tafeltje tot het einde der maand, en is de maand om, dan maakt gij er een pakje van en legt het terzijde, nadat gij buiten op iederen brief den dag, waarop gij hem ontvingt, en dien, waarop gij hem beantwoordde, hebt aangeteekend. En zoo handelt gij maand voor maand, en aan het einde des jaars moet gij van deze pakjes een groot pak maken, het jaartal er op zetten en wegbergen, en wilt gij een brief hebben, dan haalt gij het voor den dag.

Verder moet gij in Uw kabinet of bureau een tasch hebben, waarin gij de brieven doet, welke vrienden U geven om ze met de Uwe te verzenden; vraagt men, om ze naar Rome te zenden, dan dan doet gij ze in den tasch voor Rome, en moeten ze naar Florence, dan in die voor Florence enz. En later, als gij den bode uitzendt, doet gij ze, saamgepakt bij de Uwe, toekomen aan Uw correspondent in die plaats. Want het is altijd goed gedienstig te zijn; verder is men gewoon den bode een fooi te geven om goed bediend te worden.

Het ligt voor de hand, dat men ze ook kan verdeelen over meerdere tasschen, nl. in zooveel als er landen en plaatsen zijn,

waarmede gij zaken doet, (laat ons zeggen: Rome, Florence, Napels, Milaan, Genua, Lyon, Londen, Brugge) en buiten op die tasschen zet gij voor de goede orde den naam, nl. op de eene Rome, op de andere Florence . . . . waarin gij dan later de brieven doet, die men naar die plaats te zenden heeft voor een of anderen vriend, die het vroeg. En hebt gij een brief beantwoord, maakt daar dan op de achterzijde melding van, evenals gij dit van de ontvangst deedt; op dezelfde wijze toch moet gij melding maken van het antwoord, met wien gij het verzonden hebt en op welken dag. Zorgt, dat de vermelding van den datum van geen uwer daden, onverschillig of ze van veel of weinig belang zijn, ontbreekt, en dit vooral in brieven, waarin gij steeds moet aangeven het jaartal, den dag, de plaats en Uw naam. De naam is men gewoon aan den voet van den brief rechts in den hoek te plaatsen; het jaartal zoowel als dag en woonplaats zijn kooplieden gewoon boven aan het begin van den brief te plaatsen; gij moet er evenwel steeds aan denken eerst den roemvollen naam van onzen Heiland te noemen, nl. den zoeten naam Jezus, of in plaats daarvan, het teeken des Heiligen Kruises, in wiens naam al onze handelingen moeten begonnen worden.

Gij zult dit aldus doen: Kruis 1494 op den 17 April in Venetië. Daarna volgt wat gij zeggen wilt, nl.: Waarde enz.

Studenten en andere personen, als geestelijken enz., die geen handel drijven, zijn evenwel gewoon de plaats, waar de brief geschreven is, met den datum en het jaar onderaan te plaatsen, terwijl de kooplieden dit bovenaan doen op de aangegeven wijze.

Vermeldt gij den dag niet, zoo zou er verwarring ontstaan en men zou zich over U vroolijk maken, want men zegt, dat de brief, waarop den dag niet vermeld is, in den nacht geschreven is, en die, waarin de plaats niet genoemd is, in de andere wereld en niet in de onze is opgesteld; en behalve zulke spotternijen volgt er, wat erger is, veel last uit voort. En als gij het antwoord naar de plaats van bestemming hebt verzonden, bergt den brief op, zooals gij dat geleerd hebt; want wat voor één brief gezegd is, geldt voor alle. Behalve dit is nog te bemerken, dat, wanneer de brieven, die gij verzendt, van belang zijn, gij deze eerst moet inschrijven in een afzonderlijk boek, dat alleen daartoe bestemd is. In dit register moet men de brieven

van woord tot woord overnemen, als zij van groot belang zijn, als brieven over wissels, verzonden goederen of geld. Gij kunt ook volstaan met den korten inhoud ter herinnering aan te teekenen, zeggende: op heden den . . . . . schreef ik aan . . . . . . hoe wij per . . . . . hem zonden de volgende goederen . . . . ons besteld bij zijn brief van den zooveelsten, welke wij in den zak opgeborgen hebben.

En nadat de te verzenden brief gezegeld en het opschrift (adres) er op geplaatst is, zijn velen gewoon er hun stempel (handteekening?) op te plaatsen, opdat men kunne weten, dat hij van een koopman is, waaraan men goede zorgen moet besteden, want zij (de kooplieden) zijn het, zooals ik in het begin van deze verhandeling zeide, die den staat onderhouden.

Om dezelfde reden van eerbiediging zetten de allerhoogstwaardigste kardinalen hun hoogen naam buiten op (de brieven), opdat niemand zich kunne verontschuldigen (met te zeggen) dat hij niet wist, van wien de brief was.

Meer openlijk behandelt de Heilige Vader zijn open brieven; als bullen, privilegiën (breven), ofschoon hij buiten op enkele meer vertrouwelijke stukken het zegel des visschers plaatst.

De brieven moet gij daarna, maand voor maand of jaar voor jaar, in een pak of aan een lias doen en ordelijk op zijde leggen in een kast of afgesloten kamertje (a). Gij moet ze naar volgorde des tijds rangschikken, opdat gij ze bij behoefte spoediger kunne terugvinden. Hiervan zal het wel niet noodig zijn U meer te zeggen, omdat gij mij genoegzaam zult begrepen hebben.

Schuldbekentenissen, die nog niet door Uw schuldenaren zijn voldaan, zooals U die hiervoor in hoofdstuk XVII getoond zijn, moet gij op een meer geheime plaats, bijv. kas (b) of bijzonder kistje, bergen. Bewaar ook kwitantiën en soortgelijke (geschriften) voor alle zekerheid op een goede plaats. Maar als gij aan anderen betaalt, dan laat gij de ontvangst inschrijven in een boekje van betalingen, zooals ik dit hiervoor heb aangegeven, (c) opdat het (bewijs van ontvangst) niet makkelijk zoek en te loor rake. En

[a] Solaretto sicuro.
[b] Nl. de bewaarplaats van het geld — de brandkast.
[c] Van zeer veel belang in verband met de beteekenis der romeinsche codici.

dit neemt gij ook in acht bij belangrijke polissen, als briefjes van de makelaars, van de kooplieden of van de wegers (d) of passen voor in- of uitvoer van goederen van zee- of landtol; verder vonnissen, verklaringen door consuls of andere waardigheidsbekleeders afgegeven; de op perkament geschreven akten van notarissen, moet men afzonderlijk bewaren, en evenzoo afschriften, geschriften en processtukken van procureurs en advocaten. Het is verder goed een afzonderlijk memorie-boek te hebben, dat men *Ricordanze* (herinnering) noemt, waarin gij dagelijks die dingen aanteekent, welke gij vreest, dat gij U ze (anders) niet zult herinneren, en welke U verlies kunnen berokkenen. Na iederen dag, zoo behoort het althans, ziet gij dan na, voor gij U te slapen legt, of er iets te verzenden of te doen was, dat niet verzonden was . . . . en wat afgedaan is, daar haalt gij de pen door. En evenzoo zult gij aanteekening houden van de goederen, die buren of vrienden U voor een of twee dagen geleend hebben, als winkelwaren, trechters en ander gerei.

En deze aanwijzingen, met de andere, die U hiervoor gegeven zijn, neemt gij in acht, er naar tijd en plaats meer of minder aan toevoegend of aflatend naar U dit verstandig voorkomt; want niet mogelijk is het, om in ieder opzicht volledig te zijn, daarom hebben wij elders reeds gezegd, dat het meer moeilijkheid in heeft, om een koopman, dan een docter in de rechten te vormen.

Hebt gij alles, wat U duidelijk gezegd is, wel geleerd, dan zult gij ongetwijfeld al Uwe zaken wel kunnen regelen met behulp van Uw kostelijk verstand.

[d] Dus koop- en weegbriefjes.

HOOFDSTUK XXXVI.

Epiloog of korte inhoud van de voorliggende verhandeling, opdat men zich het gezegde met weinig woorden in het geheugen heeft in te prenten.

Alle crediteuren moeten in het grootboek aan Uwe rechterhand en de debiteuren aan Uwe linkerhand worden ingeschreven; alle in het grootboek ingeschreven posten moeten dubbel zijn, namelijk, als gij iemand tot crediteur maakt, zoo moet gij ook iemand tot debiteur maken.

Iedere post, zoowel in het debet als in het credit, moet de volgende zaken bevatten, namelijk den dag der betaling, het bedrag der betaling en de oorzaak der betaling. De laatste zinsnede van den debetpost moet (gelijkluidend met) de eerste van den creditpost zijn (a). Dezelfde dag, waarop de debetpost geboekt is, moet ook de datum van den creditpost zijn. Onder de balans van het boek verstaat men een overlangs gevouwen vel papier, waarop aan den rechterkant de crediteuren en aan den linker de debiteuren uit het grootboek worden overgeschreven. Ziet gij, dat de som van het debet gelijk is aan die van het credit, alsdan is het grootboek goed. De balans van het boek moet gelijk zijn; nl. de sommen moeten overeenstemmen, ik zeg niet van Uw debiteuren en crediteuren, maar dat de som van het credit, gelijk is aan die van het debet; is dit niet het geval, dan is er een fout in het boek. De rekening der kas moet altijd debet zijn of minstens pari staan; (b) ware het anders, dan zou er een fout in het boek zijn. Men kan noch mag iemand in het grootboek debiteeren zonder de toestemming en tegen den wil van dengene, die te debiteeren is, en als dat toch geschied ware, zou deze boeking valsch zijn. Ook mag men noch voorwaarden noch bedingingen bij een creditpost zetten, zonder verlof en tegen den wil des schuldeischers, indien

[a] Zie hieromtrent het voorbeeld op pag. 101, waaruit volkomen blijkt wat hier bedoeld is.
[b] Dat is, dat debet = credit.

dit toch plaats vond, zal deze boeking valsch zijn. In het grootboek moet alles van het begin tot het einde in een en dezelfde munt zijn uitgetrokken. Binnenslijns kunt gij evenwel alle munten noemen, die voorkomen, het zij ducaten of lire of guldens of gouden scudi of wat dan ook, maar bij het uitwerken moet alles tot een en dezelfde munt worden herleid; zooals gij het grootboek aanvangt zoo moet gij ook voortgaan.

De posten, die men in het debet of credit der kasrekening maakt, kan men desverlangd afkorten, door namelijk zonder de reden aan te geven, slechts te zeggen: van den Heer die of die, of aan den Heer die of die, omdat de reden in den tegenovergestelden post is aangegeven. Wanneer men eene nieuwe rekening heeft te openen, moet daartoe een nieuw blad worden genomen en niet teruggegaan, zelfs niet wanneer er op een vorig blad plaatsruimte ware. Nooit mag men op een vroeger blad schrijven, maar altijd op een volgend, regelmatig als het opvolgen der dagen, die nooit teruggaan; en deed men zulks toch, dan zou het boek voor onjuist gehouden worden. Werd bij vergissing een post in het boek geschreven, die er niet in voor mag komen, wat menigmaal uit onoplettendheid voorkomt, en wilt gij dien post verbeteren, dan moet gij zulks zoo doen: teekent bedoelden post op den kant met een kruisje of met een N, (c) maak daarna een verbeter-post. nl. op den tegenovergestelden kant derzelfde rekening. Ware nl. eene rekening ten onrechte gecrediteerd met £ 50. s 10. g 6 dan moet gij haar debiteeren en zeggen: debet £ 50. s 10. g 6 zijnde het bedrag van den post, die op de andere zijde met een kruis gemerkt is, welke afgeboekt wordt, omdat hij fout is en daar niet moest voorkomen.

Deze post wordt eveneens als de andere met een kruis geteekend, en het is klaar.

Wanneer de ruimte eener rekening vol is, zoodat er geen post meer op gebracht kan worden, dan moet gij, wanneer gij de rekening wilt transporteeren, dit aldus doen:

Bepaalt hoeveel het saldo dier rekening bedraagt, nl. wat er overblijft in debet of credit. Nu aannemend, dat er op eene rekening

[c] Jaeger schrijft een H., Gitti een N. Het laatste schijnt ons als verkorting van: nulla, beter.

in het credit overblijft £ 28. s 4. g. 2, dan moet gij op den tegenovergestelden kant een afzonderlijke boeking maken, waarin gij, zonder den dag aan te geven, zult zeggen: debet £ 28. s 4. g 2. als saldo dezer rekening, hetwelk in dit boek in het credit ingeschreven is op blad . . . . dan is het klaar. Genoemde boeking is aan den kant met R° te merken, wat zooveel als rest beteekent, nl. dat genoemde post geen debiteur is, ofschoon hij op den kant van het debet staat, maar dat men zeker credit overgebracht heeft, door middel van dezen debetpost. Daarna bladert gij verder, totdat gij een leêg blad vindt, en daar zult gij bedoelde rekening noemen en crediteeren, en een nieuwen post maken, zonder den dag aan te geven.

Gij zult zulks op de volgende wijze aldus doen:

Die en die van . . . . credit voor £ 18. s 4. g 2. (d) als rest dezer rekening, getrokken in dit boek op blad . . . . En ook dezen post merkt men in den rand, nl. met R°, wat rest beteekent. En klaar is het. En, zooals ik U dit gewezen heb voor een credit-saldo, zoo moet gij ook handelen, als er in het debet overblijft, nl. wat gij op den kant van het credit als saldo geboekt hebt, dat moet gij inschrijven op het debet.

Wanneer het boek volgeschreven of oud is, en gij wilt het in een ander nieuw boek overbrengen, dan moet gij zoo handelen: Eerst moet gij kijken of het oude boek op den omslag geteekend is, bijv. met A., als wanneer het nieuwe boek, waarin men het wil overbrengen, op den omslag met een B moet gemerkt worden, want de koopmansboeken volgen elkander op als de letters van het A. B. C. En daarna moet gij de balans trekken van het oude boek, die juist en (in het debet en credit) gelijk moet zijn, en van deze balans neemt gij de credit- en debet-saldo's in het nieuwe boek over, alle in dezelfde orde, waarin zij op die balans staan, en boekt al deze debiteuren en crediteuren ieder op een afzonderlijke rekening en laat daarop zooveel ruimte als gij denkt noodig te hebben.

Bij iederen debetpost moet gij zeggen: zooveel als er overbleef in het debet van het oude boek gemerkt A op blad . . . .; en bij iederen creditpost moet gij zeggen: voor zooveel als er overbleef in

[d] Ook in die dagen kwamen blijkbaar reeds drukfouten voor.

het credit van het oude boek gemerkt A, op blad . . . . En zoo moet het overbrengen naar het nieuwe boek plaats vinden.

Verder moet gij, om het oude boek af te sluiten, iedere rekening in orde brengen, vereffenen met de bovenbedoelde balans; zoo nl. een rekening van het oude boek credit is, wat gij uit de balans zult bemerken, dan zult gij haar debiteeren, zeggend: voor zooveel in het credit dezer rekening overblijft, boek ik in het credit van het nieuwe boek, gemerkt B, op blad . . . . . En zoo zult gij het geheele oude boek afgesloten en het nieuwe boek in orde gebracht hebben. En zooals ik U dit van een crediteur getoond heb, zoo moet gij ook handelen met een debiteur, behoudens dit, dat gij den crediteur moet debiteeren als hij credit stond, en dat gij hem moet crediteeren, als hij debet was. En hiermede afgedaan.

Zaken, welke men in het Koopmansboek behoort te plaatsen.

Vooraf het bare geld, dat gij Uw eigendom bevindt te zijn nl. wat gij in vroegere dagen gewonnen hebt, of dat Uw overleden ouders U hebben nagelaten, of dat U om eenige reden geschonken is (a), zult gij U zelf tot crediteur maken en de kas debiteeren.

Alle kleinoodiën en goederen, die Uw eigendom waren, die gij verdiend hebt, of U bij testament vermaakt waren, of die U geschonken zijn, van al deze moet gij een voor een de geldswaarde schatten en zooveel dingen als er zijn, zooveel posten moet gij in het boek maken, en ze alle debiteeren zeggend:

»voor hetgeen ik het mijne bevond, geschat op den huidigen »dag op . . . . . wat geboekt in het credit van dit boek op »blad . . . .

En gij zult Uw eigen rekening, nl. Uw zelf voor iederen post crediteeren. Bemerkt evenwel, dat deze posten betrekking hebben op minstens tien ducaten ieder, want dingen van geringer waarde boekt men niet. Voor alle onroerende goederen waarvan het U blijkt, dat ze Uw eigendom zijn als: huizen, boerderijen (b), winkels enz. hebt

[a] Jaeger vertaalt „von irgend einem Fürsten geschenkt wurde," welke vertaling het origineel wel toelaat, maar ons minder waarschijnlijk voorkomt.

[b] Letterlijk: eigendom.

gij te debiteeren genoemd huis, en tevens te schatten, wat het naar Uwe meening in geld waard is; U zelf zult gij crediteeren op Uw bovengenoemde rekening. En daarna moet gij de boerderij afzonderlijk debiteeren en schatten op de aangegeven wijze en U zelf crediteeren op Uw bovenbedoelde rekening. En zooals ik U in de regelen gezegd heb, moeten in alle posten drie dingen voorkomen: nl. den dag, het bedrag en de reden.

Voor de inkoopen van goederen of andere zaken, die gij om contant geld doet, moet gij die goederen of die zaken debiteeren en de kas crediteeren. En zoo gij mocht zeggen: ik heb ze niet, zooals hier is aangegeven, tegen contant gekocht, maar een bank betaalt ze voor mij, of een mijner vrienden betaalt ze eigenlijk voor mij, dan antwoord ik U, dat gij in ieder geval zooals boven is gezegd, de goederen hebt te debiteeren, maar dat gij, in plaats van, zooals ik U zeide, de kas te crediteeren, de bank, of den vriend, die voor U betaald heeft moet crediteeeren.

Voor de inkoopen van goederen of andere dingen, die gij op bepaalden termijn doet, moet gij bedoelde goederen debiteeren en dengene crediteeren van wien gij de goederen op dien termijn hebt gekocht.

Kocht gij goederen of zaken gedeeltelijk om baar geld en gedeeltelijk op tijd, dan moet gij die goederen debiteeren en dengene, van wien gij de goederen kocht, crediteeren op dien tijd, met dat beding, dat hij bijvoorbeeld $1/3$ in baar geld en de rest over 6 maanden hebben moet. En na dezen, maakt gij een anderen post, gij debiteert namelijk dengene, van wien gij kocht, voor zooveel baar geld, als het gedeelte bedraagt, dat volgens overeenkomst à contant was, terwijl gij de kas of de bank, als die het voor U betaalt, crediteert.

Alle verkoopen van goederen of andere zaken hebt gij geheel als boven (aangegeven) te behandelen, behoudens dat gij ze anders om moet boeken, nl. zeide ik U hiervoor, dat gij altijd de goederen moet debiteeren; hier, bij den verkoop, moet gij steeds die goederen crediteeren, terwijl te debiteeren is de kas, zoo ze om baar geld verkocht zijn, of de bank, die U het bedrag toegezegd heeft. Mocht gij op termijn verkocht hebben, dan moet gij dengene debiteeren, aan wien gij de goederen op dien tijd verkocht hebt; en zoo ze gedeeltelijk om baar geld en gedeeltelijk op tijd verkocht zijn, dan moet

gij, zooals ik U dit hiervoor van den koop gezegd heb, twee posten maken.

Mocht gij goederen in ruil verkocht hebben (nemen wij aan, dat ik duizend pond engelsche wol verkocht heb in ruil voor peper, nl. tegen twee duizend pond peper, dan vraag ik, hoe moet ik dien post in het grootboek in orde brengen?) handelt alsdan zoo: schat, wat de peper naar Uw meening in baar geld waard is, en aannemend, dat gij deze stelt op 12 ducaten de centenaar, alsdan zijn de 2000 pond contant 240 ducaten waard, en moet gij daarom de wol crediteeren voor de 240 ducaten, waarvoor gij ze verkocht hebt. (En deze wijze zult gij steeds in acht nemen bij alle posten van ruilingen; waarvan wij hier 2 duizend pond peper op 240 ducaten hebben geschat.) Deze peper wordt geboekt in het debet van dit boek op blad . . . .; debiteer verder de peper. (c)

Voor het geld, dat gij aan een vriend geleend hebt, moet gij den vriend debiteeren, aan wien gij het geleend hebt, en de kas crediteeren. Zoo gij geld ter leen ontvangt van een vriend, dan moet gij de kas debiteeren en den vriend crediteeren. Zoo gij 8 of 10 of 20 ducaten gebeurd hebt voor het verzekeren van schepen, galeien of andere zaken, dan moet gij crediteeren. »Verzekering van schepen", en aangeven wat, wie, hoeveel, waar (d) en tot welk percent; verder is de kasrekening te debiteeren.

Van de goederen, die U door anderen in commissie gezonden zijn om ze te verkoopen of te ruilen en waarvan gij Uwe provisie moet hebben, zeg ik, dat gij in Uw grootboek die goederen, welke toebehooren aan die en die, moet debiteeren voor havengeld of rechten of vracht of kosten van opslaan in magazijn, en daarvoor de kasrekening crediteeren. Voor alle onkosten op goederen, die gij maakt en betaalt (e) als vracht, rechten, wagenhuur, courtage of sjouwerloon moet gij de kas crediteeren en de goederen, waarvoor gij ze gemaakt hebt, debiteeren.

---

[c] Wat wij hier tusschen haakjes zetten is ongetwijfeld een tusschenzin. De zin van den schrijver wordt eerst duidelijk, indien men, den tusschenzin overslaand, doorleest en de tusschenzin plaatst, waar de aanduiding dezer noot staat.
[d] Vermoedelijk wordt bedoeld: voor welke reis.
[e] Letterlijk: in baar geld zult maken.

Dingen, welke men behoort aan te teekenen tot herinnering van den koopman.

Alle benoodigdheden van huis of winkel, die gij bezit, dienen ordelijk aangeteekend te worden, nl. alle zaken van ijzer afzonderlijk, en met ruimte, waarop men, zoo noodig, bijschrijvingen kan doen; verder geeft men in den rand aan wat verloren, verkocht, weggegeven of bedorven mocht zijn; dit heeft evenwel geen betrekking op kleinigheden van geringe waarde. Houdt verder, op de aangegeven wijze, afzonderlijk aanteekening van de dingen van geelkoper, en evenzoo van die van tin, en evenzoo van alle zaken van hout, en evenzoo van de voorwerpen van koper, van zilver, en van goud enz. waarbij steeds eenige bladen blank blijven om daarop, zoo noodig, bijschrijvingen te doen; verder houdt men insgelijks aanteekening van wat er afgaat.

Van alle borgstellingen, of verplichtingen, of beloften, die gij voor een vriend op U genomen hebt, moet goed worden aangegeven, wat en hoe.

(Desgelijks moet men aanteekenen:) al de goederen of andere zaken, die men U in bewaring geeft of toevertrouwt, alles wat gij leent van een vriend, en evenzoo wat gij leent aan Uw anderen vriend; alle voorwaardelijke koopen, nl. koopen en verkoopen, zooals bijv. een overeenkomst, volgens welke gij mij zendt met de eerste vloot, die van Engeland terug komt, zooveel cantaro's (a) zuivere (b) wol op voorwaarde, dat zij goed en leverbaar zij, waarvoor ik U zooveel per cantaro of per honderd (pond) zal betalen, of U ter verrekening zooveel cantaro's katoen zal zenden.

Verder van alle huizen, landerijen, winkels of juweelen, die gij verhuurd hebt, voor hoeveel ducaten, voor hoeveel lires per jaar. En wanneer gij de huur zult innen, dan moeten die penningen in het grootboek geboekt worden als hiervoor aangegeven.

Mocht gij eenige kleinoodiën of zilveren of gouden vaatwerk voor 8 of 14 dagen aan een Uwer vrienden leenen, dan boekt men

[a] Cantaro is een gewicht van 150 ponden.

[b] Dilimistri, Gitti noch Jaeger geven hiervan de beteekenis aan. Wij brachten dilimistri in verband met del immisto, wat met het oog op hetgeen volgt ons waarschijnlijk voorkwam.

dit niet in het grootboek, maar schrijft men ze alleen in de »Ricordanze", omdat gij ze binnen enkele dagen terug moet hebben. En omgekeerd, boekt gij, zoo men aan U soortgelijke zaken geleend had, ze ook niet in het grootboek, maar houdt gij er aanteekening van in Uw ricordanze, wijl gij ze spoedig terug moet geven.

(rekening met Lodovico folio 1)

Hoe men de debetposten moet omschrijven. (a)

MCCCCLXXXXIII.

Lodovico, zoon van Piero Forestani debet op heden den 3 November 1493. L 44. s 1. d 8, voor geleend geld, gebracht in het credit der kas op blad 2.
L 44. s 1. d 8.

En op heden den 18 do. gaven wij voor hem aan Martino, zoon van Piero Foraboschi, te zijnen behoeve, geboekt in het credit van dit boek op blad 2
L 18. s 11. d 6.

Hoe men de creditposten moet omschrijven.

MCCCCLXXXXIII.

Lodovico, zoon van Piero Forestani credit op heden den 22 November 1493. L 20 s 4. d 2, als gedeeltelijke betaling, en waarvoor zich te onzen behoeve heeft verbonden (b) Francesco, zoon van Antonio Cavalcanti, geboekt in het debet op blad 2
L 20. s 4. d 2.

(kasrekening folio 2)

Kas in handen van Simone zoon van Alessio Bombeni, debet op heden den 14 November 1493. L 62. s 13, d 2, (ontvangen) van Francesco, zoon van Antonio Cavalcanti geboekt op blad 2 L 62. s 13. d 6.

Kas in handen van Simone zoon van Alessio Bombeni, credit op heden den 14 November 1493. L 44. s 1. d 8, gegeven aan Lodovico zoon van Piero Forestani, geboekt op blad 2 (c)
L 44. s 1. d 8.

En op heden den 22 November 1893 L 18. s 11. d 6 aan Martino, zoon van Piero Foraboschi, op blad 2
L 18. s 11. d 6.

[a] Om typografische redenen bleven weg, evenals in de bewerking van Gitti en Jaeger, de toenmaals gebruikelijke teekens voor de verschillende muntsoorten, die hieraan voorafgaan.

[b] promèttere per lui, beteekent ook borgblijven. Hier echter is — zooals blijkt uit de boekingen — sprake van het overnemen van een betaling — verplichting. Francesco belooft te betalen, wat Lodovico schuldig bleef.

[c] Hier maakt Paciuolo een fout, hij moest verwezen hebben naar blad 1. Verder zijn de volgende fouten te verbeteren:
Kasrekening folio 2 debet staat L 62. s 13. d 6 lees L 62. s. 13. d 2

Hoe men de debetposten moet omschrijven.

(rekening met Martino 2a)

MCCCCLXXXXIII.

Martino, zoon van Piero Foraboschi, debet op heden den 20 November 1493 L. 18. S 11. d 6, voor het bare geld, dat wij hem brachten, geboekt op de Kasrekening op blad 2.

L. 18. S 11. d 6.

(rekening met Francesco 2b)

Francesco, zoon van Antonio Cavalcanti, debet op heden den 12 November 1493 L. 20. S 4. d 2 voor zijne toezegging te onzen behoeve (voor rekening) van Lodovico, zoon van Piero Forestani, geboekt in het credit op blad 2.

L 20. S 4. d 2.

Hoe men de creditposten moet omschrijven.

MCCCCLXXXIII.

Martino, zoon van Piero Foraboschi, credit op heden den 18 November 1493 L 18. S 11. d 6, hem toegezegd, te zijnen behoeve, voor rekening van Lodovico, zoon van Piero Forestani, geboekt in het debet van dit boek op blad 2.

L. 18. S 11. d 6.

Francesco, zoon van Antonio Cavalcanti, credit op heden den 14 November 1493 L 62. S 13. d 6, door hem zelf gestort, geboekt in het debet der Kas op blad 2.

L. 62. S 13. d 6.

Martino fol: 2a debet (3e regel) staat 20 Nov. lees 22 Nov.
credit (laatste regel) staat blad 2 lees blad 1.

Francesco folio 2b credit staat L 62. s 13 d 6 lees L 62. s 13 d 2
„ „ debet (laatste regel) staat op blad 2 lees blad 1
„ „ „ (2e regel) „ 12 Nov. „ 22 Nov.
Verder is de volgorde der rekeningen fout, die van Francesco had vooraf moeten gaan aan die van Martino.

NASCHRIFT.

I.

Gedurende de geheele 15e eeuw was Venetië het middelpunt van den wereldhandel. Een flauw beeld van de belangrijkheid van haar handel geeft eene mededeeling van den doge Moncenigo in 1421 aan den Senaat ingediend over den handel met de steden van Opper-Italië (a).

„Heeren zegt hij: Tortana en Novara verkoopen ons jaarlijks 46.000 „stukken laken, Pavia 3000, Milaan 4000, Cremona 40.000, Como 12.000, „Monza 6.000, Brescia 5.000, Bergamo 10.000, Parma 4.000, te zamen „90.000, stukken. De steden zenden ons voorts fijn goud voor eene waarde „van 1.558.000 sequinen, en ontvangen daarvoor van ons jaarlijks 50.000 „centenaars katoen, 20.000 centenaars garen, 40.000 centenaars catalaansche „en evenzooveel fransche wol, goud- en zijden stoffen voor 20.000 dukaten, „3000 lasten peper, 400 pakken kaneel, 2000 centenaars gember, suiker „voor 95.000 dukaten, linnengoederen en borduurwerk voor 30.000 dukaten. „40.000 centenaars verfhout (b), andere verfstoffen voor eene waarde van „50.000 dukaten, zeep voor 250.000 dukaten, slaven voor 30.000 dukaten, „De uitvoer van zout is hierbij in het geheel niet in rekening gebracht. „Men bedenke, hoeveel .schepen voor het vervoer dier goederen gebruikt „worden, deels om ze naar Lombardije te brengen, deels om ze uit Syrië, „Rumelië, Catalonië. Vlaanderen, Cyprus, Sicilië, kortom uit alle deelen der „wereld te halen. Venetië wint $2^1/_2$ tot 3 procent aan de vracht. En hoeveel „menschen leven niet van dat handelsverkeer, makelaars, handwerkslieden, „zeelieden, duizenden gezinnen en eindelijk de handelaars zelven, wier „winst niet minder dan 600.000 dukaten bedraagt. Verona koopt jaarlijks „200 stukken goud- en zilver-, benevens zijdenstoffen, Vicenza 120, Padua „200, Treviso 120, Frioul 50, Feltre en Belluno 12, bovendien gebruiken „die steden 400 last peper, 120 pakken kaneel, 1000 centenaars gember, „1000 centenaars suiker en 200 schijven was. Florence zendt ons 16.000 „stukken laken en 350.000 sequinen in baar geld, en ontvangt daarvoor

[a] H. Scherer-Calisch. Algemeene geschiedenis van den wereldhandel (1869.)
[b] Zie noot op pag. 6.

„Spaansche en Fransche wol, koren, zijden goederen, goud- en zilverdraad, „was, suiker en bijouterieën. Over het algemeen brengt de handel van Venetië „jaarlijks 10 millioen sequinen in omloop".

In machtige vloten werden de producten van het Oosten naar Venetië gebracht, om van daar uit naar Noord en West hun weg te vinden.

De galeien, welke suiker, specerijen, kleinoodiën en glaswerk naar Vlaanderen en Londen brachten, keerden met een niet minder kostbare lading Vlaamsche lakens en Engelsche wol weder.

Meer dan later ooit eenige natie, waren de Venetianen de tusschen-handelaren der wereld — en zij rekenden een hooge provisie. Een krachtige regeering waakte met onverflauwden ijver voor hunne belangen.

Een weldoordachte handelspolitiek, die te gelijkertijd bevordering en bescherming der inlandsche nijverheid en de grootst mogelijke vrijheid van den handel beoogde, versterkte de voordeelen van haar gunstige ligging, verhoogde steeds meer haar commercieel overwicht.

Geen stad ter wereld was haar — la eccelsa città de Venezia — gelijk. Het goud wies er in de straten, als koren op een vruchtbaren akker. (c) Weelde en voorspoed heerschten alom. Kunsten en wetenschappen bloeiden er.

Wat wonder, dat men van heinde en verre kwam om dáár den handel te leeren. Lucas Rem, de zoon van een aanzienlijke Augsburger Koopmansfamilie, die in 1494 naar Venetië trok om daar eerst Italiaansch en daarna in $5^1/_2$ maand rekenen te leeren en ten slotte te gaan »*auf ain schuol da man biecher halten lernt*", (d) was slechts een der velen.

Waar zou men het vak ook beter geleerd hebben? Bank-, crediet- en assurantiewezen, het wissel- en handelsverkeer waren nergens zoo ontwikkeld; meestal zelfs Italiaansche vindingen, zoowel als hunne boekhouding, die na de uitvinding der boekdrukkunst, slechts een bekwaam vertolker noodig had om overal verbreid en nagevolgd te worden.

Die vertolker vond zij in Lucas Paciuolo.

[c] De rentestand was in verband met de enorme winsten, die in den handel gemaakt konden worden, zeer hoog en meermalen 20%

[d] Zie Dr. R. Mayer. Lehrbuch der Handelsgeschichte".

II.

Lucas Paciuolo (of Paciolo) werd omstreeks 1445 in Borgo Sepolcro, een nederig plaatsje in het boven Tiberdal, geboren.

Van goeden huize (zijn ouders behoorden tot de aristocratie van zijn geboorteplaats), genoot hij een onschatbaar voorrecht: eene goede opvoeding. Reeds op jeugdigen leeftijd ontving hij het eerste onderricht in de wiskunde naar alle waarschijnlijkheid o. a. van *Piero della Francesca*, die toen als wiskunstenaar en schilder in hoog aanzien stond (e).

Ongeveer 19 jaar oud (vermoedelijk in 1464) kwam hij te Venetië in betrekking bij den in de Giudecca (Jodenhoek) wonenden koopman *Antonio de Rompiasi*.

Of hij er kwam als huisonderwijzer, of om den handel te leeren, is een open vraag. In allen gevalle verkreeg hij daar die kennis van de gewoonten en gebruiken van den handel, welke wij in zijn hoofdwerk »de Summa" bewonderen.

Ook voor zijne wiskundige vorming was zijn verblijf in Venetië van de grootste beteekenis. Hij volgde daar met de zonen van Rompiasi, zijn leerlingen, de voorlezingen van den mathematicus Bragadino. Hij zelf zegt hiervan:

»Onder hun vaderlijken en broederlijken steun oefende ik mij in hun huis in deze wetenschap (de wiskunde) onder leiding van Dominico Bragadino, welke in Venetië door de hooge regeering als lector in die wetenschap openlijk aangesteld was". (f)

Daar ook schreef Paciuolo zijn eerste wiskundig werk in 1470, dat hij aan bovenbedoelde broeders Bartolo, Francesco en Paulo opdroeg.

In hetzelfde jaar nog, of in het begin van het volgende jaar verliet hij Venetië om eenigen tijd te Rome te vertoeven ten huize van den als filosoof en wiskunstenaar beroemden architect *Leon Batista Alberti*.

Van daar gaat hij, vermoedelijk als koopman, naar Napels. Spoedig trad hij echter ook daar als docent op. Aanvankelijk verklaart

[e] Paciuolo noemt Piero nergens als zijn leermeeester. Meermalen roemt hij hem als wiskunstenaar; elders noemt hij hem, monarcha delle pictura".

[f] Summa 1, Bladzijde 67.

hij alleen aan enkele personen Euclides, om later een leerstoel aan het gymnasium te verkrijgen.

Na een driejarig verblijf (1472-1475) keert hij Napels den rug toe, om kort daarna ter voldoening aan een gelofte in de Franciscaner orde te treden. Door dezen stap verloor de wetenschap weinig of niets. Zij won toch in Fra Lucas een even ijverig beoefenaar, als zij in Lucas Paciuolo verloor.

En mochten ambtsplichten den geestelijke nu en dan voor eenigen tijd aan zijn lievelingsstudie onttrokken hebben, dan staat daar tegenover het belangrijke voordeel, dat Fra Lucas met het monnikskleed den steun der hooge geestelijkheid verkreeg in een tijd, waarin de kerk nog oppermachtig was.

Aan dien invloed dankte hij het, althans gedeeltelijk, dat hij in 1477 op een salaris van f 30 te Perugia benoemd werd »ad docendum ars metricam." Reeds een paar maanden later werd hem een verhooging van f 20 toegestaan, terwijl bij besluit van den 4den Juni 1478 zijn benoeming voor 2 jaar verlengd en zijn salaris op f 60 gebracht werd. (g)

Tijdens zijn verblijf te Perugia schreef hij een werk over wiskunde (in manuscript aanwezig op het Vaticaan), dat hij den jongelingen van Perugia opdroeg.

Van Juni 1480 tot Mei 1486 schijnt hij vrij uitgestrekte reizen gedaan en zich op de studie van filosofie en theologie toegelegd te hebben. De wiskunde werd evenwel daardoor niet geheel op den achtergrond gedrongen. Hij schreef althans in 1481 te Zara een werk over meer subtiele, moeilijker vraagstukken dan dat van 1476.

Den 1en Mei 1487 hervatte Paciuolo, die zich van nu aan magister noemt, zijne voorlezingen te Perugia, waarheen hij reeds den 14den Dec. »ad docendum abicum" beroepen was, om deze weder in April 1488 te eindigen.

In dienst van Pietro Valletari, Bisschop van Carpentrasso, ging Paciuolo toen naar Rome. Daar vervaardigde hij o. a. eene ver-

[g] Hiervoor vindt men in bovenbedoelde annali, de volgende motiveering: „Overwegende, dat het noodzakelijk is een zoo geleerd, en tot het onder- „wijzen van genoemd vak bekwaam leeraar te hebben, en zijn deugdzaam „en goed gedrag hoogschattend".

zameling modellen van de vijf regelmatige en vele daarvan afgeleide figuren (lichamen), welke hij ten huize van zijn beschermer, kardinaal Giuliano delle Rovera (h) aan den Hertog Guidobaldo van Urbino ter hand stelde.

Van 1490—93 hield Paciuolo zich hoofdzakelijk te San Borgo op. (i) In 1494 gaat hij naar Venetië om daar zijn »Summa" te doen drukken.

In 1496 door Ludovico il Mora Sforzo naar Milaan geroepen om den nieuw gecreëerden leerstoel der mathesis te bezetten, bezorgden zijn voorlezingen van Euclides hem een talrijk gehoor. Daar rijpte bij hem het plan om eene vertaling van Euclides naar de Latijnsche uitgave van Campanus te bezorgen.

Aan zijn verblijf te Milaan dankte P. ook de kennismaking met den genialen Leonardo da Vinci, wiens meesterhand o.a. de teekeningen leverde voor de, eveneens te Milaan vervaardigde »Divina Proportione".

Kort na Moro's val (1499) verlieten Leonardo en Lucas Milaan, om zich in Florence te vestigen. Van 1500—1505 hield Lucas dan hier, dan daar voorlezingen en zoo vinden wij hem voor die jaren zoowel onder de Professoren van de Pisaner, als onder die der Florencer hoogeschool vermeld; terwijl hij ook te Perugia (1500) en te Bologna (1501/2) lezingen hield. Te Florence was echter zijn hoofdverblijf. (i)

Van Florence toog Paciuolo ten derde male naar Venetië, om daar èn zijn vertaling van Euclides (XI Juni 1508) èn zijn »Divina Proportione (1509) te doen drukken.

Ook hield hij te Venetië een rij lezingen over het 5e boek van Euclides, welke hij den 11en Aug. 1508 met eene redevoering in de Bartholomeuskerk plechtig opende. (k)

In November 1510 werd hem zijn oude leerstoel te Perugia wederom opgedragen, welke hij hoogstens voor een jaar bezette.

[h] Later Paus Julius II.

[i] Met Pietro Soderini, die in 1498 tot levenslangen confoliere benoemd was, was hij zeer bevriend.

[k] Hij noemt alle hooggeplaatste personen, welke deze redevoering bijwoonden.

Van 1511—1513 toch hield hij zich hoofdzakelijk op in zijn klooster Borgo San Sepolchro, waar hij, met groote voorrechten, een der hoogste waardigheden bekleedde.

Paul Leo X riep in 1514 den 70jarige naar Rome, ter vervulling van het professoraat in de wiskunde aan de Sapienza. welke hoogeschool onder het pontificaat van den kunst- en prachtlievenden mediceër zijn hoogste punt bereikt had.

Niet lang mocht Lucas dat ambt vervullen. In den winter van 1514/15 had hij den eindpaal zijns levens bereikt. (l)

Van Paciuolo's particuliere leven weet men bijna niets. Gelukkig vindt men in zijn werken en die zijner tijdgenooten genoeg gegevens om daaruit, in ruwe trekken althans, karakter en gaven te kunnen schetsen.

Zijn werken en zijn leven, zij stempelen Paciuolo tot *een man van ernstige studie;* terwijl uit menige plaats in de »Annali decemvirali" blijkt, dat hij een zeer goed docent was.

Meer geleerde dan genie, bovendien, als kind van zijn tijd, een warm vereerder der ouden, speciaal van Euclides en Leonardo Pisano, besteedde hij bijna zijn geheele leven om hun werken voor allen toegankelijk, hun weten gemeengoed te maken.

Voor alles wenscht hij dan ook duidelijk te zijn, en meermalen offert hij taal en stijl daaraan op.

Uit zijn jonge jaren is hem liefde voor den handel bijgebleven, en geheel terecht zegt Staigmüller (m) dan ook »Ueberhaupt ist es »ein hervorragender Charakterzug an ihm dass er stets die praktischen »Bedürfnisse, vor Allem die des Kaufmanns im Auge hat, und immer »wieder kommt er auf diesen Zweck seiner Werke zu sprechen."

Voor alles is hij echter *compilator*, zijn werken vormen wat onze Duitsche naburen zouden noemen »ein Compendium der gesamten Mathematik".

Hij getuigt van zichzelf: (n)

[l] Zoomin zijn geboorte- als zijn sterfdag zijn officeel bekend. Na 1514 vindt men evenwel andere vertegenwoordigers aan de Sapienza en Paciuolo's naam in geen officieele stukken meer vermeld.

[m] Dr. H. Staigmüller: „Lucas Paciuolo". Eine biographische Skizze. Van deze uitmuntende biographie is ook door ons een ruim gebruik gemaakt.

[n] 1e Regels van het epigram van „de Summa".

Wat onder het stof bedolven in den nacht der vergetelheid [rustte,]

Dat stelde voor U, lezer en vriend, Lucas op nieuw te zamen, om elders als zijn bronnen te noemen Euclides, Boetius, Leonardo Pisano, Giordano, Biagio de Parma e.a.

Dat hij eerzuchtig was, zoo er geen andere reden waren om daar toe te besluiten, dan bleek dat wel uit het aanhalen van de vermaning:

»Die zonder roem zijn leven heeft gesleten,
»Verdwijnt van de aard als dampen in de luchten,
»Of schuim op 't golvend meir, en wordt vergeten."

Zijn geheele loopbaan bewijst evenwel, dat zijn eerzucht van de goede soort, een prikkel tot verhoogde werkzaamheid was. En als zij dat is, dan is het een heerlijke macht, een Godsgave, die bereiken doet, wat ongenaakbaar scheen.

Wij maken hem er dan ook geen verwijt van, dat hij gevoelig was voor vleierij, zich gaarne gevierd zag, omdat hij eerlijke middelen bezigde om tot roem te geraken.

Moesten wij Vasari gelooven, dan zou dit niet altijd het geval zijn geweest, en zou Paciuolo slechts gepronkt hebben met de veeren, die hij zijn inmiddels ontslapen leermeester Pietro ontstolen had.

Vasari bewijst echter nergens zijne beschuldiging, waaraan een tijdlang te veel geloof gehecht werd, maar die meer en meer door halfweten veroorzaakt blijkt te zijn.

't Kan zijn, dat Paciuolo veel aan Pietro della Francesco te danken had, maar, quel successeur ne doit rien à ses devanciers?"

Nog minder gemotiveerd beschuldigen Fabroni e. a. hem van plagiaat. Het is waar enkele hoofdstukken zijner summa ontleende hij geheel aan Leonardo Pisano.

In het werk als de »Summa" was hij echter verplicht van het goede gebruik te maken, onverschillig waar hij het vond. Het schijnt mij juist een nobele trek in zijn karakter, dat hij, waar hij geen kans zag het werk van anderen te verbeteren, hij het gebruikte zooals het was, en niet getracht heeft om door hier een verfje, daar een vernisje aan te brengen, zelfstandig te schijnen waar hij het niet was.

De beschuldiging zelf is, als zoo vele anderen, ontstaan door

een verkeerde opvatting van Paciuolo's beteekenis als wiskunstenaar. 't Zij daarom herhaald, hij was verzamelaar, docent en bij de diensten door hem als zoodanig bewezen, valt wat hij overigens gepresteerd heeft in het niet.

Al moet toegegeven worden dat hij noch het alzijdige genie van *Leonardo da Vinci*, noch het scheppend vernuft, de scherpzinnigheid van *Stevin*, of het grootsche talent van *Newton* bezat, vast staat, dat hij der wetenschap bijna even groote diensten bewees.

III.

Was *Paciuolo* de uitvinder der dubbele boekhouding?

Wij moeten deze vraag nog ontkennend beantwoorden. (o) Hij heeft trouwens zelf nooit op dien titel aanspraak gemaakt, integendeel meermalen wijst hij er uitdrukkelijk op, dat hij zich hield aan de Venetiaansche wijze van boeken.

Hij was zelfs niet de eerste schrijver over boekhouden.

Reeds in 1458 toch schreef een inwoner van Ragusa — *Benedetti Cotrugli* — een boek getiteld »*Della mercatura e del mercante perfetto*", waarin enkele aanwijzigingen betr. de koopmansboeken voorkomen; waaruit het systeem der dubbele boekhouding eenigermate blijkt. Het werk verscheen evenwel eerst in 1578 in druk.

De verdienste de eerste te zijn, die eene uitvoerige verhandeling over de dubbele boekhouding in druk gaf, komt *Paciuolo* toe.

Hoezeer zijn werk gewaardeerd werd en een werkzamen baanbrekenden invloed heeft uitgeoefend op de vakliteratuur in zijn geheelen omvang, blijkt uit den verdienstelijken arbeid van *C. P. Kheil* getiteld »*Ueber einige ältere Bearbeitungen des Buchhaltungs- tractates von Luca Pacioli*", een studie waarop wij aller aandacht vestigen.

Daaruit toch blijkt op de meest overtuigende wijze de invloed van *Paciuolo* op de meeste schrijvers der 16e en 17e eeuw. *Manzoni* (1534—1574) volgde de tractaten de computis et scriptures op den voet; *Cardano*

(o) Velen wijzen Paciuolo als zoodanig aan, op gezag van *Buse* en *Schiebe*, en geven daarbij op, dat zijn werk den titel draagt: *La Scuola perfetta dei mercanti* (Venezia 1504). Mogelijk is het, dat dit een nadruk is der Summa; het is tot heden evenwel niet mogen gelukken dezen nadruk op te sporen.

(1539), *Casanova* (1558) *Flori* (1636) en *Venturoli* (1717) maakten er een nuttig gebruik van. Van de Duitsche schrijvers waren, zooal niet *Grammateus* (1523) en *Gotlieb* (1531), wier werken (p) sterk herinneren aan *de Kempten's* Practique brifue, dan toch *Schweicker* (1549) en vele volgende schrijvers onder zijn invloed.

In 1543 verscheen van de hand van *Jan Ympijn*, coopman van Antwerpen, een werk, getiteld: *Nieuwe Instructie ende bewijs der looffelijcker consten des Rekenboecks, ende Rekeninghe te houden nae die Italiaensche maniere*, dat deels eene vertaling, deels een bewerking is van het tractaat van »broeder Lucas de borgo sancti sepulcri vand' minrebroeds ordene", wiens werk hij dan ook, naast dat van een zekeren Juan paulo di bianchi, prijst.

Door Ympijn's arbeid werd de leer der dubbel-boekhouding verder over geheel Europa verspreid. Uit het Vlaamsch vertaalde zijn weduwe Anna Swinters het in het Fransch, waaruit het verder in het Engelsch, Poolsch enz. werd overgebracht.

Wat de theorie van het boekhouden betreft, wij onthouden ons met opzet hier van commentaar op *Paciuolo's* leer. Slechts willen wij er op wijzen, dat de uitdrukkingen »deve dare" en »deve avare", toen als nu gebruikt waar wij spreken van *debet* en *credit*, meer wijzen op den wederdienst, die de eigenaar heeft te doen (deve avare) of heeft te eischen (deve dare); dan wel op ontvangen en uitgeven, beide daden, die veelal recht op een tegenprestatie geven.

Een leer der dubbel-boekhouding gegrond op de beteekenis der woorden debet en credit mag dan ook nog geen historische heeten.

Wie die wil geven, moet de ontwikkeling van ieder der deelen blootleggen, bovenal voelen, dat zóó eens in de juiste erkenning van debiteur en crediteur de geheele leer begrepen was, dit thans voorbij is.

IV.

Ten slotte nog een paar woorden bij onze vertaling.

Als voorbeelden hadden wij — zooals in het voorwoord gezegd — de bewerking van Dr. E. Jaeger en door V. Gitti bezorgde herdrukken.

[p] Zie Dr. E. Jaeger. Beiträge zur Geschichte der Doppelbuchhaltung" en Altes u. Neues aus der Buchhaltung.

Mocht men hier of daar onjuistheden aantreffen, dan zal men ons met de mededeeling er van zeer verplichten.

Zoo te eeniger tijd een herdruk noodig blijken mocht, zal van iedere opmerking een dankbaar gebruik worden gemaakt.

Waldenberg's vertaling in het Russisch kon ons niet dienen; *Kheil's* vertaling in het Boheemsch, waaraan bijzondere zorgen gewijd moeten zijn, is nog niet verschenen.

Wij durven slechts hopen, dat onze bewerking bij de andere niet te zéér achterblijft.

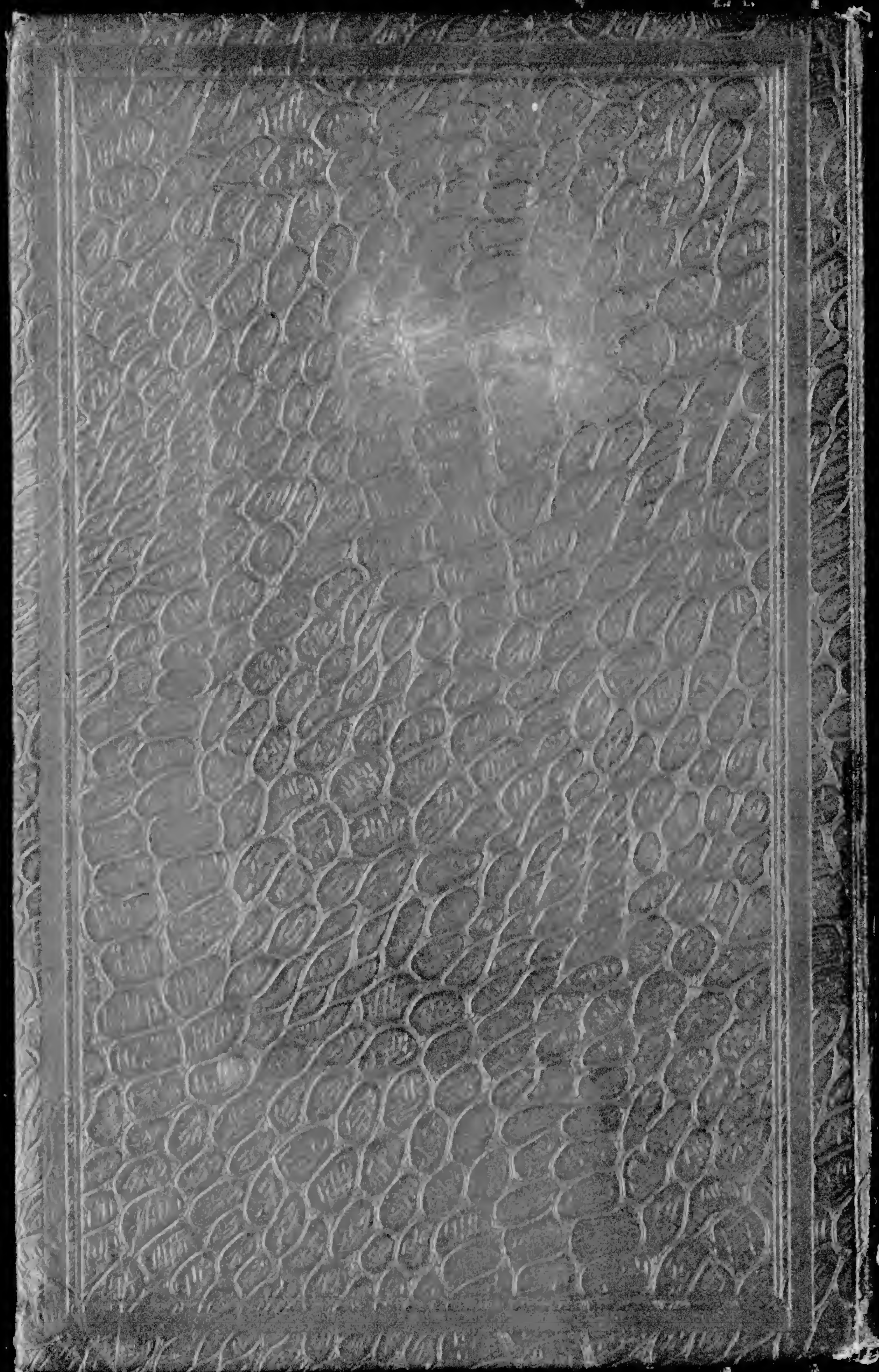
ERRATA.

Doordat de inhoud onze geheele aandacht had, zijn tot onzen spijt bij het corrigeeren der drukproeven vele grammaticale en zetfouten onverbeterd gebleven. Zoo zijn meermalen de woorden *post* en *maatstaf* vrouwelijk gebruikt, en staat er ook elders wel eens een *n* te veel of te weinig.

Den goedwilligen lezer verzoekend, al soortgelijke fouten te verontschuldigen en te verbeteren, wijzen wij hem in het bijzonder op de volgende:

pag.	36	regel 4 van boven-staat:	*van* bladzijden, lees *der* bladzijden
»	»	» 9 id.	»	*ingeschrijven*, lees: *inschrijven*.
»	40	laatste regel	»	*ze*, lees: *de dagen*.
»	41	regel 4 van onderen	»	*zult gij in*, lees: *zult gij de rekeningen in*

END OF
TITLE